

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

МАТЕРІАЛИ

науково-практичного семінару
**“НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ”**

22 травня 2020 року

Львів-2020

УДК 343.13+343.98

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет Вченою радою юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ № (протокол від 12 червня 2020 №11)

Оргкомітет:

Голова – **КРАСНИЦЬКИЙ Іван**, декан юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Заступник голови – **ЛУЦИК Василь**, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Члени:

БРОНЕВИЦЬКА Оксана, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

ГОРПИНЮК Оксана, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

ЛАЩУК Наталія, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету кандидат юридичних наук;

ПАРАСЮК Наталія, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету кандидат юридичних наук, доцент;

ЯРЕМКО Галина, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 22 травня 2020 р.) – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 282 с.

У збірнику висвітлено результати досліджень проблем реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, запобігання злочинності, застосування криміналістичних знань у кримінальному провадженні; використання можливостей судових експертиз у кримінальному провадженні у контексті реформування кримінальної юстиції в Україні.

Матеріали доповідей друкуються в авторській редакції.

ЗМІСТ

<i>Красницький І.В.</i> Вітальне слово	7
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	
<i>Аманова А.В.</i> Підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів при запобіганні «телефонному» тероризму.....	9
<i>Анісімов Д.О.</i> Щодо визнання протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційним злочином.....	14
<i>Балан Ю.Р.</i> Ознаки обставин, що виключають злочинність діяння у доктрині кримінального права України.....	18
<i>Васильєв А.А., Пироженко О.С.</i> Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності з використанням комп'ютерних технологій: актуальність проблеми.....	23
<i>Горностай А.В.</i> Деякі питання превенції злочинів.....	27
<i>Горпинюк О.П.</i> Спірні положення законопроекту про амністію засуджених у 2020 році	30
<i>Грищук А.Б.</i> Загально-теоретичний аспект злочинності в Україні.....	35
<i>Дерен О.С., Майстренко М.М.</i> Кіберзлочинність в Україні: сучасний стан.....	38
<i>Дзюма В.І.</i> Запобігання злочинності неповнолітніх.....	41
<i>Дідик Н. І., Кобилецька М.І.</i> Особливості діяльності муніципальної варті в умовах реформування правоохоронних органів.....	45
<i>Долинюк Х.</i> Деякі проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за домашнє насильство.....	48
<i>Дума А.</i> Готування до злочину.....	52
<i>Дуфенюк О.М.</i> Використання соціальних мереж у протидії злочинності.....	56
<i>Зубанський М.К.</i> Тероризм як глобальна проблема сучасності.....	61
<i>Калініна А. В.</i> Нормативний вимір реформування системи запобігання злочинності в Україні на сучасному етапі.....	66
<i>Ковалів М. В., Єсімов С.С.</i> Юридична превенція як правовий феномен.....	68
<i>Крайник Г.С.</i> Пропозиції та зауваження щодо Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності протидії корупції в окремих правоохоронних та інших державних	

органах» (реєстр. № 3133 від 28.02.2019 р.) та альтернативних законопроектів.....	74
<i>Лащук Н.Р.</i> Деякі аспекти призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст.69-1 КК України).....	79
<i>Лісіцина Ю.О., Стрижоус Ю.І.</i> Зміст поняття «фальсифікація доказів».....	84
<i>Максимович Р.Л.</i> До питання про об'єкт складів злочинів терористичного характеру.....	89
<i>Марочко А.А., Шаблистий В.В.</i> Добровільна відмова від доведення злочину до кінця.....	93
<i>Михальчук В.</i> Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: загальний огляд.....	95
<i>Навроцький В.О.</i> Здобутки та упущення робочої групи з питань реформування кримінального права.....	99
<i>Нікітіна Ю.Д.</i> Корупція як загроза для держави і суспільства.....	105
<i>Парасюк Н.М.</i> Темпоральна дія системи підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.....	110
<i>Парасюк В.М.</i> Участь дільничних офіцерів поліції у запобіганні домашньому насильству: проблеми реалізації.....	115
<i>Пяничук М.С.</i> Проблематика поняття "предмета злочину" у кримінальному праві: порівняльно-правовий аспект.....	120
<i>Савицька В.М.</i> Поняття завідомості у Розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК України.....	125
<i>Серкевич І.Р., Броневицький С.С.</i> Тенденції жіночої злочинності в Україні на сучасному етапі.....	130
<i>Татусько Д.Р.</i> Кримінальне право в системі права України.....	136
<i>Телефанко Б.М.</i> Пробація як удосконалення системи покарань і попередження рецидиву злочинів.....	140
<i>Устрицька Н.І.</i> Окремі аспекти динаміки злочинності.....	145
<i>Шичкін В.Р., Шаблистий В.В.</i> Сприяння учасникам злочинної організації та укриття їх злочинної організації.....	148
<i>Яковлев А.С.</i> Злочинність у сфері земельних відносин: щодо удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції.....	151
<i>Яремко Г.З.</i> “Осуд лихого вчинку довго чути” або окремі питання погашення судимості при звільненні від відбування покарання.....	156

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Басиста І.В. Чи є твердження учасника слідчої дії, які зроблені під час допиту, надання пояснень, проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо показаннями такого учасника слідчої дії у значенні статті 23 Кримінального процесуального кодексу України?.....161

Броневицька О.М., Гобечія І.Т. Що ми продовжуємо: запобіжний захід у вигляді застави, тримання під вартою чи лише обовязки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України?.....173

Булдакова К.Е. Застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.....179

Виходець Ю.О. Загальні проблеми використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.....184

Гетьман Г.М. Окремі питання призначення проведення експертизи у змагальному кримінальному провадженні.....187

Гловюк І.В. Питання реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на переклад у кримінальному провадженні України.....190

Дільна З.Ф. Розумність строків в стадії виконання судових рішень у кримінальному провадженні.....195

Доброжанська Н.О., Майстренко М.М. Обшук за кримінальним процесуальним законодавством України та Естонії.....199

Дубас В.М. Деякі питання вдосконалення судового розгляду кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів.....203

Заєць І.С. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні.....209

Капліна О.В. Проблеми забезпечення права на захист осіб, що мають психічні вади.....214

Климкевич Р.А. Право на інформацію як нова парадигма кримінального процесуального права Європейського Союзу.....219

<i>Климчук М.П.</i> Окремі аспекти діяльності захисника на стадії підготовчого провадження.....	224
<i>Лапкін А.В.</i> Перспективи уніфікації інститутів звільнення особи від кримінальної відповідальності та інституту угод у кримінальному провадженні.....	229
<i>Марочко А.А., Солдатенко О.А.</i> Рівність перед законом і судом.....	234
<i>Матоліч В.В.</i> Проблеми охорони таємниці усиновлення/удочеріння у кримінальному провадженні.....	237
<i>Мудрецька Г. В.</i> Шляхи оптимізації засобів кримінально-процесуального захисту.....	240
<i>Навроцька В.В.</i> Ознайомлення з окремою думкою члена суддівської колегії.....	243
<i>Полуніна Л.В., Скорик А. Л.</i> Використання можливостей висновку експерта як процесуального джерела доказів у кримінальному процесі.....	248
<i>Романцова С.В.</i> Система ювенальної юстиції: українські реалії та зарубіжний досвід.....	252
<i>Самарин В. И.</i> Цифровая реформа уголовного процесса Германии.....	256
<i>Скорик А. Л.</i> Використання можливостей висновку експерта судової експертизи як процесуального джерела доказів у кримінальному процесі.....	261
<i>Тетерятник Г.К.</i> Інституалізація кримінального провадження, що здійснюється у надзвичайних правових режимах.....	265
<i>Чечель А.О., Лазарева Д.В.</i> Щодо забезпечення засади змагальності в кримінальному судочинстві.....	271
<i>Шостак К.Р.</i> Запровадження медіації в Україні як напрямок захисту неповнолітніх.....	274
<i>Яковлева В.С.</i> Судове реформування як базис для обмеження посягань на незалежність суддів.....	277

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО!

Відповідно до Конституції України, в Україні визнається й діє принцип верховенства права. При цьому концепція верховенства права ґрунтується не лише на утвердженні таких цінностей, як функціонування держави, зв'язаної з правом, але й на повазі до невідчужуваних прав і свобод людини та їх охороні, насамперед з допомогою незалежного і неупередженого правосуддя, дотримання принципу юридичної рівності громадян тощо. Забезпечення усіх складових верховенства права в Україні можливе лише за умови проведення комплексних та науково-обґрунтованих реформ в різних напрямках кримінальної юстиції, зокрема в системі правоохоронних органів та судової влади.

Разом з тим, реформи належить проводити виважено та поступово, щоб не розгубити цінний практичний досвід, який напрацьований попередніми десятиліттями. На сьогоднішній день, належить констатувати, що існуючі реформи в Україні, створення нових правоохоронних органів, внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України не завжди є продуманими та успішними, не завжди узгоджуються з міжнародними стандартами та водночас відповідають духу національної правової системи. Ситуація ускладнюється ще й війною на Сході України, політичною та економічною нестабільністю, високим рівнем злочинності, великою заборгованістю перед міжнародними фінансовими інституціями тощо. Усе наведене вище свідчить про необхідність проведення продуктивної наукової дискусії, що дозволить сконцентруватися на найбільш актуальних та проблемних питаннях реформування кримінальної юстиції в Україні. Залучення до семінару не лише теоретиків, але й практичних працівників дозволить комплексно висвітлити основні проблеми та сформулювати спільне бачення до якнайкращого їх вирішення.

Робота науково-практичного семінару представлена у чотирьох основних напрямках: проблеми реформування кримінального права, реформування

системи запобігання злочинності на сучасному етапі, проблеми застосування криміналістичних знань у кримінальному провадженні, використання можливостей судових експертиз у кримінальному провадженні.

У підсумку належить висловити сподівання, що конструктивні зауваження та пропозиції, висловлені під час роботи наукового заходу, дозволять сконцентруватися на найбільш актуальних питаннях та слугуватимуть не лише розвитку наукових здобутків в галузі кримінального та кримінального процесуального права, але й дозволять окреслити ефективний шлях реформування національного законодавства та правозастосовної діяльності в сучасній системі кримінальної юстиції.

З шаною та з найкращими побажаннями учасникам семінару, декан юридичного факультету, кандидат юридичних наук, доцент,

Іван Васильович Красницький

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Аманова А.В.,
аспірантка відділу кримінологічних досліджень
(*Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН України*)

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ЗАПОБІГАННІ «ТЕЛЕФОННОМУ» ТЕРОРИЗМУ

Тероризм на теперішній час представляє собою одне із найбільш суспільно небезпечних негативних соціальних явищ й водночас поширений прояв організованої, у тому числі транснаціональної, злочинності. Недарма тероризм у Стратегії національної безпеки України віднесений до актуальних загроз національній безпеці нашої держави[1]. До недавнього минулого тероризм вивчався лише теоретично, а відповідні статті Кримінального кодексу України, які передбачали кримінальну відповідальність за терористичні діяння, вважались «мертвими», оскільки не застосовувались на практиці. Однак, починаючи із 2014 р., тероризм, як й сепаратизм та інші злочини проти громадської безпеки, на жаль, перетворились на супутники української соціальної дійсності.

Одним із різновидів тероризму можна по праву вважати кримінальні правопорушення, пов'язані із завідомо неправдивим повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Вони передбачені ст. 259 КК України. Ураховуючи, що ці протиправні дії дуже часто вчиняються шляхом указанного повідомлення з використанням засобів зв'язку, тому їх прийнято називати «телефонним» тероризмом.

Досліджувані злочини, особливо за останні 5 років, набули доволі широкого поширення в Україні. Якщо у 2014–2018 рр. обліковувалось близько 700 цих злочинів терористичної спрямованості, то у 2019 р. було зафіксовано 1 715 таких кримінальних правопорушень [2]. Це є найбільшим їх рівнем за багато років.

Результати контент-аналізу публікацій у засобах масової інформації дозволяють говорити, що повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності здійснюються не лише за допомогою мобільних телефонів, а й мережі Інтернет. Якщо до 2014 р. подібні повідомлення мали більше ознаки хуліганських дій, підліткових жартів і пустощів, то після зовнішньої військової агресії, анексії Автономної Республіки Крим, окупації частини території Донецької і Луганської областей України ці повідомлення набули концентрованого терористичного забарвлення. Адже організована й проплачена кураторами (співробітниками спецслужб і військової розвідки) із сусідньої держави масова розсилка таких повідомлень про мінування сотень об'єктів (шкіл, лікарень, об'єктів критичної інфраструктури, установ, підприємств, організацій та ін.) спрямована у першу чергу на поширення у цивільного населення страху перед тероризмом. Такі дії пов'язуються також із порушенням діяльності правоохоронних органів, відволіканням СБУ та інших силових відомств від виконання ними планових задач і доручень. Безперечно, «телефонний» тероризм дезорганізує роботу органів кримінальної юстиції та посилює паніку у громадян.

Для скорочення рівня кримінальних правопорушень, передбачених ст. 259 КК України, й стабілізації соціально-психологічного стану в українському суспільстві виникає необхідність в удосконаленні діяльності правоохоронних органів та підвищенні ефективності їх реагування на злочинні дії «телефонних» мінерів. Зрозуміло, що першочерговою задачею у цьому зв'язку є вирішення військового конфлікту на Сході України, за можливості, мирної деокупації Донецької і Луганської областей країни, зниження градусу напруження у

дипломатичних взаємовідносинах із Російською Федерацією. Це має природно призвести до зменшення інтенсивності подібних терористичних проявів.

Беручи до уваги, що найближчим часом перспективи розв'язання конфлікту на Донбасі й припинення військових дій у зоні Операції об'єднаних сил є примарними й навряд чи здійсненими, тому залишається реагувати на повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Для того, щоб діяльність правоохоронних органів не мала рефлексійний характер, тобто не зводилась лише до виїзду вибухотехнічної служби Національної поліції до місця мінування й евакуації громадян, необхідно вживати інші заходи, що передусім мають профілактичний характер. Саме завчасне запобігання «телефонному» тероризму здатне заощадити кошти Державного бюджету, оскільки виїзд вибухотехнічної служби обходиться державній казні до 50 тис. грн.

Посилення результативності роботи правоохоронних органів у цій сфері у першу чергу має зводитись до активізації оперативно-розшукових заходів. Вони здійснюються не лише працівниками кримінальної поліції, а й СБУ, підрозділів військової контррозвідки. У ході спеціальних операцій мають встановлюватись особи, які співпрацюють або можуть співпрацювати із російськими спецслужбами. Останні нерідко організовують повідомлення про мінування різних об'єктів в Україні, що спрямовуються не лише з території Російської Федерації, а й усередині нашої країни. Тому підвищену увагу представляють громадяни, які одержують будь-які грошові переводы з-за кордону, особливо з території Російської Федерації. Такі гроші можуть указувати на фінансування терористичної діяльності в Україні. Мають також представляти оперативний інтерес українці, які толерантно ставляться до російської агресії та ідеології сусідньої держави.

Успішне розслідування таких злочинів залежить від оперативності, професіоналізму, кваліфікації, наявності відповідних технічних, інформаційних знань, умінь і навичок у співробітників кіберполіції, спеціалізованих

підрозділів інших правоохоронних органів. Тому такі підрозділи мають фінансуватись на належному рівні для задоволення потреб матеріально-технічного забезпечення. Технічні працівники, які відслідковують інформаційні потоки «телефонних» терористів, повинні мати доступ і користуватись найсучаснішим обладнанням, комп'ютерами, девайсами, гаджетами та іншими пристроями. До лав таких підрозділів правоохоронних органів мають залучатись талановиті випускники технічних вищих навчальних закладів, у тому числі із системи МВС та Національної академії СБУ. Грошове забезпечення таких працівників має бути не меншим середнього рівня оплати праці програмістів, фрілансерів, залучених до приватних ІТ-компаній.

Для вивчення й узагальнення сучасних методик розслідування злочинів, пов'язаних із повідомленням про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, потребує тісна комунікація із провідними спецслужбами зарубіжних країн (США, Ізраїль, країни-члени ЄС). Ця комунікація може здійснюватись у ході проведення спільних науково-практичних заходів, а також організації відряджень співробітників до інших держав, їх стажування.

Іноді до повідомлень вдаються неповнолітні, які намагаються виділитись у середовищі однолітків та самоствердитись у такий незаконний спосіб. Тому підрозділам ювенальної та патрульної поліції варто посилити інформаційну роботу серед учнів шкіл та студентської молоді. При спілкуванні з підлітками слід роз'яснити про наявність ризиків, що мають місце для учнів, уточнити методи уникнення віктимізації від учинення корисливих, насильницьких злочинів. Наголос необхідно також робити на неприпустимості «телефонного» тероризму, суворості покарання за вчинення таких дій та його невідворотності. Перелічені заходи можна здійснювати у межах реалізації програм «Шкільний офіцер поліції», які реалізуються у багатьох обласних центрах України з 2017 р. [3, с. 182].

Особливої гостроти набуває проблема запобігання подібним повідомленням з боку психічнохворих громадян. Нерідко у таких осіб

діагностується шизофренія або параноїдальний синдром. У перебігу реалізації медичної реформи не виключається, що у 2020 р. закриються усі психлікарні через недостатність їх фінансування. У цих закладах наразі перебуває близько 2 тис. осіб, які за рішенням суду отримують примусову психіатричну допомогу. Частина із цих хворих є небезпечними для суспільства [4]. Серед таких є й пацієнти, схильні до неконтрольованого повідомлення про мінування різних об'єктів. До речі, це питання ставало предметом обговорення на з'їзді Асоціації психіатрів України. Тому з метою контролю можливої протиправної поведінки з боку психічнохворих осіб необхідне розроблення алгоритму дій, спрямованих на правильне реагування на повідомлення з їх боку або ж нереагування на них у разі надання інформації з телефону такого хворого.

У будь-якому разі успішне запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 259 КК України, залежить від поєднання як перелічених заходів у межах діяльності правоохоронних органів, так й здійснення комплексу інших напрямів правової, організаційно-управлінської, медико-соціальної, інформаційної та іншої роботи багатьох суб'єктів.

Список літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 8.05.2020 р.).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2014–2019 роках (Форма № 1) / Генеральна прокуратура України. Київ, 2020.
3. *Колодяжний М. Г.* Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.
4. В Україні можуть закрити всі психлікарні та тубдиспансери: апокаліпсис а la Ukraine. URL: <http://sts.sumy.ua/society/v-ukrayini-mozhut-zakryty-vsi->

psychlikarni-ta-tubdyspansery-apokalipsys-a-la-ukraine.html (дата звернення: 8.05.2020 р.).

Анісімов Д.О.,
викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЩОДО ВИЗНАННЯ ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНОМ

Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Проти корупції» від 31 жовтня 2003 року (995_c16), визначено, що корупція породжує проблеми і загрози для стабільності й безпеки суспільства, що підриває демократичні інститути й цінності, етичні цінності й справедливість та завдає шкоди сталому розвитку й принципу верховенства права. Тому, кожна Держава-учасниця, повинна згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляти й здійснювати або проводити ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності [1].

Черговим етапом боротьби з корупцією в Україні було прийняття 03 листопада 2015 року Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» № 743-VIII. Даним кроком законодавець криміналізував протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань та порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням. Однак, не поспішив віднести нову статтю до переліку корупційних, на що наполягала назва та зміст положень вже згаданого закону.

Якщо звернутися до наукової літератури, то серед науковців, котрі досліджували проблеми протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, була однозначна думка, про необхідність віднесення

ст. 369-3 Кримінального кодексу України (далі – КК України) до корупційних. Про це зокрема у своїх публікаціях писали А.О. Дзюба [2, с. 68], А.О. Данилевський [3, с. 173] та Н.М. Ярмиш [4, с. 198].

На сьогоднішній день у законодавстві України відсутнє поняття корупційного злочину, але у КК України наявний перелік злочинів, які необхідно вважати такими. Відповідно примітки до ст. 45 КК України корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 366-1, 368, 368-3 – 369, 369-2, 369-3 КК України.

У ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, наявне визначення корупційного правопорушення, і під ним необхідно розуміти, діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Корупція в свою чергу визначається, як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. А неправомірна вигода розуміє під собою – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань – це маніпулювання спортивним змаганням, тобто умисне вчинення корупційного правопорушення, спрямованого на некоректні зміни ходу спортивного змагання чи його результату шляхом повного або часткового виключення непередбачуваного характеру змагань і досягнення наперед визначеного їх наслідку, з метою отримання будь-якої неправомірної переваги для себе або для інших [5].

Ураховуючи зазначені положення, погоджуємось із думкою А.В. Савченко, що серед типових ознак корупційного злочину необхідно виділяти: 1) суспільну небезпечність, або безпеку людини, суспільства, держави та людства (за В.В. Шаблістим) [6, с. 121]; 2) протиправність, тобто передбачення його у КК України; 3) наявність діяння, що містить ознаки корупції; 4) учинення його спеціальним суб'єктом; 5) наявність виключно умисної форми вини; 6) караність [7, с. 17].

Звернувшись до ст. 8 Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15 листопада 2000 року (995_789), зможемо побачити, наступні обов'язкові ознаки корупційних діянь: обіцянка, пропозиція або надання публічній посадовій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію або бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків; вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної або юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків [8].

Підсумовуючи вище викладене, вважаємо, що законодавець прийняв обґрунтоване рішення віднести ст. 369-3 КК України до переліку корупційних

злочинів (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» від 04 березня 2020 року № 524-IX), які визначені у примітці до ст. 45 КК України, адже ст. 369-3 КК України має всі необхідні ознаки корупційного злочину (предмет злочину неправомірна вигода, може вчинятися шляхом активного та пасивного підкупу, характеризується умисною формою вини, може вчинятися спеціальним суб'єктом та передбачає кримінальну відповідальність).

Список літератури:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція від 31.10.2003 (995_c16) / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 22.04.2020).

2. Дзюба А.О., Житний О.О. Корупція у сфері спорту (деякі кримінально-правові аспекти). *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 31 березня 2017 року. м. Харків. С. 67-68.

3. Данилевський А.О. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань як корупційний злочин. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 9 грудня 2016 року. Київ : НАВСУ, 2016. С. 172-174.

4. Ярмиш Н.М. Новий закон – нові проблеми (щодо доповнення Кримінального кодексу України статтею 369-3 «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань»). *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен Української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 року. Львів : Видавничий дім «Артек», 2016. С. 195-203.

5. Про запобігання впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційних правопорушень : Закон України від 03.11.2015 № 743-VIII /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19> (дата звернення: 22.04.2020).

6. Шаблистий В.В. Суспільна небезпека (небезпечність у кримінальному праві в епоху постмодерну). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 112-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkauk_2015_3_12 (дата звернення: 21.04.2020).

7. Савченко А.В. Корупційні злочини в Україні: проблеми кримінально-правового розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 14-24. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/507/2/6.pdf> (дата звернення: 21.04.2020).

8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція від 15.11.2000 (995_789) / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_789 (дата звернення: 22.04.2020).

Балан Ю.Р.,
здобувач вищої освіти
2-го курсу, 2 групи юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОЗНАКИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Обставини, що виключають злочинність діяння - це єдність певних умов, де ознака єдності обумовлює цілісність і неподільність вказаних умов. Якщо відсутня або не дотримана хоча б одна з них, то це є підставою для визнання діяння особи злочинним. За деяких обставин діяння (дії чи бездіяльності), своїми зовнішніми ознаками, особливо заподіяною шкодою, схожі на злочини, насправді не є суспільно небезпечними й протиправними. Отож завжди існує потреба у дослідженні умов, за яких було вчинено конкретне діяння, з огляду на це слід погодитись з думкою Лукашевича В. З., який вірно зазначає, що у деяких випадках наявність факту злочинного діяння в момент порушення

справи може носити імовірний, а не достовірний характер, і без здійснення слідчих дій не можливо встановити наявності чи відсутності події злочину (наприклад, якщо мала місце необхідна оборона і ін.) [1].

Щоб визначитись, з якими ознаками складу злочину схожі діяння, злочинність яких виключається, необхідно проаналізувати кожну з цих ознак:

1. Фізична особа повинна досягти певного віку і бути осудною. Досліджувані діяння, як і злочини, вчиняє особа, яка повинна характеризуватися ознаками суб'єкту злочину. Якщо суб'єкт злочину не досяг визначеного віку та не є осудним, тоді немає підстав застосовувати норму про обставину, що виключає злочинність діяння, оскільки діяння особи, яка не характеризується усіма ознаками суб'єкта злочину, згідно Кримінального Кодексу України не підлягає кримінально-правовій оцінці.

2. Суспільні відносини, фізична особа - об'єкт кримінально-правової охорони. Оскільки питання про наявність обставини, що виключає злочинність діяння, виникає тільки тоді, коли заподіюється шкода певному об'єкту, який взятий під охорону кримінальним законом.

3. Фізична особа має основні ознаки об'єктивної сторони. Ця ознака має місце при обставинах, коли є діяння, наслідок та причинний зв'язок між діянням і наслідком. Іншими словами: під час вчинення злочину і під час правомірного вчинку вчиняється певне діяння, але в залежності від умов, в яких воно вчиняється (час, місце, спосіб та ін.), визначається або суспільно-небезпечним, або корисним чи допустимим.

Суб'єктивна сторона для злочину і діяння, злочинність якого виключається, є різною. Під час вчинення злочину вина особи полягає у її усвідомленні або неусвідомленні суспільно небезпечного характеру свого діяння або небажанні досягти суспільно небезпечного наслідку. Під час вчинення діяння, злочинність якого виключається, особа не може розуміти чи усвідомлювати або навпаки суспільно небезпечного характеру діяння вчиненого нею, тому що воно є суспільно корисним або допустимим.

Наприклад, у стані необхідної оборони особа керується тільки суспільно корисною метою – відвернути злочинне посягання, тобто запобігти вчиненню злочину.

Загальноприйнятими характерними ознаками обставин, що виключають злочинність діяння є:

- те, що дії за наявності таких обставин вчиняються з метою відвернути небезпеку заподіяння тяжкої шкоди правоохоронюваним об'єктам;

- те, що таке відвернення вчиняється, в одному випадку, шляхом заподіяння шкоди тому, хто умисно вчиняє злочин, в іншому, - шляхом спричинення шкоди одним цінностям, що охороняються законом, для відвернення небезпечної шкоди, що загрожує іншим, більш важливим цінностям;

- те, що дії, вчинені за названих обставин, мають зовнішню схожість з діями та їх наслідками, зазначеними в нормах кримінального закону як такі, що входять до певного складу злочину;

- те, що такі дії за наявності обставин, про які йдеться, визнаються правомірними, або інакше - зазначені обставини виключають злочинність діяння [2, с. 342-346].

За наведеними ознаками обставини, що виключають злочинність діяння потрібно розуміти як діяння, які за зовнішніми ознаками схожі з суспільно-небезпечним діянням (злочином), також за певних умов, можуть вважатися дії громадян та службових осіб, які іноді за зовнішніми ознаками можуть збігатися з тими чи іншими злочинними діяннями, які одночасно, не є кримінально протиправними та суспільно-небезпечними.

До загальних ознак обставин, що виключають злочинність діяння слід включити такі обставини:

- вольове діяння особи;
- подібність зовнішніх ознак;
- передбачені у Кримінальному кодексі України або в інших нормативно-правових актах;

- соціально прийнятні вчинки, які вчиняються за певних умов;
- не передбачають кримінальної відповідальності.

Такі обставини закріплені у розділі VIII Кримінального кодексу України. Де обставини, що виключають злочинність діяння і їх перелік значно розширений у порівнянні з Кримінальним кодексом 1960 р. (було лише три – необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність) [3].

Такі обставини потрібно чітко відмежовувати від таких норм, як:

- Надання пом'якшення його дії зворотної сили новому закону (ст.5 ККУ)[4];
- Малозначність діяння (ч.2 ст.11 ККУ) [4];
- Скоєння злочину особою, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст.22 ККУ) [4].

У наведених випадках Кримінальний кодекс України виключає злочинність діяння, яке зовні схоже на злочин не в зв'язку з правомірністю діянь, а через відсутність елемента складу злочину.

Розрізняють три групи обставин, що виключають злочинність діяння:

1) обставини, що виключають кримінальну ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння; 2) обставини, що виключають кримінальну протиправність вчиненого діяння; 3) обставини, що виключають суспільну небезпечність і протиправність вчиненого діяння. Ці обставини характеризуються низкою загальних ознак.

Першою ознакою є те, що всі обставини є вільними і свідомими вчинками, що проявляються у формі дії чи бездіяльності особи. Друга – це зовнішня подібність фактичних, об'єктивних, видимих ознак скоєного діяння і відповідного злочину. Тому важлива кваліфікована оцінка досудового розслідування обставин, що виключають злочинність діяння. Тому, доцільно третьою ознакою виділити соціальний зміст. Хоча в чинному Кримінальному Кодексі України конкретно не визначено соціального змісту, проте висновок соціальної характеристики обставин, що виключають злочинність діяння,

ґрунтуються на основі оцінювання мети, підстав, цілей та допустимих меж заподіяння шкоди. Соціальний зміст злочину Кримінальний Кодекс України визначає за допомогою категорії суспільної небезпечності (ст.11)[4]. Четверта ознака характеризує юридичну форму вчинків, що визначається в Кримінальному кодексі передусім через заперечення злочинності діяння, тобто його передбаченості в Кримінальному кодексі (ч.1 ст.11)[4]. Так, характеристика більшості вчинків у Кримінальному кодексі України починається словами «не є злочином...». Позитивна ж характеристика юридичної форми діянь полягає в тому, що вони є вчинками правомірними. Наприклад, в частині 1 статті 41 Кримінального кодексу України, де заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з метою виконання законного наказу визнається дією (бездіяльністю) правомірною. В основі ж правомірності аналізованих вчинків лежить або реалізація особою свого суб'єктивного права, або виконання юридичного обов'язку, або здійснення владного повноваження [4, ст. 41]. Тому зазначені обставини закріплені не тільки в Кримінальному кодексі України, а і в інших галузях законодавства. П'ята ознака характеризує кримінально-правові наслідки здійснення правомірних вчинків. Ці наслідки полягають насамперед у тому, що вчинки не визнаються злочинними, тому вони виключають саму підставу кримінальної відповідальності, а відповідно і кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду [5, с.45].

Як висновок з вище наведених положень, можна виокремити визначення обставин, що виключають злочинність діяння як сукупність умов, за наявності усвідомлених дій за об'єктивними ознаками подібними до злочину, скоєних за суспільно-позитивною (нейтральною) мотивацією і цілями та не забороненими законодавством України, що виключає кримінальну відповідальність.

Виокремлення спільних ознак та загального поняття обставин, що виключають злочинність діяння, дозволить в кожному конкретному випадку визначати належність тієї чи іншої обставини до цього інституту. За наявності об'єктивних передумов, достатніх правових основ, значної поширеності певних

діянь, і відповідності їх ознак тим конститутивним ознакам, які включені у загальне поняття, цей інститут може бути розширений.

Список літератури:

1. Лукашевич В. З. Установление уголовной ответственности в советском уголовном процессе. Ленинград, 1985. 10 с.
2. Українське кримінальне право / за ред. О. Навроцького В. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 711 с.
3. Кримінальний Кодекс України: Закон УРСР від 28.12.1960р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 14.05.2020).
5. Слущкий И.И. Обстоятельства исключают уголовную ответственность. Ленинград, 1956. 118 с.

Васильєв А.А.,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)
Пироженко О.С.,
професор кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради)

**ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ
ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ВЛАСНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ:
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ**

Розвиток та поширення сфери застосування інформаційно-телекомунікаційних систем для передачі інформації, комунікації в повсякденній життєдіяльності людства, окрім позитивних ефектів, спричинило

урізноманітнення окремих злочинних проявів. Зокрема, вчинення суспільно небезпечного діяння з використанням комп'ютерних технологій значно полегшує можливості доведення злочинного умислу до логічного завершення та ускладнює роботу правоохоронних органів з виявлення та затримання винного. Таким чином, проблеми інформаційної безпеки тісно переплітаються з актуальними питаннями забезпечення інших видів безпеки суспільства і держави, зокрема громадської.

В науковій юридичній літературі, присвяченій сучасним аспектам протидії злочинам у сфері громадської безпеки та порядку, нерідко в першу чергу приділяють увагу питанням відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 Кримінального кодексу України). Мова йде про так званий «телефонний тероризм», який набув небувалого розмаху протягом останніх років.

Суспільна небезпечність згаданого злочину, полягає в тому, що неправдиве повідомлення про небезпеку порушує нормальний ритм життя суспільства і держави, вносить елементи дестабілізації в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і порушує нормальну роботу транспорту, іншої інфраструктури, породжує неправдиві чутки, сіє паніку серед населення, що в підсумку завдає значної економічної шкоди.

І якщо до недавнього найбільш поширеними способами здійснення такого повідомлення було використання телефонного зв'язку, надсилання листа на електронну пошту, то останнім часом для вчинення злочину використовують можливості комп'ютерних технологій та мережі Інтернет (соціальні мережі, публікації блогів в Інтернет-ЗМІ, месенджери тощо).

Слід відмітити, що для активізації процесу настання негативних наслідків внаслідок вчинення злочину вже відсутня необхідність передання завідомо неправдивого повідомлення безпосередньо конкретному адресату (органи державної влади та управління, правоохоронні органи, службові особи

підприємств, установ і організацій, а також фізичні та юридичні особи, які зобов'язані або змушені на цю інформацію реагувати).

Як показує практика, паніку може викликати будь-яке повідомлення про небезпеку: як реальну, так і ймовірну, в тому числі й таку, що викликається біологічними (природними) факторами (наприклад, можливість поширення тяжкої хвороби, зокрема, внаслідок зараження коронавірусом COVID-19, пандемія якого наразі проголошена Всесвітньою організацією охорони здоров'я).

Прикладом паніки внаслідок поширення інформації про небезпеку такого характеру є реакція мешканців окремих регіонів на повернення українців у лютому 2020 року з м. Ухань (КНР) та випадок, коли у м. Чернівці кілька десятків людей зібралися біля будинку, де проживає сім'я чоловіка, у якого були підтверджено коронавірус, з метою вимоги від місцевої влади вивезти до лікарні та ізолювати дружину хворого. У перелічених випадках були створені умови (через поширення інформації у ЗМІ, соціальних мережах тощо), що поставили під загрозу громадську безпеку або порядок, навіть без повідомлення про це у відповідні органи [1, с. 86].

Питання можливості кваліфікації зазначених вище дій за ст. 259 КК України залишається відкритим, адже фактичного завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, здійснення якого заборонено кримінальним законом не відбулося. Разом з цим, у багатьох країнах «діяння, що викликають паніку» вже самі по собі вважаються злочином. Так, відповідно до ст. 322-14 КК Франції передбачено відповідальність за «повідомлення або поширення неправдивої інформації з метою змусити повірити, що знищення, ушкодження або псування, що становлять небезпеку для людей, будуть вчинені найближчим часом або вже були вчинені» [2, 325-326]. У ст. 258 КК Швейцарії передбачено відповідальність за залякування населення «використовуючи погрозу або перекручуючи факти про наявну нібито небезпеку для життя, здоров'я або

власність» [3, с. 238].

Зазначене дає підстави для актуалізації питання про розширення обсягу «адресатів» повідомлення інформації та перегляду самої сутності кримінальної відповідальності за цей вид злочинного посягання з огляду на поступове розширення способів і засобів його вчинення. Зокрема, на це вказує і О. Кириченко: «адресатом неправдивого повідомлення можуть виступати органи державної влади та управління, правоохоронні органи, службові особи установ, організацій і підприємств, а також фізичні і юридичні особи, котрі зобов'язані або змушені на цю інформацію реагувати» [4, с. 155]. А реагувати зобов'язаний будь-який суб'єкт господарювання, влади чи самоврядування.

У якості висновку слід вказати, що необхідність удосконалення диспозиції ст. 259 КК України з урахуванням розвитку інформаційних технологій і сфер використання інформаційно-телекомунікаційних систем не викликає сумнівів. Однак, пріоритети такого удосконалення повинні враховувати перш за все вже наявні здобутки науки кримінального права.

Список літератури:

1. *Васильєв А.А.* Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: сучасний стан та напрями вдосконалення // Вісник кримінологічної асоціації України : зб. наук. праць. Харків. 2020. № 1 (22). С. 82–91.

2. Уголовный кодекс Франции. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 650 с.

3. Уголовный кодекс Швейцарии. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 350 с.

4. *Кириченко О.* Кримінально-правова характеристика неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. . «*Jurnalul juridic national: teorie și practică*». *Национальный юридический журнал: теория и практика.* 2014. № 4. С. 152-157.

Горностаї А.В.

доцент кафедри кримінального права, к.ю.н.
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРЕВЕНЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

З давніх часів злочинність була та залишається невирішеною проблемою. Навряд чи сьогодні у світі існує суспільство, яке не бореться з явищами злочинності. Україна не є винятком. Кожного дня телебачення та соціальні мережі висвітлюють численні випадки вчинення злочинів. Саме тому сьогодні запобігання є пріоритетним напрямком ефективної протидії злочинності та обмеження її негативних наслідків в Україні. Зростання кількості вчинених злочинів, підвищення їх жорстокості, збільшення рецидивізму символізує недостатню ефективність застосування на практиці превентивної функції кримінального права.

На пріоритетність превенції злочинності сьогодні звертає увагу вся світова спільнота. З набранням чинності Лісабонським договором [1]. Європейський Союз набув можливостей впроваджувати заходи щодо сприяння та підтримки політики держав у цій галузі. Починаючи з 2001 року Європейська мережа запобігання злочинності (European Crime Prevention Network - EUCPN) пропонує загальноєвропейську платформу для обміну найкращими практиками, дослідженнями та інформацією щодо різних аспектів превенції злочинів [2].

Міжнародна співпраця зосереджується на сприянні обміну досвідом для усунення факторів, які провокують та обумовлюють злочинність, рецидив та корупцію, злочинну інфільтрацію економіки та суспільства, факторів, які роблять людину уразливою та нестійкою перед спокусою вчинити суспільно-небезпечне діяння. Крім того, ЄС систематично впроваджує у своїх провідних ініціативах положення щодо превенції злочинів, починаючи від політики боротьби з наркотиками до кіберзлочинності, від торгівлі людьми до дитячої порнографії [3]. Веб - сайт Європейської мережі запобігання злочинності

містить багату базу даних про національні стратегічні орієнтації та проекти, що ефективно реалізуються у запобіганні різним видам злочинності, таким як розбійні напади, службові злочини, поліцейське свавілля, насильство в школі та окремі категорії організованої злочинності.

Запобігання злочинності має багато позитивних результатів, включаючи захист прав та свобод людини, покращення добробуту в суспільстві, поліпшення соціальної згуртованості, збереження майна та ресурсів, але варто зазначити, що превенція злочинів у сучасному українському суспільстві має достатньо проблем.

Ч. 1 ст.1 КК України передбачила превенцію як одне із завдань кримінального законодавства, проте, видається, що це положення має виключно декларативний характер. Саме тому, при реформуванні кримінального законодавства, запобігання злочинів повинно набути більшої ваги та потребує акцентування як ефективне, самостійне та самодостатнє завдання кримінального права.

Саме для цього необхідно звертати увагу на позитивний досвід європейських країн, приділяючи увагу найбільш складним питанням формування політики попередження злочинності в українському суспільстві.

Зокрема, необхідно ретельно та обережно виявляти фактори, які, як вважається, провокують та підвищують злочинність, для того, щоб окремі особи та окремі групи осіб не були стигматизованими та безпідставно не потрапляли в розширену мережу моніторингу та контролю. Практики ефективної реалізації превентивної функції у світі демонструють, що підходи до превенції злочинності не можуть бути єдиними та універсальними для усіх. Існують суттєві правові, культурні та політичні відмінності між міжнародним, регіональним та місцевим контекстами політики запобігання злочинам, які впливають на те, як повинна бути сформована та застосована на практиці функція превенції у кримінальному праві конкретної держави. Практика запобігання злочинності є найбільш ефективною, коли вона чутлива до пріоритету верховенства права, захисту прав людини, до потреб особи у

конкретних життєвих ситуаціях, коли визнаються та враховуються права найбільш уразливих представників суспільства. При формуванні кримінально-правової політики превенції злочинності, необхідно враховувати, що різні соціальні групи, навіть в межах однієї країни, сильно відрізняються толерантністю до злочинів. Одна група громадян вважає бруд та сміття на вулицях, наявність стихійної торгівлі біля метро та зупинок громадського транспорту, безхатченок і тому подібне загрозою для безпеки суспільства. А для іншої категорії осіб конфлікти, які вирішуються за допомогою насильства, розглядаються як частина повсякденного побуту, яка відповідає способу їх життя.

Разом з тим, політика ефективної реалізації превентивної функції кримінального права дасть стійкі та корисні результати лише тоді, коли заходи, що стримують дію причин та передумов вчинення злочинів, будуть застосовуватися одночасно на всіх рівнях. Коли і загальній, і спеціальній превенції буде приділятися однакова увага. Відхилення від гармонії єдності порушить чутливий баланс між ними та може призвести до короточасних та оманливих результатів. ЄС та Рада Європи також наголошують на важливості комплексного запобігання злочинності.

Крім того, система запобігання злочинності також повинна бути відкритою та сприйнятливою до ініціатив, які надходять з академічних, професійних та цивільних джерел.

Превентивна функція кримінального права повинна втілюватися та реалізовуватися з дотриманням прав людини та відповідно до принципів конституційної правової держави. Стратегія запобігання злочинності має бути створена відповідно до міжнародних стандартів, і повинна вписуватися в соціальну політику таким чином, щоб вона відповідала конституційним вимогам та зобов'язанням.

Список літератури:

1. Treaty of Lisbon. Amending the treaty on European Union and the treaty establishing the european community// Official Journal of the European Union. 2007. - С 306/01 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=FI>
2. The European Crime Prevention Network. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://eucpn.org/>
3. Crime prevention. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/crime-prevention_en

Горпинюк О.П.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СПІРНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО АМНІСТІЮ ЗАСУДЖЕНИХ У 2020 РОЦІ

У Верховній Раді України розглядається законопроект «Про амністію засуджених (щодо запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19), спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», який зареєстровано за № 3397 від 27.04.2020 року (далі – Проект). У пояснювальній записці до Проекту вказується, що його метою є запобігання виникненню та поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 в установах виконання покарань, а також зменшення кількості осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань, заощадження бюджетних коштів, що витрачаються на утримання засуджених та створення належних умов відбування покарання для тих осіб, які продовжуватимуть відбувати покарання. Зазначено також, що станом на 1 квітня 2020 року в установах виконання покарань відбували покарання 32 тисячі 942 особи. У

випадку прийняття відповідного закону попередньо підлягатимуть звільненню 3009 осіб. Своєю чергою, в умовах економії бюджетних коштів, амністія дозволяє істотно розвантажити місця позбавлення волі та заощадити витрати на утримання засуджених, які продовжують відбувати покарання. Відповідно до положень Проекту, його дія першочергово поширюватиметься на осіб, які на час вчинення злочину були неповнолітні, вагітних жінок, осіб, які мають дітей віком до 16 років або дітей з інвалідністю, осіб, які мають інвалідність першої, другої та третьої груп, осіб, що досягли пенсійного віку, а також хворих на туберкульоз, онкологічні захворювання, учасників бойових дій та тих, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції на Сході України.

Ознайомлення із Проектом дозволяє констатувати, що окремі його норми неузгоджуються між собою, суперечать положенням КК України, створюють кримінально-правові колізії, деякі положення не видаються доцільними та необхідними. Зокрема із самої назви та мети Проекту очевидним є той факт, що амністія покликана запобігти виникненню та поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19. За таким принципом амністія мала б поширюватися на засуджених до відбування покарання у виді позбавлення волі. Адже саме в умовах ізоляції, перебуваючи з іншими засудженими в одному приміщенні, в особи є реальна загроза захворіти. Проте, за Проектом звільненню підлягають як засуджені до позбавлення волі, так і особи засуджені до інших покарань, не пов'язаних із позбавленням волі (за винятком осіб, які винні у вчиненні умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину чи необережного особливо тяжкого злочину). Видається, що таке положення суперечить основним завданням цього закону, уже не кажучи про те, що враховуючи масову поширеність зазначеного захворювання та довгу тривалість суворого карантину в державі, сподіватись на запобігання цього захворювання в установах відбування покарань, на даному етапі сумнівно.

Привертає увагу п. а ст. 4 Проекту, у якому зазначено, що звільненню підлягають засуджені за умисні злочини, за які законом передбачено покарання

у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років, якщо на день набрання чинності цим законом вони відбули не менше половини призначеного строку основного покарання. За відповідною нормою звільненню можуть підлягати особи, що вчинили корупційні злочини за умови, що вони відбули не менше половини строку основного покарання. Відповідно до ч. 4 ст. 86 КК України, особи, визнанні винними у вчиненні корупційних злочинів, не можуть бути повністю звільненні законом про амністію від відбування покарання. Однак, зазначені особи можуть бути звільненні від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК України (не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості). Таким чином, у випадку прийняття статті 4 Проекту в такій редакції виникне кримінально-правова колізія, що значно ускладнить правозастосування. У ст.9 Проекту наводиться перелік осіб, до яких не застосовується амністія, окрім тих, як зазначено в самому документі, які перелічено в ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні». Водночас вказівка у п. г ст. 9 на осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб видається зайвою, оскільки дублює аналогічне положення в ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні». У п. е ст. 9 Проекту наводиться перелік злочинів, за вчинення яких засуджені не можуть бути звільненні. Потрібно відзначити, що підхід законодавця перелічувати такі посягання постатейно в законах про амністію не видається вдалим, оскільки часто призводить до прогалин та помилок. Не виняток аналізований Проект. Так, у переліку з невідомих причин не вказано на посягання, які за характером та ступенем суспільної небезпеки можна вважати однотипними з тими, які передбачено в цій статті. До прикладу, у переліку посягань проти власності, передбачено грабіж (ч.ч.3-5 ст. 186), вимагання (ч.ч.2-4 ст. 189), шахрайство (ч.4 ст. 190), привласнення (ч.ч.2-5 ст. 191) за обтяжуючих обставин, однак не передбачено крадіжку за обтяжуючих обставин (ч.ч.3-5 ст. 185); у переліку посягань проти громадської безпеки передбачено створення злочинної організації (ст. 255), створення терористичної групи чи

терористичної організації (ст. 258-3), проте не передбачено створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260); у переліку посягань проти авторитету органів державної влади передбачено погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу при обтяжуючих обставинах (ч.ч. 3-4 ст. 345), щодо журналіста при обтяжуючих обставинах (ч.ч. 3-4 ст. 345-1), державного чи громадського діяча (ст. 346), однак, з невідомих причин, не передбачено погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ч. 3 ст. 350); у переліку посягань проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку з невідомих причин не передбачено посягання: «Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення» (ст. 440) та «Екоцид» (ст. 441). У переліку посягань, які відповідно до законодавства відносяться до корупційних не передбачено зокрема «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» (ст. 354). Разом з тим, окремі посягання з огляду на їх невелику суспільну небезпеку взагалі недоцільно було б передбачати в переліку: «Домашнє насильство» (ст. 126-1) та «Примушування до шлюбу» (ст. 151-2). Більше того, вказівка на такі посягання, за вчинення яких засуджений не може бути звільнений за амністією прямо суперечить положенням ст. 1 Проекту, яка вказує на звільнення осіб, визнаних винними у вчиненні умисних злочинів, які не є тяжкими або особливо тяжкими. Окремі назви статей у переліку наведено без урахування законодавчих змін: «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» (ст. 143), «Торгівля людьми» (ст. 149).

Врешті, не можна вважати цілком продуманим положення ст. 2 Проекту про звільнення від покарання за амністією осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції в період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення у здійсненні заходів із забезпечення

національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, отримали статус учасника бойових дій. Виняток за Проектом становлять особи, які вчинили особливо тяжкі злочини проти життя та здоров'я особи та злочини, передбачені ч.ч. 2-4 ст. 408, ст. 410, ч.ч. 2-4 ст. 411 КК України. Також така амністія не поширюватиметься на осіб, зазначених у частині четвертій ст. 86 КК України та ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» та статті 9 Проекту. Необґрунтованість вказаної амністії пов'язана з тим, що у Проекті не вказано чітко про період часу участі таких осіб в антитерористичній операції, а також необмежено видами посягань, які можуть бути пов'язані з виконанням такими особами завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони, захисту держави від збройної агресії Російської Федерації. За винятком кількох зазначених в ст. 9. Це може призвести до того, що під амністію підпадуть засуджені особи, які вчинили посягання вже після виконання ними обов'язку по захисту держави на Сході України. Тому, видається, такі положення характеризуються юридичною невизначеністю, можуть не виправдано розширювати межі звільнення та, як наслідок, можуть призвести до безкарності таких осіб. Потрібно зауважити, що таке ж положення було передбачено попереднім Законом України «Про амністію у 2016 році» та справедливо критикувалось правниками й представниками правозахисних організацій [1]. У цьому контексті цілком слушне зауваження в літературі, що часте і розширене за колом осіб застосування амністії спричиняє неминучу дискредитацію цього інституту, викликає зневажливе ставлення населення до будь-яких рішень органів державної влади, демонструє нездатність держави протидіяти злочинності, підриває й без того хиткий авторитет правосуддя, через що особи, які вчинили злочин, починають вірити в свою безкарність. Ось чому застосування амністії має бути скоріше винятком, ніж правилом [2, с.129].

Таким чином, аналіз відповідного Проекту дозволяє виявити чимало дискусійних та суперечливих положень, що й зумовлює необхідність фахового обговорення відповідних законодавчих новел та значного доопрацювання.

Список літератури:

1. Амністія 2016: Чим небезпечний закон про амністію. URL.: https://zmina.info/articles/amnistija_2016_chim_nebezpechnij_zakon_pro_amnistiju-2/ (Дата звернення: 14.05.2020).

2. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Проблеми розвитку законодавства про амністію. К.: Ваіте, 2017. 872 с.

Грищук А.Б.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук,
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

До 30-х років ХХ століття у вітчизняній кримінології існувало два підходи до визначення злочинності: соціальний та біологічний, але обидва зникли зі сторінок наукових праць в період тоталітаризму через визнання кримінології космополітичною буржуазною теорією поряд з генетикою, політологією та іншими галузями науки. В Україні спроби відновити кримінологічне знання, а разом з ним і визначення злочинності, здійснювались у 60-х роках ХХ століття. При цьому домінували її визначення у суто статистичному сенсі, що не розкривали сутності та змісту цього явища. Злочинністю визнавалась сукупність злочинів, вчинених на певній території за певний проміжок часу[1, с. 25].

У подальшому визначення поняття злочинності продовжувало ґрунтуватись на кількісному аспекті цього явища, але радянські кримінологи усвідомлювали недоліки такого підходу і тому намагались посилити його іншими характеристиками. Зокрема стверджувалось, що злочинність є не

простою арифметичною сумою злочинів, «а цілісною сукупністю множинності злочинів», їх «органічною сукупністю», «якісно іншою за своїм змістом єдністю» злочинів, «системою злочинів як первинних елементів злочинності», «відносно самостійною динамічною, імовірнісною системою», «не тільки сукупністю одиничних суспільно небезпечних діянь, а соціальним процесом, що підкорюється загальним закономірностям розвитку соціальних явищ», «сукупністю не окремих злочинів, а середніх величин, що демонструють стійкість при стабільності суспільної системи» тощо [2, 34–35].

На думку А.П. Закалюка «...злочинність являє собою соціальну або кримінальну активність, «феномен суспільного життя у виді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різнобумовленої кримінальної активності частини членів цього суспільства» [3, с. 139].

В.М. Дрьомін, вважає, що «...злочинність – це поширена соціальна активність, різновид масової практики людей, що проявляється в деструктивній поведінці (діяльності, вчинках), яка передбачає кримінальну відповідальність згідно з чинним на даній території і в даний час законодавством» [4, с. 81].

Зараз в державі фіксується стабільна тенденція до зменшення кількості вчинюваних злочинів. Зокрема, кількість умисних вбивств у 2019 році є найнижчою за всі роки незалежності. Суттєво знизилася кількість майнових злочинів – крадіжок, розбійних нападів, незаконних заволодінь транспортом.

За словами В'ячеслава Аброськіна, аналіз криміногенної ситуації в державі свідчить про низку позитивних змін в роботі поліції. Підтвердженням цьому є стабільна тенденція до зменшення кількості вчинюваних злочинів. У порівнянні з періодом січня-липня минулого року кількість вчинених кримінальних правопорушень у державі знизилася на майже 11 відсотків.

Перший заступник глави Нацполіції відзначив найнижчий показник кількості вчинених умисних убивств за всі роки незалежності. У 2019 році таких злочинів зареєстровано 855 – проти майже двох тисяч у 2014 році та майже 1,2 тисячі – у 2016-му. При цьому поліцейські розкрили 777 умисних

вбивств. Це становить майже 91 відсоток від числа скоєних у 2019 році таких злочинів.

Аналогічною є ситуація і з фактами заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Їх кількість у порівнянні з минулим роком зменшилась на сім відсотків – таких фактів у державі зареєстровано 1178 проти 1263 минулого року.

«Скорочення числа тяжких та особливо тяжких злочинів фіксується упродовж останніх трьох років. У порівнянні з минулим роком їх кількість зменшилася на 17 відсотків», – наголосив В'ячеслав Аброськін, додавши, що йдеться про підвищення ефективності превентивної роботи з боку поліції [5].

Отже, як ми бачимо з вище наведеного злочинність – це негативне явище сучасності, що полягає у сукупності злочинного впливу на суспільні відносини, які вчиняються протягом певного проміжку часу та за які може застосовуватися певний вид покарання а також це має наслідком настання негативних наслідків для особи кримінального правопорушника, які передбачені кримінальним законодавством.

Список літератури:

1. Преступность и ее предупреждение: сборник статей. А.А. Герцензон, И.И. Карпец, В.П. Кудрявцев, А.Б. Сахаров, И.С. Самощенко; под ред. проф. М.Д. Шаргородского и Н.П. Кана. Л.: Лениздат, 1966. 239 с.

2. Криминология: приглашение к дискуссии: моногр. авт. кол.: А.В. Баляба, Э.В. Вилен-ская, Э.А. Дидоренко, Б.Г. Розовский. Луганск: РИО ЛИВД, 2000. 318 с.

3. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. А.П. Закалюк. К.: Видавничий дім «Ін Юре». 424 с.

4. Преступность и криминологические основы уголовной юстиции: моногр. Дремин В.Н., Березовский А.А., Орловская Н.А. и др.: под ред. В.Н. Дремина. Одесса: Феникс, 2007. 280 с.

5. Офіційний сайт поліції Донеччини URL: <http://police.dn.ua/news/view/u-2019-rotsi-riven-zlochinnosti-znizivsya-na-11-vidsotkiv-porivnyano-z-2018-rokompershij-zastupnik-glavi-natspolitsii>

Дерен О.С.,
курсант 3 курсу, факультету №1
(Львівський державний університет внутрішніх справ України)

Майстренко М.М.,
старший викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук,
(Львівський державний університет внутрішніх справ України)

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

Швидкий розвиток комп'ютерних технологій та глобальна діджеталізація світової економіки обумовлює появу нових видів злочинів, зокрема, злочини, що вчиняються з використанням інтернет-ресурсів. У зв'язку з чим швидко збільшуються показники рівня даного виду злочинності, а крім того, і їх суспільна небезпечність. Безсумнівним є той факт, що проблематика протидії кіберзлочинності в Україні з кожним роком набуває більшої і більшої актуальності. Аналіз даних офіційної статистичної звітності за 2016 – 2018 рр. свідчить про зростання кіберзлочинності з 1018 зареєстрованих злочинів у 2016 році, до 6000 – у 2018 році [3;5].

Але ми повинні розуміти, що офіційна статистика не дає можливості одержати достовірні дані щодо кримінологічної характеристики злочинів, що вчинюються у сфері використання інформаційних технологій, динаміки й структури таких злочинів. Це відбувається як через її недосконалість, так й через високу латентність таких видів злочинів. Дана тенденція спостерігається не тільки в Україні. За кордоном, де накопичена чимала й достовірна статистика кіберзлочинів, до суду доходять справи про менш ніж 1 %

порушень. При цьому слід пам'ятати, що, за твердженням фахівців, ревізія в змозі виявити не більше 10 % електронних розкрадань [4].

Однією з головних проблем аналізованого виду злочинів є низький рівень їх розкриття, через брак спеціальних знань, у зв'язку з тим, що бурхливий розвиток інформаційних технологій методики судово-експертного дослідження даних об'єктів вимагають постійного оновлення та доопрацювання. Кожного року змінюються операційні системи, формати даних, протоколи і середовище перенесення даних, технічні засоби, що забезпечують процеси передання та обробки інформації [6, с. 139].

Безумовно, боротьба з кіберзлочинністю повинна стати однією із головних завдань правоохоронних органів. Оскільки даний вид злочину вважається транснаціональним – країни світу повинні активізуватися щодо міжнародної співпраці в цій сфері.

Одним із найсерйозніших кроків, спрямованих на врегулювання цієї проблеми, є прийняття Радою Європи 23 листопада 2001 р. Конвенції про кіберзлочинність (набула чинності 1 липня 2004 р.). Документ підписали 29 держав, у тому числі Україна (ратифікувала 7 вересня 2005 р.). Конвенція про кіберзлочинність (далі – конвенція) є першим міжнародним договором у галузі протидії злочинам, що вчиняються через комп'ютерні мережі [2, с. 108].

Варто зазначити, що на сьогодні в Україні законодавством не визначено термін «кіберзлочинність», утім як явище, вона розвивається. На теперішній момент можна виділити 4 етапи в розвитку кіберзлочинності:

- 1 Поява кіберзлочинності і субкультури хакерів.
- 2 Розповсюдження кіберзлочинності, поява спеціалізацій кіберзлочинності і національних груп хакерів.
- 3 Набуття транснаціонального характеру у всіх сферах кіберзлочинності.

4 Використання Інтернету в політичних цілях, виникнення таких явищ, як Інтернет-страйк та Інтернет-війна, цілеспрямоване використання кібератак проти урядів окремих держав [1, с. 87].

Кіберзлочинність надає методи для захоплення інформації, а збиток, який вони можуть нанести визначається ціною цієї інформації. Так як сучасне суспільство не може обходитися без електронних носіїв інформації і цифрових методів її зберігання і обробки, кіберзлочинність представляє одну з найбільших загроз існуванню та регулюванню соціальних процесів [1, с. 89].

Отже, одним із пріоритетних орієнтирів у системі забезпечення кібербезпеки слід виокремити досвід провідних країн світу, що вже мають досить серйозні напрацювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки. В зв'язку з цим виникає гостра необхідність у розвитку міжнародного співробітництва. здійснення різнопланового інформаційного обміну.

Отже, підсумовуючи вищенаведене можна стверджувати, що у сучасному інноваційному світі актуальність протидії кіберзлочинності збільшується в залежності від еволюції цифрових технологій та переходу до нового світового порядку.

Список літератури:

1. Вінтула Б.В., Волошин О.Г Кіберзлочинність в Україні. *Збірники наукових праць, матеріали конференцій (семініарів, круглих столів)*. 27 листопада 2019. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/15805>
2. Войціховський, А. В. Міжнародне співробітництво в боротьбі з кіберзлочинністю. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). – С. 107-112 – URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1225>
3. Інфографіка МВС. Кіберполіція 2018. URL: http://mvs.gov.ua/ua/infographic/nacionalna_policiya/Kiberpoliciya2018.htm
4. Сабадаш В. Компьютерная преступность – проблемы латентности. URL : <http://www.crime-research.ru/articles/sabodash06>
5. Статистика кіберзлочинності в Україні. URL: http://dostup.pravda.com.ua/request/statistika_kiberziochinnosti_v

6. Хоменко В.М., Савченко В.О. Проблеми латентності кіберзлочинності. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (23 листопада 2018 р., м. Дніпро)*. Дніпро: ДДУВС, 2018. – С. 136-141 – URL : <http://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/2520>

Дзюма В.І.,
здобувач вищої освіти
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Актуальною проблемою сьогодення виступає запобігання злочинність неповнолітніх, оскільки суб'єктами злочинів є діти, які тільки формуються і починають доросле життя. Дії неповнолітніх правопорушників останнім часом характеризуються все більшою жорстокістю і цинізмом. Вони беруть участь у групових злочинах, використовують зброю та долучаються до злочинних організацій. Про значну частку злочинів неповнолітніх не повідомляється правоохоронним органам, з огляду на те, що їх розглядають як вияв вікової незрілості, бешкетництва, що зумовлює їх латентність.

Наявні підходи до запобігання злочинності неповнолітніх в Україні є замалими і неефективними, що пов'язано з кризою в економічному, політичному і соціальному житті суспільства, зокрема спричиненою пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), яка зараз являється проблемою цілих країн.

Потреба у виокремленні заходів запобігання злочинам неповнолітніх в окрему групу як самостійного кримінологічного дослідження зумовлена деякими чинниками. По-перше, це завдання з охорони життя і здоров'я молодого покоління що є важливим для діяльності державних органів. По-друге, звернення уваги на особливості специфіки виховання дітей та їх

розвитку в сім'ї, їх життєдіяльність що може бути причиною вчинення злочинів. По-третє, особливості специфіки рівня та структури злочинності, її причин, динаміки, високою злочинною активністю неповнолітніх [1, с.178].

Запобігання злочинності неповнолітніх - це сукупність заходів превентивного впливу, метою яких є досягнення і збереження позитивних тенденцій до зниження кількості злочинів та соціальне і моральне одужання підростаючого покоління, яке є нашим майбутнім [2, с.207].

Криміналізація дітей і підлітків є криміналізація майбутнього держави. Німецький соціолог К. Манхейн писав, що «кожне суспільство має такий тип злочинності та злочини, що відповідають його культурним, моральним, соціальним, релігійним та економічним умовам» [2, с.208].

На думку С.О. Сафронова, зміст профілактичної діяльності необхідно розглядати в трьох аспектах: 1) попередження правопорушення; 2) запобігання йому; 3) припинення правопорушення. Таким чином, попередження здійснюється тоді, коли ще не було факту посягання на об'єкт охорони, тобто був відсутній сам факт вчинення правопорушення. Запобігання правопорушенням - на стадії підготовки до нього. Припинення правопорушень здійснюється під час здійснення незаконних дій [3, с.83].

Соціальні чинники та психічні якості особистості, властиві для неповнолітніх відповідних вікових груп, водночас, різні й індивідуальні для кожного неповнолітнього. Усі ці детермінанти необхідно враховувати в профілактиці злочинів, що вчиняють неповнолітні. Профілактична робота з неповнолітнім порушником повинна проводитися винятково особою, яка має достатній життєвий і практичний досвід розслідування такої категорії справ. Вирішальну роль у цьому відіграє слідчий, який під час досудового розслідування зобов'язаний з'ясувати причини й умови, що сприяли вчиненню такого злочину.

Серед загальних напрямів запобігання злочинності неповнолітніх виділяють:

1) соціальна профілактика злочинів, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на усунення негативних соціальних явищ, які спричиняють злочинність, зокрема подолання бідності, забезпечення зайнятості;

2) попередження антисоціальних дій, таких як пияцтво, алкоголізм, наркоманія у суспільстві;

3) безпосередня профілактика, що передбачає організацію служби соціальної допомоги, притягнення до відповідальності дорослих, які негативно впливають на дітей, аналіз впливу сім'ї на розвиток дитини;

4) роль однолітків в повсякденному житті неповнолітнього і безпосередньо вплив школи [2, с.209].

Органами державної системи профілактики є: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді; спеціальні установи для дітей; органи ювенальної превенції. Великий вплив на запобігання злочинності неповнолітніх відіграють органи ювенальної превенції. Зокрема: підрозділ ЮП центрального органу управління поліцією; підрозділи ЮП головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві; підрозділи ЮП територіальних (відокремлених) підрозділів ГУНП.

Основними завданнями підрозділів ЮП є профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поведженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб [4].

Одним із перших етапів протидії злочинності неповнолітніх є її рання профілактика. Подальші етапи – безпосередня профілактика, профілактика на час передзлочинної поведінки і профілактика рецидиву. Одним із суб'єктів ранньої профілактики злочинної поведінки неповнолітніх є школа. В цьому випадку допомогу може надати шкільний психолог, по-перше, в наданні психологічної освіти батькам; по-друге, у психологічному консультуванні батьків.

Отже, тільки систематична робота, постійне спілкування і довіра дітей до працівників ювенальної превенції можуть дати високий результат – зменшення злочинності неповнолітніх.

Список літератури:

1. *Корольчук В.В.* Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2013. С.176-182.

2. *Скитенко Л.О.* Кримінологічне дослідження теоретичних і практичних аспектів превентивної діяльності щодо агресивної злочинності неповнолітніх. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2016. С.207-211

3. *Сафронов С. О.* Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ України. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2002. С.82-86

4. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (Дата звернення: 12.05.2020).

Дідик Н. І.,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Кобилецька М.І.,
здобувач магістратури 1-го курсу факультету №1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВАРТИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

З часу проголошення Декларації про державний суверенітет України у державі відбулися широкомасштабні зміни, як в системі органів публічної влади, так і в механізмі правового регулювання їх діяльності. Результатом цих змін стало суттєве оновлення конституційно-правових норм, якими визначаються завдання, функції держави, її місце та роль у формуванні нових суспільних відносин.

Сучасна модель демократичної, соціальної та правової держави потребує нових концептуальних підходів щодо розв'язання проблем реалізації правоохоронної функції. Забезпечення охорони громадського порядку на відповідній території є не тільки обов'язком державних органів, але й правом територіальних громад та органів, які формуються ними. Наявна державотворча практика вказує на те, що реформування органів внутрішніх справ та становлення інституту місцевого самоврядування в Україні є взаємопов'язаними процесами.

В Україні вже не перший рік говорять про те, що органам місцевого самоврядування, доцільно передати певні функції з охорони правопорядку шляхом надання права на створення власних правоохоронних органів - муніципальної поліції або муніципальної варти. Але досі це питання висить у повітрі та наразі не прийнято спеціального нормативно-правового документа, який би його регулював.

Тема створення муніципальної варти завжди піднімалася. Так, в діючому законі «Про місцеві органи самоврядування» [1] до 2010 року діяла норма, яка дозволяла місцевим радам формувати відповідні правоохоронні підрозділи. Ще в 2000 році Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [2], згідно з його преамбулою, громадяни України, відповідно до Конституції України, мають право створювати в установленому порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Так, в 2015 році, коли Верховна Рада ухвалила в першому читанні Закон України «Про муніципальну варту» [3], муніципальна варта планувалася як орган в системі місцевого самоврядування, який створили у вигляді структурних підрозділів органів місцевого самоврядування чи комунальних установ, з метою забезпечення на території, що перебуває під юрисдикцією відповідної ради, охорони громадського порядку, законності, прав, свобод і законних інтересів громадян, та утримується за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

Попри те, що закон так і не був ухвалений, майже в кожному українському місті з'явилися комунальні підприємства під назвою «Муніципальна варта» або «муніципальна охорона». Представники цих підприємств намагаються виконувати функції, передбачені проектом вищезазначеного закону, не звертаючи уваги на те, що комунальні підприємства цим законом не передбачені, мова в ньому йде лише про громадські організації. Тому, зараз склалася така ситуація, коли «муніципальною вартою» називають себе як

громадські формування, так і комунальні підприємства або підрозділи органів місцевого самоврядування [4].

Однак, створення та діяльність українських муніципальних органів правоохоронної спрямованості на сьогодні регламентується локальними нормативно-правовими актами (рішеннями місцевих рад, статутами територіальних громад, статутами комунальних підприємств), оскільки законодавчого врегулювання цього питання поки немає.

Так, відповідно до статутів, муніципальну варту наділено дуже широкими повноваженнями. Згідно з документом, організація бере участь в охороні громадського порядку, сприяє органам місцевого самоврядування у припиненні правопорушень та злочинів, посилює заходи безпеки громадян та охорону важливих об'єктів комунальної власності. Також цікаво, що вона проводитиме перевірки та рейди, розглядатиме звернення підприємств, організацій та установ, надаватиме допомогу місцевим депутатам.

Муніципальна варта має право перевіряти у громадян наявність документів, які підтверджують їхні особи, разом з працівниками поліції затримувати і доставляти у відділки правопорушників. До того ж її співробітники мають право безперешкодно заходити в будь-яке приміщення на території підприємств та організацій, щоб оглянути їх на предмет правопорушень. І найцікавіше: вони мають право на безплатній основі подавати до місцевих ЗМІ інформацію для встановлення обставин виникнення правопорушень [5].

За українською практикою громадські формування або комунальні установи «Муніципальна варта» у сфері охорони громадського порядку зазвичай виконують такі функції: надають допомогу органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам; інформують органи Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань; сприяють органам Національної поліції у виявленні і

розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; беруть участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх; беруть участь у боротьбі з надзвичайними ситуаціями; здатні надавати невідкладну допомогу особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень; беруть участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин [6].

Отже, в Україні створення муніципальної варті або муніципальної поліції найефективніше буде працювати лише через призму громадських формувань. Однак враховуючи, що кожна громада є унікальною, варто напрацювати власні варіанти.

У цілому, на думку вітчизняних фахівців, громадські формування поки що є найбільш оптимально можливою організаційно-правовою формою участі громадян у забезпеченні громадського порядку спільно з Національною поліцією та органами місцевого самоврядування. Це досить ефективна модель, при впровадженні якої швидко розпочинається процес створення муніципального правоохоронного органу, з яким буде досить тісно комунікувати громада на прозорих засадах. І це доводить позитивний досвід деяких українських міст і сіл, які вже створили свої муніципальні органи правопорядку.

Список літератури:

1. Про місцеві органи самоврядування: Закон України від 21.05.1997. *Офіційний вісник України*. № 25. 1997. Ст. 20.
2. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000. *Голос України*. 2000. №27. Ст.. 152.
3. Про муніципальну варту: Проект Закон України від 18.05.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55192
4. Муніципальна варта склала протокол: на якій підставі вона діє. 2020. URL:<https://sud.ua/ru/news/publication/166239-munitsipalna-varata-sklala-protokol>

5. Чи потрібна українським містам муніципальна варта. 2018. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chi-potribna-ukrayinskim-mistam-municipalna>

6. Муніципальна варта: що про це має знати староста. *Радник старости*. №4. 2019. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2019/december/issue-4/article-105586.html>

Долинюк Х.,
курсант 3-го курсу факультету №2 ІПФНП
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Сім'я для кожної людини це те що повинно стояти на першому місці. Але у теперішній час ми бачимо все більше проявів домашнього насильства, а це є одним із найбільш розповсюджених порушень прав людини, що призводить до збільшення статистики, як самого факту насильства так і летальних наслідків, особливо це стосується жінок.

За січень-вересень 2019 року обліковано 700 кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено ст.126-1 ККУ. З них 442 – вручено повідомлення про підозру і 421 з обвинувальним актом[1].

Щороку від насильства в Україні потерпає близько 100 тисяч осіб. Серед них 90% жінок. Зокрема, за даними Мінсоцполітики у 2017 році зареєстровано 96 245 звернень щодо домашнього насильства, з них 85 340 – від жінок, 10 366 – від чоловіків, 900 – від дітей[2]. Але це лише частина даних, адже багато потерпілих просто не заявляють про домашнє насильство.

Частина українців досі вважає, що про факти домашнього насильства особливо між жінкою і чоловіком непотрібно розказувати на загал, бо це їхні справи і вони вирішать їх між собою. Деколи після виклику поліції вони відмовляються писати заяви, стверджуючи що в них все гаразд, бо бояться гніву з боку кривдників, або кажуть: «Це ж мій чоловік або жінка, як я буду

писати на нього чи на неї заяву». Є й такі випадки, що в залі суду вони відмовляються від підтримання обвинувачень. І саме ці факти потім можуть призвести до більш серйозних наслідків.

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 07.01.2018 року[3], визначено осіб на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання, а саме:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онучка);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онучка);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

11 січня 2019 року в Україні набули чинності зміни до Кримінального кодексу, що визнають системне насильство в сім'ї злочином. Бо до цього часу це було адміністративним правопорушенням. Тож які зміни відбулися в нашому законодавстві ?

Згідно з Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» 11. 01. 2019 року[4], вноситься низка змін, а саме: Розділ XIII-1 «Обмежувальні заходи» в Загальній частині та стаття 126-1 «Домашнє насильство» Особливої частини Кримінального кодексу України[5].

Ми вважаємо, що ці зміни не є достатньо ефективними, адже під час домашнього насильства можуть бути завдані тяжкі тілесні ушкодження, санкція за які набагато вища ніж за домашнє насильство. І зараз ведуться суперечки чи кваліфікувати просто домашнє насильство чи за сукупністю з тілесними ушкодженнями, або просто тілесні ушкодження різних видів.

Отже, законодавчі зміни є необхідною умовою збереження життя та здоров'я членів родини, які потерпають від домашнього насильства, і можуть мати запобіжний вплив та підвищувати ефективність системи подолання проблеми домашнього насильства. Але, на жаль, ці зміни не завжди доведені до логічного кінця і знаходиться багато суперечних моментів, тож потрібно доопрацювати ці зміни щоб їх не виникало. З однієї сторони ми можемо бачити позитив, адже такі діяння визнано злочином. Але зараз у більшості випадків присуджують громадські роботи, але чи це не спричинить ще більше випадків домашнього насильства, адже ці особи відпрацювавши ці години знову повертаються до своїх родин і можуть повторювати свої діяння.

Список літератури:

1. Статистична інформація – Генеральна Прокуратура України [Електронний ресурс]. Режим доступу: [<https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>]

2. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2021 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/projects/321/>

3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

4. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-viii>

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

ДУМА А.

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник:

Володимир ШАБЛИСТІЙ В.В.
д.ю.н., доцент, професор кафедри
кримінального права та кримінології
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

ГОТУВАННЯ ДО ЗЛОЧИНУ

Стан сучасного зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за готування до злочину не випадково проаналізований у підрозділі, присвяченому вдосконаленню законодавчого регулювання цього питання чинним КК.

У науковій літературі відзначають, що останнім часом відбулося певне зближення різних кримінально-правових систем, у тому числі щодо регламентації попередньої злочинної діяльності.

Відповідно і при застосуванні закону на практиці виникають подібні проблеми. Зокрема, Дж. Флетчер та О. В. Наумов вважають, що, незважаючи на зовнішні розходження у кримінальноправових формулюваннях, конкретна поведінка особи, що виявилася в тому чи іншому різновиді готування до злочину, буде визнана злочинною і російським суддею (у рамках готування до злочину), і американським (у рамках замаху на злочин). [1, ст. 56]

Із розвитком суспільства, з появою нових суспільних відносин і з розвитком держави ускладнились і відносини із приводу застосування кримінальної відповідальності, яка почала виконувати функції не тільки карі за заподіяння, але і функції запобігання, що реалізовувались у появі кримінальної відповідальності за злочини з формальним складом (абстрагування від результату).

Із плинністю часу та подальшим еволюціонуванням суспільних відносин і держави кримінальна відповідальність все більше починає виконувати функції відвернення, запобігання не тільки заподіянню результату, але і самому вчиненню діяння. Тобто певним чином здійснюється обумовлена великою кількістю соціальних змін акцентуалізація відповідальності на більш ранніх стадіях злочинної діяльності, що обумовлює розширення, наприклад, переліку злочинів з усіченим складом (тобто ще вищий рівень абстрагування від результату). [2, ст. 67]

Такий процес продовжується і зараз, незважаючи на заперечення з боку теорії — наприклад, серед складів злочинів, якими поповнилася Особлива частина чинного КК України 2001 р., значну кількість становлять саме злочини з усіченим складом — створення злочинної організації, створення терористичної групи чи терористичної організації тощо.

Таким чином, держава в особі законодавчого органу прагне вивести захист основних суспільних відносин на вищий рівень — на рівень запобігання вчиненню злочинів. Втілюючи цю тенденцію, законодавець встановлює відповідальність за відповідальності за готування до злочину все більшу кількість «спеціальних» видів готування в Особливій частині КК, формулюючи їх як злочини з формальним та усіченим складом.

Основні ж суперечки викликало і продовжує в сучасних умовах викликати виділення окремо, поряд із цими двома видами складів злочинів, усічених складів злочинів. Проти виділення усічених складів злочинів у літературі висловлювались щодо кримінальної відповідальності за готування до злочину дами при цьому розуміли таку конструкцію складу, «при якій момент закінчення злочину перенесено на більш ранню стадію»

На думку вчених, процес пошуку найбільш оптимальної конструкції караності готування до злочину продовжуватиметься у вітчизняному кримінальному законі і надалі. Зокрема, існує три найбільш вірогідні шляхи втілення цієї концепції караності готування у чинному КК.

Перший з них полягає у відмові від караності готування у Загальній частині КК із караністю лише спеціальних видів готування в Особливій частині. Причому в Особливій частині КК відповідальність за готування може бути передбачено різними способами: [3, ст. 89]

- а) шляхом формулювання закінчених злочинів (зокрема, з усіченим складом);
- б) шляхом зазначення у кожній конкретній статті Особливої частини того, що за нею каране і готування до цього злочину;
- в) шляхом вказання на початку відповідних розділів Особливої частини — готування до яких злочинів цього розділу є караним;
- г) шляхом встановлення окремого загального складу готування в Особливій частині.

Другий спосіб полягає у встановленні кримінальної відповідальності за готування до злочину лише в Загальній частині КК, із поступовим

позбавленням Особливої частини спеціальних видів готування: усічених складів злочину тощо.

Третій спосіб є змішаним і полягає у поєднанні перших двох тим чи іншим чином. Такий спосіб зараз і втілює чинний КК України.

Цей висновок підтверджується також і тим, що традиційно й історично принцип часткової караності найбільш суспільно небезпечних видів готування поступово втілювався в Особливій частині Кримінального кодексу України.

Так, КК України передбачає єдину специфічну для готування підставу виключення кримінальної відповідальності — ч.2 ст.14 КК України. Вона встановлює, що вчинення готування до злочинів невеликої тяжкості не тягне кримінальної відповідальності, тобто є підставою її виключення. Однак застосування ч.2 ст.14 КК України утворює певну конкуренцію для застосування ч.2 ст.11 КК України — малозначності діяння як підстави виключення кримінальної відповідальності. Слід зазначити, що питання про те, чи є правильною декриміналізація готування до злочинів невеликої тяжкості на підставі ч.2 ст.14 КК України і як закріплені цією статтею положення співвідносяться з положенням ч.2 ст.11 КК України про малозначність діяння, у науковій літературі є дискусійним. Так, ч.2 ст.14 КК України встановлює, що готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності. [4, ст. 67]

Отже, термін «не тягне» кримінальної відповідальності можна розцінювати і як виключення кримінальної відповідальності, і як звільнення від неї (від цього залежатиме і порядок «непритягнення» до відповідальності, інші кримінально-правові наслідки). Утім закон не дає більш точного припису щодо цього. Очевидно, що у ч. 2 ст. 14 мова йде про виключення кримінальної відповідальності за такі діяння. Декриміналізація готування до злочинів невеликої тяжкості — це перший крок до визнання в законі меншого ступеня суспільної небезпечності готування порівняно із закінченим злочином. Дійсно, підставою криміналізації певного виду діянь виступає їх суспільна

небезпечність. Якщо ж ступінь суспільної небезпечності цілого виду діянь не є таким, щоб встановлювати за такі діяння кримінальну відповідальність, положення ч.2 ст.14 КК України виглядають закономірними.

Список літератури:

1. *Баулін Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. Баулін. – К. : Атіка, 2017 – 296 с.
2. *Бурдін В. М.* Закінчений злочин: спірні проблеми розуміння / В. М. Бурдін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2018. – Вип. 3. – С. 292-303.
3. *Гритенко О. А.* Поняття незакінченого злочину та його види, відмінність від добровільної відмови від злочину / О. А. Гритенко, В. В. Томило // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 1. – С. 27-31
4. Кваліфікація злочинів, підслідних органами внутрішніх справ : навч. посібник / *В. В. Коваленко, О. М. Джужа, А. В. Савченко, В. В. Кузнецов та ін.*] ; За заг. ред. В. В. Коваленка ; за наук. ред. О. М. Джужи та А. В. Савченка. – К. : Атіка, 2018. – 648 с.

Дуфенюк О.М.,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 ПФПНП
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ – НОВІ ВИКЛИКИ І НОВІ МОЖЛИВОСТІ

Епоха популяризації соціальних мереж (далі – СМ) диктує нові правила комунікації і нові підходи до роботи з інформацією, у тому числі в сфері протидії злочинності. Ще два десятиліття тому ніхто й уявити не міг, що сьогодні віртуальне спілкування отримає таке глобальне поширення. Останні дослідження засвідчують, що 75% людей мають свої профілі в Instagram,

Facebook, YouTube, Twitter, LinkedIn та ін., а в 2021 р. очікується, що кількість користувачів соціальних медіа становитиме понад 3 млрд. [1]. Разом із позитивним ефектом, що виявляється в нових можливостях спілкування, обміну графічним, текстовим, відео- та звуковим матеріалом і т.д., така тенденція несе й великі загрози, пов'язані із використанням інформації з таких СМ для протиправних цілей. Впродовж останніх років стало також очевидним, що соціальні мережі можуть бути використані правоохоронцями як інструменти для оперативного та якісного виконання службових задач. Відтак опанування працівниками поліції навиків роботи з різними СМ є необхідним в сучасних умовах.

Прикладом врахування такого глобального тренду у виробленні внутрішньої політики спеціальних служб до СМ та підготовки кадрів може слугувати, приміром, підготовка в США спеціальних посібників, які охоплюють передовий досвід роботи з СМ в оперативно-розшуковій діяльності та при розслідуванні злочинів з вибірками конкретних кейсів, де висвітлюється в який спосіб, які конкретно матеріали були виявлені, як вилучені і які рішення винесені судом [2]. Англія на офіційному рівні визнала важливу роль СМ у попередженні та розкритті злочинів і включила відповідний курс у програму підготовки британських поліцейських [3, с. 277]. Натомість в Україні зацікавлення ресурсами СМ відбувається млявими темпами і, за звичай, тільки за рахунок самоосвіти поліцейських.

Успішне використання СМ у правоохоронній діяльності передбачає, передусім, розуміння механізму функціонування таких платформ для комунікації, кожна з яких передбачає свій набір опцій та задач, які вона покликана вирішувати. Далі можна виділити наступні блоки знань про СМ, які необхідні працівнику поліції:

1. ***Інформація СМ використовується злочинцями для вчинення злочинів.*** Йдеться про використання оприлюдненої потенційними жертвами персональних даних, іншої приватної інформації, наприклад, про навчальний

заклад, де навчається дитина, про місцеперебування під час відпустки і т.д. Така інформація може сприяти ретельному плануванню зловмисниками протиправних дій, наприклад, крадіжки з проникненням, вимагання, вбивства на замовлення, викрадення дітей тощо.

2. Інформація СМ може бути використана для притягнення до відповідальності осіб. Йдеться про ті текстові, графічні та інші матеріали, які можуть стати доказами у суді, можуть підтвердити причетність особи до події, її зв'язки тощо. Зарубіжний досвід підтверджує висновки про можливість та ефективність використання інформації СМ при розслідуванні розбоїв, грабежів, викрадення дітей, сексуального насильства, домашнього насильства, викриття діяльності терористичних та інших злочинних організацій. Деякі вчені виділяють тут дві групи злочинів: класичні злочини та кіберзлочини. До першої групи відносять крадіжки, згвалтування, акти вандалізму, вбивства, торгівля людьми та ін.; до другої – кібербулінг, дитяча порнографія, крадіжки персональних даних, поширення вірусного програмного забезпечення та ін. [4, с. 5, 8]. Трапляються випадки, коли спілкування в СМ стає приводом для самогубства. Наведемо кейс-приклад: у 2007 р. дівчинка-підліток М. Мейер (M. Meier) вчинила самогубство, коли виявила, що вона замість хлопця, яким захоплювалася, впродовж місяця спілкувалася з його мамою, Л. Дрю (L. Drew). Остання раптово припинила ці стосунки, в результаті чого М. Мейер вчинила самогубство того ж дня. Л. Дрю була засуджена за зловживання в СМ та жорстоке поводження [5].

3. Інформація СМ може бути використана для попередження злочинів. Впровадження автоматичних систем реагування на повідомлення певного змісту, сигнальних систем моніторингу (веб-сканерів), спрямованих на викриття на початкових стадіях аномальної активності тощо. Наприклад, компанія Facebook впровадила на території США автоматичну систему сканування дописів користувачів і, якщо виявляє підозрілу активність, позначає сигнальною поміткою профіль і повідомляє про нього спеціальному працівникові. Останній діє відповідно до встановленого алгоритму, верифікує

ступінь потенційної небезпеки і при необхідності передає інформацію до правоохоронних органів [3, с. 278].

4. СМ можуть бути використані поліцейськими для реалізації пошукових цілей. Сюди можна віднести аналітичну роботу з інформацією, відпрацювання контактів, використання фейкових профілів для входження в контакт з особами, спільнотами, використання функцій розпізнавання обличчя, поширення інформації про розшук дітей, осіб, що ухиляються від органів поліції та суду тощо. Так, після вибухів під час Бостонського марафону поліція оголосила через СМ заклик до громадян надати фото- та відеоматеріали з місця події. Аналогічно після розміщення на сторінці відділу поліції у Ванкувері у Facebook даних про осіб, які брали участь в заворушеннях, громадянам було запропоновано повідомити про всіх, кого вони можуть упізнати. Як наслідок, «цифрова спільнота» стала більш уважнішою до усіх навколо і в такий спосіб розширила кордони спостереження, ніж це можна було забезпечити зусиллями поліції [6, с. 3].

5. СМ можуть бути використані для інформаційно-роз'яснювальних цілей. В такий спосіб можуть бути поширені розпорядження, інструкції, оголошення про способи убезпечення від певних видів шахрайств, методи профілактики та протидії загрозам, алгоритми дій при певних обставинах тощо.

6. СМ можуть бути використані для формування позитивного іміджу правоохоронних органів. Такий результат можна досягнути шляхом висвітлення у СМ досягнень у сфері протидії злочинності, новітніх технологій протидії злочинності, висвітлення позитивної динаміки статистики, подання звітів перед населенням, налагодження прямого контакту з громадами тощо. Проте існує й негативна сторона використання СМ для формування іміджу. За даними одного з досліджень, повідомлення в СМ також часто стають причиною звільнень працівників поліції з етичних міркувань через допущені помилки в службовій діяльності, докази яких потрапили в мережу, або необережне поширення особистої інформації, що викликало суспільну увагу. Кожна деталь

роботи перебільшується. Існують випадки поширення цілком неправдивої інформації для дискредитації певного співробітника, при цьому у керівництва немає бажання з'ясувати достовірність фактів [7, с. 20].

Завершуючи, слід наголосити на позиції, виробленій міжнародною спільнотою, яка полягає в незмінності вимоги поваги до приватного життя особи. Хоча соціальні медіа є новим ресурсом для працівників поліції, останні повинні суворо дотримуватися політики щодо захисту приватного спілкування, конфіденційності, дотримання прав та свобод людини та не допускати неправомірного використання інформації СМ.

Список літератури:

1. Is Social Media Evidence Too Much For Criminal Investigators To Handle? URL: <https://www.nuix.com/blog/social-media-evidence-too-much-criminal-investigators-handle>.
2. Developing a Policy on the Use of Social Media in Intelligence and Investigative Activities: Guidance and Recommendations. 2012. 52 p. URL: <https://it.ojp.gov/documents/d/Developing%20a%20Policy%20on%20the%20Use%20of%20Social%20Media%20in%20Intelligence%20and%20Inves....pdf>.
3. Гавловський В. Щодо використання соціальних мереж для виявлення, розкриття та попередження злочинів. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) 2012. № 2 (28). С. 271–282.
4. Abdalla A. Yayilgan S. A Review of Using Online Social Networks for Investigative Activities. SCSM. 2014 3–12, 2014. URL: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-07632-4_1.pdf.
5. Boone J. Criminal Use of Social Media. NW3C Research Associate. 2013. 9 p. URL: <https://www.slideshare.net/socialmediadna/criminal-use-of-social-media>.
6. Walsh J. O'Connor C. Social media and policing: A review of recent research. Sociology Compass. 2018. 14 p. URL: <https://doi.org/10.1111/soc4.12648>.

7. Houle S., Daddey F., Armstrong J. Impact of Social Media on Law Enforcement Practices. Capstone Project. 2017. 30 p. URL: <https://jibc.arcabc.ca/islandora/object/jibc:816>.

Зубанський М.К.,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету ЛьвДУВС
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕРОРИЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Розвиток сучасного світу характеризується появою глобальних проблем, де, поряд з такими «традиційними», як екологічна, енергетична, демографічна, все більш значне місце займає проблема тероризму.

Тому, протидія йому набуває загальносвітового значення. Акти тероризму, як зазначається в Резолюції Генеральної Асамблеї та Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй № 49/60 від 09.12.1994 року, ведуть до порушення прав людини, основних свобод та демократичних основ суспільства[5,с.403].

Відповідно до Кримінального кодексу України, терористичний акт - це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [4].

У визначенні поняття «тероризм» законодавець також в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зазначив, що це «суспільно небезпечна

діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [2].

Науковці, зокрема В. Ємельянов, визначають тероризм як загально небезпечні дії або погрозу ними, що вчинюються публічно й зазіхають на суспільну безпеку та спрямовані на створення в соціальній ділянці обстановки страху, неспокою, пригніченості з метою прямого або непрямого впливу на ухвалення будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах винних [1, с.7].

Звідси можемо зробити висновок, що ще донедавна для нашої держави, а також її громадян суспільна небезпека та наслідки вчинення терористичних злочинів були чимось нереальним. І лише в останні роки спостерігається поширення проявів тероризму в нашій державі. Так, протягом 2018-2019 років у м. Запоріжжя сталося два небезпечні інциденти. У липні 2019 року пролунав вибух у Свято-Покровському храмі Української православної церкви Московського патріархату. У результаті постраждали люди, одна жінка померла у лікарні. Окрім цього, неабиякого резонансу набули події у січні 2019 року у м. Макіївка Донецької області. Тоді там пролунало два вибухи у результаті яких підірвано дві будівлі. Правоохоронними органами цей інцидент визнано терористичним актом. Не менш небезпечним та загрозливим є неодноразове виявлення у м. Київ різного роду вибухових пристроїв. Засоби масової інформації сповненні повідомлень про подібні «знахідки». На щастя спеціалістам вдавалося вчасно їх знешкоджувати. Деякі з пристроїв виявились муляжами та не мали вибухової сили, однак їх виявлення створювало багато клопотів та проблем правоохоронцям та відповідно наводило страх на пересічних громадян.

Окремо слід відмітити події, що пов'язані з діяльністю сепаратистських організацій на сході України. Внаслідок чого різко збільшилася кількість проявів терористичних актів. Зокрема, вони пов'язані з постійними обстрілами

з мінометів приватних житлових будинків, руйнуванні шляхів сполучення, аеропортів, залізничних мостів та вокзалів, ліній зв'язку, електро- та газопостачання. Отже, слід вважати, що проблема боротьби з тероризмом набула всесвітнього характеру та потребує як найшвидшого вирішення.

Слід підтримати позицію науковців, що тероризму можна протидіяти лише шляхом застосування у відповідності з Статутом Організації Об'єднаних Націй та міжнародним правом, стійкого усеосяжного підходу, включаючи активну участь та співробітництво усіх держав, міжнародних та регіональних організацій, а також шляхом активізації зусиль на національному рівні [5,с.309]. Саме цим шляхом пішла наша держава. Ратифіковано міжнародні конвенції та підписано двосторонні угоди щодо протидії проявам тероризму, а також створено відповідні органи боротьби з тероризмом. Окрім цього, законодавець у Кримінальному кодексі України передбачив норми, що визначають склади злочинів терористичного спрямування. До них, зокрема, належать ст. 258 «Терористичний акт», ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», ст. 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», ст. 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», ст. 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту», ст. 258-5 «Фінансування тероризму» [4].

Враховуючи події, які на даний час відбуваються в нашій державі, Верховна Рада України прийняла закон від 12 серпня 2014 року «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години»[3]. В законі визначаються особливості превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності з метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у районі проведення довготривалої антитерористичної операції.

Але, незважаючи на значний суспільний інтерес, чіткої концепції тероризму, яка б з точки зору науки розкривала суттєві характеристики цієї небезпеки і, тим самим, вказала на шляхи її запобігання та створення можливостей протидії, поки що не розроблено. У системі державного управління має утвердитися розуміння того, що здійснення антитерористичної діяльності визначеними суб'єктами боротьби з тероризмом є лише складовою державної політики у даній сфері, що повинна мати комплексний характер і вирішуватися на засадах системної протидії. Одним із пріоритетних її напрямів має стати удосконалення запобіжних механізмів, спрямованих на усунення причин і умов, що породжують екстремізм і тероризм [7,с.16].

Як видається, головні напрямки попередження тероризму повинні включати:

1. Прогнозування терористичної активності з визначенням її можливих суб'єктів.
2. Вплив на основні явища і процеси в суспільстві, які сприяють росту тероризму.
3. Присікання терористичних актів проти державних і громадських діячів, затримання винних і передача їх до суду, при цьому дуже важливо, щоб покарання отримували не тільки рядові виконавці і їх посібники, але і організатори терору, а також ті, хто фінансує терористичну діяльність.
4. Попередження і присікання схожих з тероризмом злочинів (захват заручників, геноцид, диверсія і інші).
5. Співпрацю міжнародних організацій щодо попередження і присікання терористичної діяльності[6,с.370].

Важливе значення має об'єднання зусиль у протидії тероризму всіх сил держави і суспільства. Це і верхні ешелони представницької влади, і законодавці, і спецслужби, і правоохоронні органи, і засоби масової інформації, релігійні та інші громадські об'єднання [7,с.13].

Таким чином, боротьба з тероризмом потребує комплексного підходу, який повинен включати заходи і економічного, і політичного, і соціального, і

правового характеру. Це довгострокова програма, реалізація якої залежить від багатьох факторів [8, с.56]. Але ні для кого немає таємниці, що рішучі і ефективні заходи необхідні вже сьогодні.

Список літератури:

1. Емельянов В.П. Уголовная ответственность за терроризм и преступления с признаками терроризирования : автореф. дисс. на соиск. учён. степени докт. юрид. наук : 12.00.08 2001. 37 с.
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-1518 (Дата звернення 14.05.2020).
3. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години: Закон України від 12.08.2014 № 39. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1630-18> (Дата звернення 14.05.2020)
4. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 01.09.2001 № 25-26 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 14.05.2020)
5. Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін [та ін.] Кримінальне право України: Особлива частина : підручник; 4-те вид., переробл. і допов. Х. Право, 2010. 608 с.
6. Кримінальне право (Особлива частина): підручник за ред. О.О Дурова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид] – К.: «ВД «Дакор», 2013. 786с.
7. Мохончук С.М. Кримінальна відповідальність за тероризм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Х., 1999. 17 с.
8. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монографія Х. : Право, 2008. 96 с.

Калініна А. В.,
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень,
кандидат юридичних наук
(*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності*
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України)

НОРМАТИВНИЙ ВИМІР РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

1. Законодавство України з перших днів незалежності нашої держави перманентно перебуває у стані реформування. За майже тридцять років було скасовано, розроблено, прийнято і введено в дію численну кількість законодавчих та інших нормативних актів, у тому числі й у сфері запобігання злочинності.

Головну роль у формуванні нормативної бази системи запобігання злочинності відіграють кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство. У літературі тандем цих галузей законодавства, об'єднаних зазначеним функціоналом, отримав назву «кримінологічного законодавства» [1, с. 352–353]. Однак ця категорія для наукового термінологічного апарату не є однозначною. На нашу думку, кримінологічне законодавство за своєю суттю має теоретичну, а не практичну природу, та, у сучасних вітчизняних реаліях, скоріше штучний характер. Під кримінологічним законодавством ми пропонуємо розуміти доктринальне поняття, яким позначається сукупність законів та інших нормативних актів, що регулюють суспільні відносини у сфері профілактики та запобігання правопорушенням в Україні [2, с. 140].

2. Розглядаючи «ядро» кримінологічного законодавства, зазначимо, що у науці звертається увага на те, що чинне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство не цілком відповідає критеріям оптимальності та сучасним тенденціям стану злочинності, і тому воно не здатне забезпечити належну правову охорону загальнолюдських і національних цінностей [3,

с. 163]. Ця теза цілком поширюється й на кримінально-виконавче законодавство: воно не є стабільним, містить застарілі норми і реально не є ефективним у сфері запобігання злочинності (цей факт буде існувати, допоки існує злочинність у місцях позбавлення волі в Україні).

Також можна вказати на наявність суперечностей між нормами як всередині одного нормативного акта, так і між різними документами і в кожній з вказаних галузей, і між галузями загалом. Не можна не звернути увагу і на пасивність законодавства, що розглядається, оскільки наразі існує низка прогалин, виникнення яких пов'язане із над швидким розвитком сучасного глобалізованого світу (наприклад, КК України не регулює питання, пов'язані зі злочинною діяльністю у сфері майнингу та використання криптовалюти, зловживаннями досягненнями біології, генетики і т.п. зі злочинною метою, великою кількістю питань із забезпечення інформаційної безпеки суспільства і держави тощо).

3. Розпорошеність норм законодавства, що складають основу нормативного забезпечення системи запобігання злочинності в Україні, а також наявність безлічі додаткових нормативних актів, що здійснюють у тому числі нормативне регулювання суспільних відносин, пов'язаних із запобіганням злочинності в Україні, сприяє актуалізації таких положень:

1) необхідність розроблення цілісної концепції кримінологічного законодавства та покрокової її реалізації на практиці;

2) виправданість актуальності теоретичних розробок у напрямі вивчення та формування вітчизняного і зарубіжного кримінологічного законодавства;

3) систематизація норм, якими регулюються суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням запобіжної діяльності, хоча б на рівні інкорпорації;

4) уніфікація у перспективі норм, що головним чином забезпечують реалізацію профілактики злочинності, в єдиний нормативний акт та ін.

Таким чином, у сучасних реаліях нормативний вимір системи запобігання злочинності представлений не систематизованим масивом норм, головним

«ядром» яких є Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України та Кримінально-виконавчий кодекс України. Зважаючи на перспективність реформування вітчизняного законодавства, наукові та законодавчі розробки у напрямі формування кримінологічного законодавства в Україні є виправданими та актуальними.

Список літератури:

1. Гусаров С. Кримінологічне законодавство. *Українська кримінологічна енциклопедія* / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. – Харків-Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. С. 352–353.

2. Калініна А. В. Кримінологічне законодавство в Україні: стан та перспективи розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2019. № 1. С. 135–146.

3. Слінько Д. С. Ефективність норм права та удосконалення законів як важливі умови боротьби зі злочинністю. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. № 19 (1151). С. 162–155.

Ковалів М. В.,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Єсімов С.С.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНА ПРЕВЕНЦІЯ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Позначити види юридичної превенції значить дати класифікацію даного явища. Для цього необхідно задати критерії класифікації та розділити превенції на види відповідно до виділяються критеріями. Одним з найбільш розроблених критеріїв, є критерій, що розділяє юридичну превенції на види за галузями

права.

Ідея попередження злочинності пронизує всю систему кримінально-правових інститутів. Норми інших галузей права (адміністративного, цивільного, сімейного, трудового) відіграють допоміжну роль у правовому забезпеченні кримінальної превенції, діючи на ранніх стадіях профілактики злочинів, де проявляється попереджувальний характер.

Юридична превенція може існувати в інших галузях права, оскільки в кожній галузі права можна виділити норми з попереджувальними цілями або завданнями. Існує коло авторів, котрі робили спроби дослідження окремих видів юридичної превенції або приділили увагу превентивним функцій в окремих галузях права [1, с. 15].

Адміністративно-правова превенція грає величезну роль в стримуванні зростання небезпеки відхилень у поведінці, щоб вчинені дії що переростали в злочину, виконує виховну функцію, допомагає усувати причини поведінки за допомогою адміністративної відповідальності.

Кримінально-правова превенція щодо більшого впливу кримінальної відповідальності здатна послабити або ліквідувати причини злочинної поведінки під впливом кримінальної відповідальності.

Досліджуючи види юридичної превенції в галузях права доцільно заявити про наявність складної галузевої структури юридичної превенції, що включає види та підвиди.

Фінансова юридична превенція може бути представлена наступними підвидами: податкова юридична превенція, бюджетна юридична превенція, банківська юридична превенція, валютна юридична превенція. Дане виділення підвидів можливо завдяки тому, що існують відповідні види юридичної відповідальності.

Відповідно до елементів, складових системи права, можна виділити чотири види юридичної превенції: загально правова превенція, галузева превенція, превенція правових інститутів, превенція норм права.

Така класифікація співвідноситься зі структурними елементами системи права. Отже, можна стверджувати, що сукупність видів юридичної превенції утворює систему, яка виражається в єдності та узгодженості, об'єднання видів превенції від малих видів, в більш великі види. Загально правова превенція значима для всіх галузей права.

Наприклад, відповідно до Конституції України держава гарантує захист прав і свобод людини та громадянина. Ця риса актуальна в будь-якій сфері регульованих правом суспільних відносин. Факт того, що права і свободи знаходяться під захистом держави, є превенцією.

Найбільш розробленими в науці видами юридичної превенції на галузевому рівні є кримінально-правова і адміністративно-правова превенція, інші види юридичної превенції за галузевою належністю.

Ототожнюючи правовий інститут з сукупністю взаємопов'язаних, правових норм, що групуються за юридичним змістом і регулюючих відповідно певний вид суспільних відносин, назвемо як приклад інститут громадського контролю, оскільки він вважається одним з інструментів попередження випадків свавілля посадових осіб.

Говорячи про наявність превенції норми права, досить привести в приклад будь-яку норму, яка має на меті недопущення порушення суспільних відносин, соціальних зв'язків, прав громадян, колективів і організацій.

Назвемо види юридичної превенції за суб'єктами правового впливу. По даній підставі існує загальна і приватна превенція.

Загальна превенція адресована невизначеному колу громадян. Наприклад, комендантська година як превентивний захід. Приватна превенція адресована конкретним особам, які потенційно можуть створити негативні наслідки, наприклад, адміністративне затримання як превентивний захід, спрямована на те, щоб не допустити реалізацію передбачуваної криміногенної мотивації особи.

Приватна превенція діє, коли стримує негативну поведінку порушника в майбутньому. Приватна превенція доповнює та конкретизує загальну юридичну

превенції через цілеспрямованість, терміновість, локалізацію та індивідуалізацію превентивних відносин, може виражатися в обмеженні можливості здійснювати неправомірні дії, у впливі за допомогою заходів відповідальності, в стимулюванні осіб до правомірної поведінки через негативні та позитивні санкції. Спеціальна превенція досягається фактичним впливом покарання, яке призначається індивідуально для кожного правопорушника, тоді як загальна превенція містить елемент примусу в потенції та впливає на вибір поведінки.

Профілактичне вплив норм підвищується в тій мірі, в якій населення переконується, що норми дійсно застосовуються на практиці. Коли досягається мета приватної превенції, досягаються цілі загальної превенції. Більшість вчених розділяє загальне та спеціальне попередження або вплив.

Заслуговує на увагу класифікація юридичної превенції щодо заходів, класифікуючи правові заходи попередження злочинності залежно від їх змісту, виділяючи нейтралізуючі та регуляторні заходи. За характером заходів попередження: нейтралізуюча превенція; регламентуюча превенція. Нейтралізуюча превенція включає заходи щодо нейтралізації умов негативних явищ. До таких заходів можна віднести положення Правил дорожнього руху про швидкість транспортного засобу. Водій зобов'язаний вести транспортний засіб з такою швидкістю, щоб мати постійний контроль за рухом, а в разі небезпеки, вжити заходів для зменшення швидкості.

Регламентуюча превенція включає порядок застосування заходів попередження. Сам по собі порядок має на меті попередження. Наприклад, порядок застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту регламентується КПК України.

У законі сказано, що взяття під варту як запобіжний захід застосовується за судовим рішенням щодо підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочинів, за які кримінальним законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі при неможливості застосування інший, м'якшою, запобіжного

заходу .

Іншим прикладом може служити порядок проведення оперативно-розшукових заходів. Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» вказує, що проведення оперативно-розшукових заходів, які обмежують конституційні права на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, переданих мережами електричного та поштового зв'язку, право на недоторканність житла, допускається на підставі судового рішення при наявності певної інформації.

Розглянувши підходи до поняття та класифікації юридичної превенції в науці, стає очевидним, що юридична превенція багатогранна, має комплексну правову природу, а превентивні норми підпорядковані спільній мети – юридичної регламентації процесу випереджаючого правового регулювання поведінки суб'єктів права для попередження негативних соціально-правових явищ.

В юридичній літературі переважно панує «охоронна концепція» розуміння юридичної превенції. Відповідно до концепції, юридична превенція розглядається в якості однієї з цілей покарання, одночасно функції юридичної відповідальності.

Інструментально-методологічний потенціал категорій «превенція», «превентивна функція», «превентивний засіб», «превентивне регулювання / вплив» використовується в юридичних науках, які вивчають публічні та приватні галузі права. Спостережуваний дисбаланс може бути усунутий інституціональним підходом розуміння юридичної превенції в науці, який до цих пір в науці не склався. В основі лежить уявлення про юридичну превенції як комплексний інститут права.

Дане розуміння дозволить більш широко поглянути на систему превентивних заходів і превентивне регулювання.

Аналіз наукових праць показав, що в юриспруденції єдина позиція розуміння превенції відсутня. У галузевих і прикладних юридичних науках, працях в теорії права юридичну превенції розуміють як напрям діяльності

держави, комплекс попереджувальних заходів, систему попереджувальних правових засобів, як субінститут інституту адміністративного примусу, як напрям правового впливу (функціональний підхід).

Юридична превенція це комплексне правове явище, розуміння якого слід здійснювати в двох основних аспектах: інституційному та функціональному. Будучи комплексним міжгалузевим інститутом права, превенція представляє відносно самостійну нормативну спільність, що об'єднує поведінкові (матеріальні та процесуальні), та спеціалізовані правові норми (дефініції, цілі, принципи) які в сукупності підлегли спільній меті – юридичної регламентації процесу випереджаючого правового регулювання.

У функціональному аспекті превенція розглядається як напрям правового впливу на суспільні відносини, у межах якого забезпечується профілактика протиправної поведінки, прогнозування імовірнісних ризиків перспективних викликів і загроз, з виробленням модельних стандартів оптимального поведінки в проблемних ситуаціях.

Список літератури:

1. Лакійчук Я. О. Адміністративно-правове забезпечення превентивної діяльності поліції: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.07. Київ, 2019. 219 с.

Крайник Г.С.,
науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою,
кандидат юридичних наук
(НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України)

**ПРОПОЗИЦІЇ ТА ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ
УКРАЇНИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ
КОРУПЦІЇ В ОКРЕМИХ ПРАВООХОРОННИХ ТА ІНШИХ
ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ» (РЕЄСТР. № 3133 ВІД 28.02.2019 Р.) ТА
АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЗАКОНОПРОЕКТІВ**

Основне питання, що розглядається у вказаних проектах законів України (реєстр. № 3133 від 28.02.2019 р. [1] та альтернативних законопроектах за реєстраційними номерами 3133-1 від 12.03.2020 р. [2], 3133-6 від 13.03.2020 р. [3], та інших законопроектах (3133-2 від 12.03.2020 р., 3133-3 від 12.03.2020 р., 3133-4 від 12.03.2020 р., 3133-5 від 13.03.2020 р., 3133-7 від 13.03.2020 р., 3133-8 від 13.03.2020 р., 3133-9 від 13.03.2020 р., 3133-10 від 13.03.2020 р., 3133-11 від 16.03.2020 р., 3133-12 від 16.03.2020 р., 3133-13 від 16.03.2020 р.) – щодо доцільності звільнення з роботи працівників, які будуть визнані винними у вчиненні корупційних адміністративних правопорушень (найбільш суттєва відмінність у змісті законопроектів полягає у тому, чи звільняти працівників правоохоронних органів за вчинення будь-якого адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, чи лише за вчинення окремих адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією).

Враховуючи суспільну небезпечність адміністративних правопорушень, яка, на думку одних дослідників взагалі відсутня, а на думку інших – наявна, проте значно поступається суспільній небезпечності злочинів, вважаю недоцільним звільнення будь-яких працівників усіх правоохоронних органів України у зв'язку із вчиненням адміністративних правопорушень, у тому числі корупційних.

Згідно ст. 3 Конституції України людина визнається найвищою соціальною цінністю, а тому обмеження прав працівників правоохоронних органів на працю, на соціальний захист тощо у зв'язку з вчиненням адміністративного корупційного правопорушення є неприйнятним. Також прийняття вказаних законопроектів може негативно вплинути на незалежність працівників правоохоронних органів, що не відповідатиме меті їх діяльності.

Слід зазначити, що Резолюція Комітету міністрів Ради Європи (97) 24 «Про двадцять принципів боротьби з корупцією», прийнята Комітетом міністрів 6 листопада 1997 р. на 101-й сесії, у п. 2 містить положення, що слід *«гарантувати визнання національної та міжнародної корупції кримінальною»*. *відповідальність за корупційні діяння має бути лише кримінальною»* [4].

На даний час у Кодексі України про адміністративні правопорушення існує глава 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» (станом на березень 2020 р. їх налічується 9), що суперечить Резолюції Комітету міністрів Ради Європи (97) 24 «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» від 6 листопада 1997 р., оскільки за корупційні правопорушення передбачена адміністративна, а не кримінальна відповідальність.

Водночас, у законопроекті № 3133 належним чином визначена мета – «виправлення окремих неточностей та неузгодженостей, притаманних законам України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» (ст. 16), «Про прокуратуру» (ст.ст. 27, 51, 54, 64), «Про Національне антикорупційне бюро України» (ст. 6), «Про Державне бюро розслідувань» (ст. 11), а також приведення їх понятійного апарату у відповідність до положень Закону України «Про запобігання корупції». Однак реалізація такої мети можлива двома шляхами: 1) недоцільним - внесення змін у вказані закони шляхом надання можливості звільнення усіх працівників вказаних органів за вчинення будь-якого адміністративного корупційного правопорушення чи навіть окремих таких правопорушень; 2) прийнятним – внесення таких змін, які

дозволяють звільнення з посади лише у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення корупційного злочину.

Окремого дослідження й внесення змін Верховною Радою України потребує перелік корупційних злочинів, що на даний час міститься у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (чинний з 2001 р.), після набрання у 2010 р. чинності Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Зокрема, слід розглянути питання про визнання корупційним злочином легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як того вимагає чинна для України Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції). Також до існуючої системи корупційних злочинів пропоную додати злочини, передбачені ст.ст. 149 «Торгівля людьми», 160 «Підкуп виборця, учасника референдуму» тощо.

Суттєвого реформування потребують Кодекс України про адміністративні правопорушення від 1984 р. та Закон України «Про запобігання корупції» від 2014 р. Зокрема, ст. 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків», що дозволяє одержувати подарунки від підлеглих та інших осіб, у тому числі службових осіб правоохоронних органів та судів, що часто є передумовою корупції або «завуальованою» корупцією. У багатьох іноземних країнах одержання будь-яких подарунків державними службовцями від колег або підлеглих суворо заборонено, окрім подарунків від близьких осіб та родичів. Закон України «Про запобігання корупції» у ст. 1 містить таке визначення «корупційне правопорушення - діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність», що теж не відповідає п. 2 Резолюції Комітету міністрів Ради Європи (97) 24 «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» від 6 листопада 1997 р.

Можна погодитись з думкою фахівців Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, що визнання однією з підстав для

звільнення Директора НАБУ набрання законної сили рішенням суду про притягнення його до адміністративної відповідальності за окреме адміністративне правопорушення, що не пов'язане з корупцією, взагалі неможливо обґрунтувати. Адже для будь-якого іншого працівника, у тому числі державного службовця чи посадової особи, яка посідає політичну посаду, вчинення адміністративного правопорушення, як правило, не є підставою для його звільнення. пропозиції щодо встановлення додаткової Відтак не вбачається доцільності у прийнятті законопроекту за реєстраційним номером 3133-6 [5].

Висновки. Пропоную: 1) привести у відповідність Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України в частині правопорушень, пов'язаних з корупцією (враховуючи положення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та зміст п. 2 Резолюції Комітету міністрів Ради Європи (97) 24 «Про двадцять принципів боротьби з корупцією») та внести відповідні зміни до закону України «Про запобігання корупції». Для цього Кабінету Міністрів України створити спільну робочу групу визнаних в Україні фахівців з кримінального та адміністративного права, можливо, із залученням декількох іноземних науковців та практиків¹; 2) відкласти розгляд законопроектів (реєстраційні номери: № 3133 від 28.02.2019 р.; № 3133-1 від 12.03.2020 р., № 3133-2 від 12.03.2020 р., № 3133-3 від 12.03.2020 р., № 3133-4 від 12.03.2020 р., № 3133-5 від 13.03.2020 р., № 3133-6 від 13.03.2020 р., № 3133-7 від 13.03.2020 р., № 3133-8 від 13.03.2020 р., № 3133-9 від 13.03.2020 р., № 3133-10 від 13.03.2020 р., № 3133-11 від 16.03.2020 р., № 3133-12 від 16.03.2020 р., та № 3133-13 від 16.03.2020 р.) до напрацювання та прийняття відповідних змін та доповнень до Кодексу України

¹ Історична довідка. У період з 1993 р. по 2001 р. плідно працювала робоча група з науковців та практиків, створена Кабінетом Міністрів України, з внесення змін до Кримінального кодексу України, яка довела свою ефективність (враховано теоретичні та практичні аспекти, понад 20 томів матеріалів роботи робочої групи). Натомість, робочу групу з внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (що прийнятий ще 1984 р.), на жаль, так і не було створено.

про адміністративні правопорушення, закону України «Про запобігання корупції» та Кримінального кодексу України Верховною Радою України.

Вважаю недоцільним звільнення працівників усіх правоохоронних органів України у зв'язку із вчиненням адміністративних правопорушень, у тому числі корупційних. Прийнятним видається їх звільнення з роботи у зв'язку з вчиненням злочинів (на мій погляд, окрім передбачених статтями 118 та 124 КК України).

Список літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності протидії корупції в окремих правоохоронних та інших державних органах: проект закону України (реєстр. № 3133 від 28.02.2019 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68266.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності протидії корупції в окремих правоохоронних та інших державних органах: проект закону України (реєстр. № 3133-1 від 12.03.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68356.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності протидії корупції в окремих правоохоронних та інших державних органах: проект закону України (реєстр. № 3133-6 від 13.03.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68370

4. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи (97) 24 «Про двадцять принципів боротьби з корупцією», прийнята Комітетом міністрів 6.11.1997 р. на 101-й сесії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_845.

5. Висновок фахівців Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо проекту закону України (реєстр. № 3133-6 від 13.03.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68370

Лашук Н.Р.,
завідувачка кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидатка юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НАЯВНОСТІ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ (СТ.69-1 КК УКРАЇНИ)

Призначаючи покарання, поряд з іншими загальними засадами, суд повинен врахувати, також, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. При цьому, поряд із загальними засадами призначення покарання, у КК передбачені спеціальні умови (правила) призначення покарання, зокрема і щодо обставин, що пом'якшують покарання. До них належать положення ст.ст. 69 та 69-1 Кримінального кодексу України (далі КК)[1]. На відміну від правил, передбачених у ст. 69 КК, положення, що містяться у ст. 69-1 КК, відносно нові і породжують, не лише, дискусії у кримінально-правовій науці, але й неоднозначно інтерпретуються у правозастосовній практиці. Про що, зокрема, свідчать рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду[2,3].

Проблеми призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання, вже досліджувалися у теорії кримінального права. Відповідні питання висвітлюються у роботах Р.Ш. Бабанли, О.О. Дудорова, Т.І. Нікіфірової, Т.В. Сахарук В.І. Тютюгіна та інших. Серед питань, які залишаються спірними та які будуть розглянуті у цій публікації, є: 1) перелік обставин, що пом'якшують покарання; 2) визначення меж покарання та 3) дотримання принципу індивідуалізації покарання.

Розпочнемо з розгляду питання про **перелік обставин, що пом'якшують покарання як одної з умов обмеження покарання на підставі ст.69-1 КК**, а саме, передбачених п.п.1), 2) ч.1 ст.66 КК. Т.І. Нікіфорова називає такі обставини «особливими»[4, с.258-261]. В подальшому ці обставини, також, будуть називатися «особливими», оскільки лише вони обов'язково враховуються як такі, що обмежують покарання.

До «особливих» обставин, що пом'якшують покарання належать: з'явлення із зізнанням, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди.

Ці обставини свідчать про позитивну посткримінальну поведінку особи після вчинення злочину, а обмеження строку і розміру призначення покарання покликане стимулювати таку поведінку. Проте, перелік вищезазначених обставин викликає зауваження серед наукової спільноти. Зокрема, О.О. Дудоров слушно звертає увагу на те, що передбачена у ст.69-1 КК умова про необхідність визнання обвинуваченим своєї вини є певною мірою тавтологією, оскільки така обставина охоплюється різновидами позитивної посткримінальної поведінки передбачених у п.п.1), 2) ч.1 ст.66 КК (передусім щирим каяттям)[5, с.75].

Потрібно підтримати Т.І. Нікіфорову щодо доцільності включення до переліку таких «особливих» обставин, що пом'якшують покарання, обставини, передбачені у п.2-1) ч.1 ст.66 КК, а саме, надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину, оскільки ці обставини, теж, заохочують позитивну посткримінальну поведінку[4, с.260].

Проте важко погодитися з думкою авторки про недоречність включення у перелік «особливих» обставин такої як, а) «з'явлення із зізнанням», у зв'язку з можливими зловживаннями під час розслідування та б) «щирого каяття», оскільки щирість такого розкаяння важко встановити[4, с.260-261]. З цього приводу варто зауважити, що твердження про недоречність включення з'явлення із зізнанням до «особливих» обставин, було висловлене до прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році та запровадження можливості укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, де передбачається можливість узгодженого покарання[6]. Крім того, така угода може бути укладена і під час судового розгляду. Тому виключати таку обставину з переліку «особливих» видається недоцільним, оскільки вона сприяє позитивній посткримінальній поведінці.

Що ж до складності встановлення щирості розкаяння, то дійсно така щирість, зрештою, як і розкаяння, явище морально-психологічне і повинно оцінюватися у сукупності всіх обставин справи. Крім того, у ст.69-1 КК обмеження розміру покарання пов'язується не з однією, а щонайменше, двома обставинами, які свідчать про позитивну посткримінальну поведінку, що теж може слугувати підтвердженням щирості каяття.

З огляду на вищенаведене видається доцільним доповнити ст.69-1 КК ще такою «особливою» обставиною, що пом'якшує покарання, а саме передбаченою у п.2-1) ч.1 ст.66 КК - надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину. Та, водночас, виключити умову про визнання обвинуваченим своєї вини.

Наступне питання, яке виникає при призначенні покарання з врахуванням ст.69-1 КК, стосується **меж у яких можливо призначити покарання**. Мова йде про визначення мінімальної межі покарання.

Непоодинокі випадки коли санкції статей сконструйовані таким чином, що розрив між мінімальним і максимальним строком (розміром) покарання невеликий. А за наявності умов, передбачених у ст.69-1 КК, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання. Відповідно можливі ситуації, що дві третини строку (розміру) покарання будуть нижчі від мінімальної межі покарання, передбаченої у відповідній санкції статті. Наприклад, у ч.2 ст.187 КК санкція передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 7 до 10 років. Дві третини від максимального строку – 6 років 8 місяців. Такий строк нижчий від мінімального, передбаченого законом за цей злочин. Якщо санкція відповідної статті альтернативна, то суд може перейти до більш м'якого виду покарання. Але у тих випадках, коли передбачено лише один вид покарання, у санкції відповідної статті суд змушений порушити положення, передбачені або ст.65 КК України, або ж ст.69-1 КК.

У цій ситуації виникає питання про співвідношення загальних засад призначення покарання, а саме призначення покарання в межах санкції відповідної статті, та врахування особливих умов (правил) призначення покарання відповідно до ст.69-1 КК. Видається, що вони співвідносяться як загальна та спеціальна норма. У ст. 65 КК передбачено загальні правила призначення покарання, а в ст.69-1 КК – особливі умови, які конкретизують призначення покарання за наявності певних обставин, що пом'якшують покарання. При цьому положення, що містяться у ст.69-1 КК, обов'язкові для врахування судом при призначенні покарання. А тому вони мають привілейоване значення порівняно із загальними засадами призначення покарання.

Відповідно у ситуації, коли врахування обмежень, передбачених у ст.69-1 КК, передбачає призначення покарання нижче мінімальної межі відповідної санкції, суд може вийти за межі цієї санкції. Таку ж позицію висловив Касаційний кримінальний суду Верховного Суду, частково скасувавши вирок Приморського районного суду міста Одеси та ухвалу Апеляційного суду Одеської області[2].

Ще одне питання стосується **врахування принципу індивідуалізації покарання при призначенні покарання**. Мова йде про вплив обмеження максимального строку (розміру) покарання за наявності умов, наведених у ст.69-1 КК. У в цій ситуації часто врахування обмеження, наведеного у ст. 69-1 КК (строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання) веде до можливості призначення лише мінімального або, навіть, нижчого мінімального строку (розміру) покарання. В цій ситуації виникає питання про неможливість врахування судом інших загальних засад призначення покарання. Наприклад, тяжкості вчиненого злочину, характеристик особи винного. Можливі випадки, коли за набагато тяжчий злочин при позитивній посткримінальній поведінці, буде призначено менш суворе покарання, ніж за менш тяжкий злочин без такої посткримінальної поведінки. Або за два різних за ступенем тяжкості злочини буде призначене однакове покарання.

Виходячи з цих міркувань варто погодитися з твердженням Р.Ш. Бабанли про необґрунтованість положень ст.69-1 КК[7, с.181], оскільки вони ведуть до порушення принципу індивідуалізації покарання.

Вищесказане дає підстави констатувати, що положення, передбачені у ст. 69-1 КК, хоча б частково, деталізують врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання при призначенні покарання та слугують стимулом позитивної посткримінальної поведінки для особи, яка вчинила злочин. Проте умови, наведені у ст.69-1, далекі до досконалості, зокрема потребує доповнення перелік обставин, що пом'якшують покарання за наявності яких, можливе застосування ст.69-1 КК. Крім того, для врахування принципу індивідуалізації покарання варто надати суду можливість призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 14.05.2020).
2. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72151082> (Дата звернення 14.05.2020)
3. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 липня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75370753> (Дата звернення 14.05.2020)
4. Нікіфорова Т.І. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання. *Університетські наукові записки*. 2008. №3. С.258-261.
5. Дудоров О.О. Спеціальні засади призначення покарання (продовження). *Слово національної школи суддів України*. 2012. №1. С.67-83.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/sp:wide#n3769> (Дата звернення 14.05.2020).

7. Бабанли Р.Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 448с.

Лісіцина Ю.О.,
доцентка кафедри кримінально-
правових дисциплін
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)
Стрижоус Ю.І.,
дільничний офіцер поліції
Володимирецького відділення поліції
Вараського відділу поліції ГУНП в Рівненській області

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ»

Зміст поняття «фальсифікація доказів» не міститься, ні в КК України, ні в Кримінально-процесуальному кодексі України.

Разом з тим, якщо в Загальній частині КК України немає згадки такого поняття, то в Особливій частині термін «фальсифікація» використовується, і не одноразово. Так, термін «фальсифікація» вживається у назвах ст.ст. 158; 220-1; 263-1; 321-1 КК України, у диспозиціях ч.1 ст. 263-1; ч. 1 ст. 321-1 КК України, а також, як кваліфікуюча ознака ч. 2 ст. 372 КК України.

Для того щоб визначити зміст поняття «фальсифікація доказів» необхідним є перш за все визначити основні ознаки такого поняття, як фальсифікація.

Так Словник української мови дає декілька варіантів, які розкривають значення терміну «фальсифікація»:

- 1) підроблення чого-небудь; погіршення якості чого-небудь за умови збереження його цілісності, що вчиняється з корисливою метою;
- 2) умисне непарильне тлумачення або спотворення явищ, подій, фактів;

3) підроблена річ, яку видають за оригінал; підробка [1, с. 555].

Для з'ясування змісту терміну «фальсифікація», слід провести його етимологічне дослідження. Як зазначається в латино-російському словнику, falsus від fallo (дієсдово) вживається у таких значеннях – 1) вводити в оману; обманювати; 2) збивати з ніг, заставляти губити щось; 3) не виконувати, порушувати; робити недійсним; 4) підробляти; 5) приховуватись, залишатись непоміченим; 6) приховувати, маскувати.

Як прикметник, falsus означає: неправдивий, невірний, вигаданий; несправжній, підроблений, підставний, не обґрунтований; не справедливий, незаслужений; брехливий, фальшивий; помилковий. Як іменник, falsus означає: брехун, той, що обманює [2, с. 359].

Таким чином, з етимологічної точки зору, поняття фальсифікація ототожнюється з поняттям «підроблення», «підміна» »та «обман», при цьому для фальсифікації притаманна мета- введення когось в оману.

Відсутність законодавчого визначення «фальсифікації доказів» породжує в науці кримінального права, серед науковців дискусії щодо розуміння такого поняття.

Так, І.А. Волкова в своєму дисертаційному дослідженні, за результатами аналізу поняття «фальсифікація доказів» систематизувала думки різних вчених щодо розуміння такого поняття. Як зазначає авторка, одні вчені під фальсифікацією доказів розуміють створення неправдивих речових доказів, приховування або внесення змін до протоколу допиту. На думку інших вчених під фальсифікацію необхідно розуміти зміну справжніх фактичних даних, що здійснюється умисно і може мати вираз у різних формах: підроблення документів, внесення неправдивих відомостей до процесуальних документів. Третя група авторів під фальсифікацією доказів розуміють перекручення доказів, що може проявлятися у підробці документів, внесенні невідповідних дійсності відомостей у процесуальні документи, знищення доказів [3, с. 14-15].

На думку В.В. Демидова, фальсифікація може мати місце при перекрученні доказів, яка може вчинятись такими способами: підробка; внесення виправлення; підчистка [4, с. 125].

Фальсифікацію доказів А.І. Чучаєв та І.В. Дворянсков розглядають, як умисне перекручення фактичних даних, що можуть міститись у процесуальних документах: протоколах, висновках експерта, речових доказах та інших документах [5, с. 46].

Як зазначають такі вчені, як В.В. Кузнецов та М.В. Сийплові, до фальсифікації доказів слід віднести: неправильне тлумачення або перекручення подій, фактів, що містяться в офіційних процесуальних документах; не залучення до провадження свідків для дачі показань, або експерта для складання експертного висновку; приховування обставин, які можуть спростувати обвинувачення [6, с. 109].

Як вказує А.А. Кондратьєв, під фальсифікацією доказів слід розуміти умисне перекручення речових доказів, їх вигляду, об'єму, ваги, інших характеристик, або змісту інших доказів, що негативно впливає на об'єктивний розгляд справи [7, с. 8].

На думку В.М. Нікітенка, фальсифікацією доказів є будь-яке спотворення доказів – фактичних даних, що може бути вчинено шляхом підробки документів, підміни речових доказів, протоколів слідчих та судових дій, документів; штучне створення доказів [8, с. 445].

Фальсифікацією доказів І.А. Гааг вважає діяльність, пов'язану з підробкою та підробленням, за якої особа спершу виготовляє відповідний об'єкт, який не відповідає реальній дійсності, або вносить неправдиві відомості до справжнього предмета, а потім використовує його відповідно до мети, яка для цього ставилась [9, с. 69].

Ряд вчених, як зазначає В.М. Нікітенко до фальсифікації доказів відносить діяння, що полягають у знищенні доказів, якщо при цьому забезпечується створення носія дезінформації [8, с. 440].

Думається, така позиція є хибною, і знищення речових доказів та процесуальних документів не можна віднести до фальсифікації доказів. Оскільки, як вже було встановлено, фальсифікація полягає у створенні нового (підробки), перекрученні існуючого процесуального документа або речового доказу у справі з метою введення в оману, а не знищення відповідних документів чи доказів.

Кримінальний закон нашої держави в ряді статей вживає термін «штучне створення доказів» - ч. 2 ст. 372; ч. 2 ст. 383 та ч. 2 ст. 384 КК України, проте не розкриває змісту такого поняття. А відтак в юридичній спільноті немає єдності щодо співвідношення цього поняття із фальсифікацією доказів.

Так, деякі науковці вважають, що поняття «штучне створення доказів обвинувачення» входить в поняття «фальсифікація доказів».

Прихильники такої позиції зазначають, що поняття «фальсифікація доказів» передбачає різні способи спотворення існуючих фактичних даних шляхом незаконного впливу на них, що може проявлятися в підробленні, стиранні, виправленні, а не лише штучному створенні, тобто створення чогось з «нуля» [10, с. 524]. О.О. Дудоров в якості прикладу щодо розуміння поняття «штучне створення доказів» наводить приклад, коли в кабінет службової особи підкидають певний предмет, що має розумітися, як одержання неправомірної вигоди, переказ грошей на банківську карту службовій особі, яка непоінформована про такі дії [11, с. 1245].

Як зазначає Ю.А. Александров, поняття «штучне створення доказів обвинувачення» - передбачає діяння, пов'язані із спонуканням свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених давати неправдиві показання, даванні неправдивого висновку експерта, підроблення і додавання до справи підроблених документів, «підкидання» речових доказів. Натомість, як зазначає автор «фальсифікацією доказів» є перекручення інформації у процесуальних документах, знищення процесуальних документів або речових доказів [12, с. 737].

Натомість, інші вчені не виокремлюють ці два поняття, ототожнюючи їх. На думку В.В. Кудрявцева та А.М. Бойка штучне створення доказів або інша фальсифікація передбачає підроблення документів, спотворення інформації тощо [13, с. 752].

Думається, перша думка є більш слушною і поняття «штучне створення доказів» та «фальсифікація доказів» є різними поняттями. «Штучне створення доказів» - передбачає створення нових доказів, які до цього не існували і які не перебувають у причинному зв'язку з подіями, які відбулись. До таких дій, зокрема, можна віднести – підроблення процесуальних документів, підбурювання свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених до дачі завідомо неправдивих показань, давання експертом неправдивого висновку, підкидання речових доказів, які не перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з подією, яка відбулась. Натомість, «фальсифікація доказів» передбачає перекручення фактичних даних, які містяться в протоколах, документах, висновках експерта, речових доказів.

Таким чином, «штучне створення доказів» є різновидом обвинувачення.

Підсумовуючи вище сказане, до фальсифікації доказів належить підроблення, підміна, штучне створення доказів, використання незаконно одержаних завідомо підроблених доказів.

Список літератури:

1. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т.10. 8470 с.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Изд. 2-е, переработ. и доп. Москва: Русский язык, 1976. 1096 с.
3. Волкова И.А. Ответственность за фальсификацию доказательств по уголовному делу : дис.... к-та юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2005. 159 с.
4. Демидов В.В. Фальсификация доказательств. *Уголовная ответственность за преступления против правосудия* /под ред. А.В. Галаховой. Москва : Росс. академия правосудия, 2003. 319 с.

5. Чучаев А.И. Дворянсков И.В. Фальсификация доказательств. *Уголовное право*. 2001. №2. С. 45-49.

6. Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи : монографія. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 284 с.

7. Кондратьев А.А. Уголовная ответственность за фальсификацию доказательств по уголовному делу лицами, осуществляющими предварительное расследование : автореф. дис. на соискание наук. степени к-та юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2009. 20 с.

8. Нікітенко В.Н. Поняття фальсифікації доказів у кримінальному провадженні. *Держава і право*. Серія Юридичні науки, Випуск 72. С. 435-447.

9. Гааг И.А. Уголовно-правовое понятие фальсификации. *Актуальные проблемы права и правоприменения: материалы Всерос. науч.-практ. конф. (г. Кемерово, 22 мая 2007 г.)* / отв. ред. Н.И. Опилат. Омск: Академия МВД России, 2007. С. 68-71.

10. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 952 с.

11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ: Дакор, 2008. 1428. С.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.

13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. 942 с.

Максимович Р.Л.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

В загальному можна визначити, що об'єктом складу злочину є своєрідна „мішень” по якій стріляє суб'єкт злочину вчиняючи той чи інший злочин.

Практично аксіоматично в теорії кримінального права, що основним безпосереднім об'єктом злочинів терористичного характеру є громадська безпека.

Варто відзначити, що в кримінальному праві система забезпечення громадської безпеки носить нормативний характер, який означає, що за допомогою загальних правил відповідна частина суспільства реалізує свою потребу в утвердженні нормативних засад які охоплюють всі сфери соціального життя і покликані забезпечувати належний рівень організованості суспільних відносин.

Визначення поняття «громадська безпека» містяться, зокрема, в нормативно-правових актах. Зокрема, зазначається, що громадська безпека - стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, від джерел небезпеки природного або штучного характеру під час підготовки та проведення футбольних матчів, за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння шкоди такими джерелами небезпеки [1] (це поняття громадської безпеки стосується прямо випадків підготовки і проведення футбольних матчів, однак, видається, що може бути придатним для більш широкого розуміння); захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина від протиправних посягань, надзвичайних ситуацій, які створюють загрозу спричинення шкоди життю, здоров'ю та майну значної кількості осіб [2].

По суті таке ж розуміння цього питання наявне і в судовій практиці.

Так, в Аналізі судової практики розгляду кримінальних справ (проваджень), пов'язаних з проявами тероризму у період 12 місяців 2012 року та I півріччя 2013 року здійсненої суддею судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду міста Києва С.І. Стрижко зазначається наступне. За таких обставин, місцевим судам та судам апеляційної інстанції, перш за все, слід враховувати, що злочинні дії, пов'язані із проявами тероризму створюють загальну небезпеку, можуть заподіяти чи заподіюють для життя чи здоров'я людей значну та тяжку шкоду для життя чи здоров'я людей, власності, довкіллю, нормальному функціонуванню органів влади, підприємств, установ чи організацій, характеризується невиборним використанням зброї та насильства, а відтак направлені проти суспільства в цілому, а будь-якої конкретної особи (осіб). Таким чином, безпосереднім об'єктом злочину за ст. 258 КК України є громадська безпека, оскільки під тероризмом, як правило, розуміють залякування населення та органів влади з метою досягнення злочинних намірів [3].

Ба більше, практично така ж позиція наявна і в кримінально-правовій літературі. Так, П. С. Матишевський, характеризуючи громадську безпеку як об'єкт злочинів, давав таке її визначення: „Громадська безпека передбачає введення певної системи заходів і створення необхідних умов, що забезпечують спокійне і безперешкодне функціонування державних і громадських підприємств, закладів і організацій, а також спокій громадян” [4, с.8].

Злочини терористичного характеру за своїм змістом є багатооб'єктними.

В цілому можна погодитися із вищезазначеною позицією, але з певним уточненням. При вчиненні зазначених злочинів має місце заподіяння шкоди суспільно значимим інтересам безпечним умовам життя суспільства в цілому.

Звісно, що громадська безпека як родовий об'єкт відповідних складів злочинів є більш широким поняттям, ніж громадська безпека як основний безпосередній об'єкт.

Видається, що основним безпосереднім об'єктом складу злочину „терористичний акт” є громадська безпека, а основними безпосередніми об'єктами інших злочинів терористичного характеру є реальна можливість заподіяння шкоди громадській безпеці. У відповідних злочинах специфіка безпосереднього об'єкту впливає із способу досягнення поставленої мети, який має очевидно суспільно небезпечний характер, пов'язаний із потенційно широким колом суспільних відносин, яким заподіюється шкода.

У якості додаткового об'єкта складу злочинів терористичного характеру можуть бути життя, здоров'я, майно, діяльність органів влади або управління, міжнародних організацій, фізичних та юридичних осіб. Зокрема, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це ж у свою чергу передбачає створення належних соціальних умов, які забезпечують безпечну життєдіяльність людей, нормальне функціонування суспільних і державних інститутів.

Список літератури:

1. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 8 липня 2011 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3673-17> (дата звернення: 01.05.2020).

2. Про затвердження порядку проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 507 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2019-%D0%BF> (дата звернення: 01.05.2020).

3. Аналіз судової практики розгляду кримінальних справ (проваджень), пов'язаних з проявами тероризму у період 12 місяців 2012 року та 1 півріччя 2013 року суддею судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/Analiz-syd-1.doc> (дата звернення: 01.05.2020).

4. Матышевский П.С. Ответственность за преступления против

общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения. М.: Юрид. лит., 1964. 158 с.

Марочко А.А.,
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

Шаблистий В.В.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ВІД ДОВЕДЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДО КІНЦЯ

Ситуація що склалась на сьогодні викликає неабияку зацікавленість до розглядуваної теми. В сучасних умовах боротьби з корупцією та організованою злочинністю, однією з умов вдалого досягнення завдань щодо забезпечення недоторканості інтересів що охороняються законом, є як посилення суворості меж кримінальної відповідальності, так і абсолютна відмова від їх застосування, які прямо передбачені у законі. Тому в процесі реалізації санкцій за порушення повинні застосовуватись не лише заходи кримінально-правового впливу на особу, але й ті що надавали б особі можливість не вчиняти злочин, що нею готується або вчинення якого нею вже розпочалось, і тим самим уникнути кримінального переслідування.

Згідно з ч. 1 ст. 17 Кримінального кодексу України, добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця [1,с.10].

На сьогодні як показує практика, працівниками правоохоронних органів допускається ряд серйозних помилок за допомогою встановлення кримінальної

відповідальності та призначення покарання особам, які добровільно відмовились від скоєння злочину, і навпаки звільнюючи винних у правопорушенні від кримінальної відповідальності. Також стикаються з труднощами щодо визначенні ознак добровільної відмови від вчинення злочину. [2,с.157-160].

Добровільна відмова не має місця на стадії закінченого злочину, бо є всі елементи й ознаки складу злочину, та відмовитися від завершеного посягання вже неможливо, бо є всі елементи об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт ,суб'єктивна сторона. [2,с.147-153].

Можуть бути різні мотиви добровільної відмови від доведення злочину до кінця ,наприклад усвідомлення аморальної поведінки, щире каяття , бажання виправитись, невиконання скоєння злочину, страх перед можливою відповідальністю за скоєне, тощо. Мотиви не мають значення для визначення та вважаються рівнозначними. Слід зазначити ,що добровільна відмова від доведення злочину до кінця можлива тільки при незакінченому злочині, вона можлива лише до моменту закінчення злочину, бо тільки у такому випадку особа може припинити (ліквідувати) створену нею суспільну небезпеку. Добровільна відмова не може існувати у закінченому злочині, бо є весь склад кримінального правопорушення і відмовитись або припинити посягання вже неможливо. [3,с.126-134].

Підставами виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові від злочину вважають або відсутність, або малозначність суспільної небезпечності. Особа, що добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинені нею готування до злочину чи дії, спрямовані безпосередньо на вчинення злочину (ч. 2 ст. 17 КК України). Отож ця норма має важливе значення для запобігання закінченню злочинів, бо сприяє відмові від продовження та завершення розпочатого особою злочину. [2,с.155].

Отже, підсумовуючи вище викладене, можна зробити наступні висновки. Добровільна відмова від вчинення злочину – це добровільне та остаточне

припинення розпочатої діяльності при усвідомленні наявної можливості її успішного завершення. Однак для того щоб можна було застосувати ст. 17 КК України і звільнити особу від кримінальної відповідальності, її діяння повинні відповідати умовам правомірності добровільної відмови, якими є: добровільний характер відмови; остаточність і безумовність добровільної відмови; усвідомлення наявності об'єктивних та суб'єктивних можливостей доведення злочинної діяльності до кінця і виконання закінченого злочину.

Список літератури:

1. Кримінальний Кодекс України //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
3. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник. (2-е вид., перероб.); За заг. ред. професорів Є. М. Моїсеєва та О. М. Джужи, наук. ред. к. ю. н., доц. І. А. Вартилицька. – К.: КНТ, 2007. – 300 с

Михальчук В.,
здобувач вищої освіти 2-го курсу, 4 групи
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО:
ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД**

Протягом тривалого часу в Україні ставлення до домашнього насильства залишалось суто “домашнім”, а суспільство здебільшого закривало очі, говорячи, що не варто пхати носа у чужу сім'ю.

Майже 17 років у нас був чинний Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” від 15 листопада 2001 року № 2789-III , який передбачав заходи та повноваження органів державної влади в частині запобігання та

реагування на факти застосування фізичної сили в родинях. Проте, в реальному житті потерпілі від насильства члени сім'ї та діти частіше залишались сам на сам із домашнім терором, та ніякої дієвої реакції від державних органів, як правило, не було.

Недостатня законодавча регламентація виступала основною причиною цього. А підсилювачами були: страх потерпілих звернутися по допомогу, відсутність реагування, насамперед, з боку поліції, складність фіксації та доведення факту насильства [1].

Цінність сім'ї, її особлива роль у розвитку суспільства і в формуванні кожної людини визнаються міжнародно-правовими документами, ратифікованими Україною. Так, у ст. 16 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. проголошується, що сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави [2]. Основним законом України у ст. 51 передбачено, що сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою [3].

З огляду на це, 6 грудня 2017 року прийнято Закон України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [4], яким Кримінальний кодекс України, зокрема, доповнено ст. 126-1. Норма передбачає відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Крім цього, передбачено обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України) [5].

Такі норми «спецпризначення» адресно спрямовані на протидію саме насильству в сім'ї.

Загалом, насильство – це застосування сили або загроза її застосування щодо певного суб'єкта [6]. Це не лише одноразова дія, а й сукупність умисних протиправних шкідливих чи небезпечних дій однієї людини по відношенню до іншої, що можуть порушити її права, свободи, нанести їй фізичну, моральну чи психічну шкоду. Виділяють такі види насильства: домашнє, сексуальне, фізичне, психічне, гендерне, насильство над дітьми. Втім, такі види насильства виділені за різними критеріями, а тому потребують аналізу та систематизації.

Так, законодавство визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [7]. Тобто, домашнє насильство виділене за суб'єктами відносин, а от за характером поділяється на різні види залежно від змісту діянь, які охоплюються ним:

- фізичне: стусани, штовхання, щипання, шмагання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

- психологічне: словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою

безпеку, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- економічне: умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [8];

- сексуальне насильство: будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи, вчинені стосовно неповнолітньої особи, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди [5].

Виділяють також так зване гендерне насильство, тобто яке чиниться над особою тому, що вона належить до тієї чи іншої статі. Переважна частина гендерного насильства чиниться чоловіками над жінками і проявляється у формах дискримінації, погроз, репресій, примусових абортів та примусових вагітностей [9]. Зрозуміло, що домашнє насильство також може набувати ознак гендерного.

Як бачимо, домашнє насильство різнобічне за характером діянь, а тому потребує ретельного аналізу. Виділення ж спеціальної кримінально-правової норми є позитивним явищем, покликане формувати правосвідомість у суспільстві, що насильство, навіть якщо воно вчиняється в сім'ї, є злочином, а не «особистою справою». І, мабуть, не в останню чергу низький рівень правової культури, усвідомлення, що все, що відбувається в сім'ї, є приватними відносинами, сприяло «домашнім» насильникам у безкарності. Тому, все-таки, видається, є підстави сподіватися, що виділення таких кримінально-правових норм, спрямованих на протидію домашньому насильству, може сприяти зменшенню показників такого явища.

Список літератури:

1. Герасименко Є. Новий закон проти домашнього насильства: добре, але можна краще. ТСН. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/noviy-zakon-proti->

domashnogo-nasillya-dobre-ale-mozhna-krasche-1102150.html (дата звернення 25.04.2020).

2. Загальна декларація прав людини: від 10 грудня 1948 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 25.04.2020).

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 25.04.2020).

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 25.04.2020).

5. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 25.04.2020).

6. Нестеренко В. Насильство // Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук (наукові редактори) ; І.О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ: Абрис, 2002. 742 с.

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення 25.04.2020).

8. Садонцева Л.К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. Харків. 2019. С. 149-151.

9. Гендерне насильство та протидія йому. URL:http://yaremche.org/files/filez/genderne_nasilstvo_ta_protidiya_yomu.pdf (дата звернення 25.04.2020).

Навроцький В.О.,
професор кафедри кримінального права і кримінології,
д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗДОБУТКИ ТА УПУЩЕННЯ РОБОЧОЇ ГРУПИ З ПИТАНЬ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У серпні 2019 року була створена Комісія з питань правової реформи у складі кількох робочих груп, одна з яких називається «Робоча група з питань розвитку кримінального права» (далі – Робоча група)². Відтоді Робоча група провела біля двох десятків засідань. З них третина очних, тривалістю 3-4 дні, решта – в онлайні. Крім робочої групи у повному складі, онлайн-засідання проводять підгрупи з підготовки окремих розділів майбутнього КК України.

До видимих і «матеріалізованих» здобутків цієї Робочої групи насамперед слід віднести те, що станом на середину травня 2020 року вже готовий текст Загальної частини майбутнього КК. Звісно, це текст ще «сирий», у ньому залишилося ряд питань, до яких потрібно ще буде повернутися в майбутньому. Мабуть, по ходу роботи над Особливою частиною цього КК, окремі вже сформульовані та ніби то погоджені після тривалих суперечок положення, доведеться переглядати заново. Але факт є фактом – значна частина роботи виконана і видно обриси кодексу в цілому. Тим більше, що члени Робочої групи сприйняли і погодилися з правилами написання статей Особливої частини КК, які підготував автор цих рядків.

Здобутками «невидимими» є те, що члени Робочої групи навчилися працювати разом, дотримуватися домовленостей, йти на компроміси і, загалом, реалізовувати відповідну Концепцію. Зараз готується сайт, на якому мають висвітлюватися результати діяльності з підготовки нового КК. І серед його

² До її складу включені: Баулін Ю.В.- голова, Хавронюк М.І. -заступник голови, а також члени: Андрушко П.П. (у зв'язку зв'язку зі станом здоров'я фактично не приймає участі), Бурдін В.М., Горох О.П., Гуторова Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л.

матеріалів, скоріше за все буде представлена місія, візія та цінності Робочої групи. Запропоновано викласти їх так:

Місія Робочої групи:

- взяти на себе удар критики від тих, хто пропонує обмежитися тим, щоб «підлатати» існуючий КК;
- оцінити існуючі досягнення, пропозиції у цій сфері;
- запропонувати нові підходи, рішення;
- підготувати тексти законопроектів КК та Кодексу проступків.

Візія Робочої групи:

- хоча в Указі Президента йдеться про Робочу групу з питань реформування кримінального права, ми обмежимося лише пропозиціями зі змін до законодавства (бо право формується віками та десятиліттями і його жодна робоча група реформувати не зможе);

- не обмежитися лише КК, а, одночасно, вирішувати питання, які стосуються Кодексу проступків, а також Кодексу порушень адміністративних (щодо останнього, то, принаймні у питаннях відмежування);

- виділити питання, які мають бути «винесені» поза меж КК та вирішені в КК чи інших законах;

- працюємо не шляхом переробки існуючого КК 2001 р. чи адаптації до українських умов якогось зарубіжного кримінального закону, а пишемо текст «з чистого листка»;

- врахування міжнародно-правових зобов'язань України у цій сфері та кращих зарубіжних практик;

- вирішення тих питань, які були суперечливими в теорії та неоднозначно вирішувалися на практиці не обходячи «гострих кутів»;

- оцінюємо, враховуємо досягнення та пропозиції колег, які формально не є членами Робочої групи;

- майбутній КК має бути «маленьким але суворим»;

- «Загальна частина має бути більшою, ніж Особлива» - усі питання, які мають загальне значення, виносямо в Загальну частину КК;

- не використовуємо в тексті КК слово «інші»

Цінності Робочої групи:

- проект КК – продукт колективних зусиль;

- ніхто не має монополії на істину. При прийнятті рішення вирішальне значення має вагомість аргументів, а не будь-які інші фактори;

- намагаємося усіх рішень досягти консенсусом;

- жодне питання не вважаємо вирішеним остаточно

- голосування – крайній засіб. Рішення прийняте, якщо за нього 5 голосів з 8 членів робочої групи;

- залучаємо до роботи над окремими розділами не лише членів Робочої групи, але й інших фахівців з відповідних питань;

- пріоритет інтересів потерпілого від злочину. Його позиція має бути щонайменше вислухана та оцінена;

- в основі не відплата, а досягнення соціальної справедливості та врегулювання соціальних конфліктів;

- КК – ultima ratio. Він не передбачає тих діянь, яким можна протидіяти менш суворими засобами, ніж кримінально-правові;

- рішення, які є в зарубіжних КК враховуємо, оцінюємо але не вважаємо директивною при підготовці КК України;

- не залишаємо корупціогенних можливостей та маневру щодо зловживань для тих, хто буде застосовувати КК;

- пишемо КК «як для себе», тобто добре!

Проект Загальної частини КК відображає багато прогресивних ідей. У ньому втілено більшість задумів Львівського форуму кримінальної юстиції, викладених у його «Концепції реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні». Зокрема, максимально розвантажена Особлива частина КК за рахунок перенесення до Загальної частини КК багатьох

положень, які традиційно регламентуються в статтях Особливої частини кримінального закону. Серед них – санкції, кваліфікуючі та привілеюючі ознаки, визначення понять.

Пильну увагу члени робочої групи приділяють спрощення застосування майбутнього КК та усуненню можливих зловживань при його застосуванні. З цією метою в Загальній частині викладені правила кримінально-правової кваліфікації, передбачено зменшення видів покарань лише до ув'язнення (строкового та довічного) та штрафу, а також скорочення розривів між мінімальним та максимальними розмірами покарання – переважно він становить 1-2 роки ув'язнення. Це передбачає інший крок, також реалізований у проекті – поділ усіх злочинів на 10 ступенів за ступенем тяжкості (в основі якого заподіяна чи можлива шкода) з жорстокою прив'язкою кримінально-правових наслідків (покарання, а також заходів безпеки, компенсаційних та реституційних заходів тощо) до ступеня тяжкості вчиненого злочину. Визначена вага/ціна кожної обставини, яка підвищує чи зменшує ступінь тяжкості злочину – її наявність веде до підвищення чи зменшення такого ступеня на 1 чи 2 розряди з відповідним коригуванням можливого покарання. Це означає істотне скорочення правозастосовного угляду та запобігатиме можливим зловживанням. Тим більше, що Робоча група відмовилася і від норми про малозначність, і від призначення покарання «нижче від найнижчого», встановленого за певний злочин.

Загальна частина поки що істотно зросла за обсягом – має понад півтори сотні статей. Зате, передбачається кардинальне скорочення Особливої частини майбутнього КК. Якщо задуми будуть реалізовані, то Загальна частина КК перевищуватиме за кількістю статей його Особливу частину. Насамперед, за рахунок відмови від більшості спеціальних норм та норм про «складені» злочини, «переміщення» багатьох злочинів до групи проступків. Загалом новий КК має охоплюватися формулюванням «маленький, але суворий». Суворість же полягатиме як у тому, що він надалі не охоплюватиме діянь, за які

передбачаються доволі ліберальні санкції, так і за рахунок розширення кола кримінально-правових наслідків злочину. До них, як вже відзначалося, буде відноситися не лише покарання.

Багато уваги приділено захисту прав потерпілого – передбачено, що при вирішенні більшості кримінально-правових питань його позиція має бути оцінена судом.

Що ж не вдалося на цьому етапі діяльності робочої групи? Насамперед, це довести необхідність регламентації відповідальності за всі публічні правопорушення (злочини, проступки, порушення) в одному законі – Кодексі публічних правопорушень України. Хоча сам термін «публічні правопорушення» все більш міцно входить у обіг, і далеко не лише науковий. Є надія, що коли буде підготовлений не лише КК, але й Кодекс проступків та виявиться майже повний збіг їх Загальних частини, до цієї ідеї поставляться більш прихильно.

Важко відбувається відхід від усталених (а то і закостенілих) юридичних конструкцій, термінів. Зокрема, час від час прослизують спроби повернути до КК поняття «суспільна небезпека», «кримінальна відповідальність», «судимість». Мова не йде, що таких понять не існує. Однак, відсутність чіткого визначення деяких із них і неможливість запропонувати взаємоприйнятні формулювання, навести критерії наявності відповідних феноменів, спонукає до відмови від їх застосування у КК та покладення на правозастосовувача тягаря доведення наявності відповідних ознак.

На жаль, наразі не вдалося переконати більшість членів Робочої групи у доцільності запровадження цілої низки ідей. Зокрема, про необхідність прямої лінійної залежності між діями винного та кримінально-правовими наслідками вчиненого. Наприклад, встановлення штрафу кратного сумі отриманого зиску, максимального розміру тривалості позбавлення волі для неповнолітньої чи молодшої особи, засудженої за вбивство чи при сукупності злочинів та вироків, у розмірі, який не перевищує повної кількості календарних років віку такої особи

тощо. Або – запровадження нової форми вини, яка характеризує суб'єктивне ставлення до скоєного при формальних складах злочину.

Підсумовуючи, можна сказати, що проект нового КК буде не лише оригінальним але й зручним для застосування. Він відображатиме наявний рівень вітчизняної кримінально-правової науки та потреби практики. Навіть, якщо його не прийме законодавець, цей проект послужить розвитку вітчизняної юриспруденції.

Нікітіна Ю.Д.,
здобувач вищої освіти
2-го курсу, 2 групи юридичного факультету
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

В умовах сьогодення корупція в Україні набрала великих обертів, вона не дає нам змоги реформувати економіку та гальмує політико-правові перетворення на шляху до вступу нашої держави у Європейський Союз. Розв'язання корупційної проблеми є пріоритетним завданням для України. Адже, існує високий рівень корумпованості, яку визнано керівництвом держави, найвпливовішими суб'єктами політичного життя, міжнародними інституціями та незалежними антикорупційними організаціями. Тому дане питання є актуальним на даному етапі розвитку держави.

В Україні основними причинами виникнення та існування корупції в першу чергу є суспільний менталітет, який сприяє пошуку корупційних шляхів заради вирішення особистих питань та проблем. Варто зазначити, що система функціонування державних органів та органів місцевого самоврядування, яка створює певний пріоритет у вирішенні особистих питань та проблем по відношенню до їх врегулювання у законний спосіб.

Для того щоб краще зрозуміти шкідливість прояву корупційних проступків, потрібно ознайомитися із результатами дослідження "Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні" яке було проведено Соціологічною

групою "Рейтинг" на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту . У даному дослідженні проводилося опитування по всій Україні (крім окупованих територій Криму і Донбасу). Було опитано 2400 жителів віком 18 років і старше, які мають право голосувати, вони засвідчили, що:

1. 85% опитаних вважає, що через корупцію державні кошти осідають в кишенях тих, хто наділений владою;
2. 81% – корупція призводить до зубожіння населення;
3. 80% – корупція підриває економіку України;
4. 74% – корупція деморалізує суспільство;
5. 72% – корупція збільшує соціальну та економічну нерівність;
6. 64% – корупція може спричинити втрату здоров'я або життя людей;
7. 51% – корупція не заохочує іноземні інвестиції;
8. 58% – корупція не забезпечує більшу кількість та кращу якість публічних послуг;
9. 64% – корупція не сприяє розвитку підприємництва;
10. 74% – корупція не робить країну безпечнішою [1].

Тепер нам потрібно визначити, що являє собою корупція.

Законодавче визначення корупції регламентовано у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10. 2014 року, яка визначає корупцію як використання особами, які наділені службовими повноваженнями державного органу чи органу місцевого самоврядування (або особами, прирівнюваними законом до таких), своїх повноважень та пов'язаних із ними можливостей задля одержання неправомірної вигоди або обіцянки її надання для себе чи інших осіб або надання такої вигоди чи обіцянки з метою схилити особу, яка наділена службовими повноваженнями, до їх протиправного використання або використання пов'язаних з ними можливостей [2].

Згідно з приміткою до ст. 45 КК України «корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання

службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу» [3].

Отже, Кримінальний Кодекс України поки до корупційних злочинів відносить певні суспільно небезпечні посягання, які передбачені дев'ятнадцятьма статтями, тобто законодавець назвав їх вичерпний перелік.

Варто зупинитися на ознаках корупційних злочинів. У теорії кримінального права не існує однієї думки з цього приводу, адже кожен науковець інтерпретує ознаки даного злочину по своєму.

Так, В. М. Киричко вважає, що корупційним злочинам притаманні дві ознаки: 1) склад злочину, передбачений КК України; 2) ознаки корупційного правопорушення. Цю позицію поділяє й І.Є. Мезенцева, яка стверджує, що під корупційним злочином, законодавець розуміє передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення [4, с. 76].

Узагальнивши можна виділити такі основні ознаки корупційного злочину:

1. *суспільна небезпечність* (за ступенем суспільно небезпечності корупційний злочин відрізняють від інших корупційних правопорушень);
2. *протиправність* (передбачення корупційного діяння виключно КК України);
3. *наявність діяння, що містить ознаки корупції*, зміст якої розкрито у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»;
4. *вчинення його спеціальним суб'єктом* – особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»;
5. *наявність виключно умислу* (умисної форми вини). При цьому в злочинах, передбачених ст. ст. 364, 364-1 і 365-2 КК України, ставлення до наслідків може виражатися як у формі умислу, так й у формі необережності. Також слід зазначити, що мотиви і мета корупційних злочинів можуть бути різними (переважно такими, що мають корисливу спрямованість або передбачають одержання неправомірної вигоди);

6. *караність*. Покарання за корупційні злочини може бути різним – від штрафу до позбавлення волі на строк до 15 років з конфіскацією майна [5, с. 229-230].

Варто зазначити що, що вчинення корупційного злочину тягне за собою багато негативних кримінально-правових наслідків, а саме:

1. при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України) така особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності.

2. при призначенні покарання такій особі не може бути призначене більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України);

3. при звільненні від покарання та його відбування така особа не може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України, навіть якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною [5, с. 231].

Якщо особу засуджено за корупційний злочин, то суд не може звільнити її від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 1 ст. 75 КК України, а також неможливо звільнити від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, якщо вони засуджені за корупційні злочини (ч. 1 ст. 79 КК України).

Щодо умовно-достроково звільнення, то до особи, яка засуджена за корупційний злочин не може бути застосовані п. 1 та 2 ч. 3 ст.81 КК України.

Також, згідно з п. 1 та 2 ч. 4 ст. 82 КК України, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким неможлива у цих випадках.

4. Зняття судимості до закінчення строків, зазначених у ст. 89 цього Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також корупційні злочини (ч. 2 ст. 91 КК України).

5. відповідно до ст. 96-1 КК України до осіб які вчинили злочини передбачені ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. ст. 364-1, 365-2 може бути застосування спеціальної конфіскації.

6. вчинення корупційного злочину є підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (ч. 1 ст. 96-3 КК України) [5, с. 232-233].

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що корупція є великою проблемою сьогодення, адже прояви корупційних злочинів що раз збільшується.

Насамперед потрібно почати з підвищення рівня правової культури і правосвідомості, правової освіти населення та подолання в суспільстві і державі таких негативних явищ як конфлікт інтересів, фаворитизм, кумівство, тощо [6, с. 57].

Також, забезпечивши відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади, держава вирішує надзвичайно важливі завдання: повертає довіру громадян до офіційної влади, створює сприятливі умови для подолання корупції, гарантує і реалізує інформаційні права громадян [7, с.76].

Я погоджуюся із думкою Я.І. Гілінського суспільства без корупції не існує. Вона була, є та буде так само, як крадіжка, зґвалтування, шахрайство, державна зрада тощо. Але завдяки необхідному комплексу систем заходів запобігання і протидії цьому явищу, ми зможемо зменшити корупційні ризику у нашій державі.

Список літератури:

1. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 році
схвалено Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції 29 березня 2019 № 885. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>

2. Про запобігання корупції: Закону України від 14.10.2014 р. № 1700-VII *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. С. 2056.
3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26, Ст. 131.
4. Мазинцева І.Є. Визначення предмета корупційного злочину. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5 (38). С. 76 -83.
5. Василевич В. В., Василевська Т. Е., Нестерович В.Ф., Расюк Е. В., Савченко В. Л., Федерович В.Л. державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія. Київ. НАДУ, 2016. 524 с.
6. Самойленко Л. Я. Роль інститутів громадянського суспільства в подоланні корупції. Наукове видання Політико – правові і соціально – моральні фактори розвитку державної служби та запобігання корупції в Україні. *Збірник матеріалів науково – практичного семінару / за ред. професора М. П. Іщенка*. Київ, 2010. С. 57 – 60.
7. Дрьомов С. В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. *Зелена книга державної політики* : монографія. Київ, 2010. С. 88.

Парасюк Н.М.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ТЕМПОРАЛЬНА ДІЯ СИСТЕМИ ПІДСТАВ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Концепція запровадження відповідальності юридичних осіб відноситься до категорії найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Науковці роблять висновки про поспішність та необґрунтованість кримінально-

правового регулювання цієї сфери охоронних відносин. Незважаючи на цілу низку проблемних аспектів у запровадженні заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб все ж вбачається позитивна мета. Як зазначають сучасні науковці, кримінологічна обумовленість такого рішення продиктована сучасними викликами безпеці суспільства та держави. У цьому плані кримінально-правове регулювання впливу на юридичних осіб сприймається як закономірна спроба запобігти негативним наслідкам діяльності корпорацій, які почасти відверто нехтують інтересами соціуму, правами окремих осіб та спільнот [1].

Ключовою нормою в системі кримінально-правового регулювання щодо колективних суб'єктів є ст. 96-3 КК України, у якій визначено законодавчий перелік злочинів, вчинення яких уповноваженою особою, є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Зміст цієї норми є дискусійним, насамперед в контексті визначення системи підстав для застосування. О.Ф. Пасека, зауважує, що не зрозуміло чим керувався законодавець під час визначення переліку суспільно небезпечних діянь, за вчинення яких юридичні особи підлягатимуть заходам кримінально-правового характеру. На думку науковця, було б логічно застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за значно ширший перелік злочинів (наприклад, за злочини у сфері господарської діяльності) [2, с. 257].

Погоджуюся з тим, що система підстав є недосконалою. Як видається первинна проблема походить від того, що із законодавчих положень не видається за можливе визначити критерій, на підставі якого визначено перелік злочинів, вчинення яких уповноваженою особою, визнається підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. З огляду на те, що ст. 96-3 КК України має тенденцію до ретроспективних змін, то слід вважати, що на певний період дії кримінально-правової норми, визначений у ній перелік вважатиметься вичерпним.

Станом на 01 травня 2020 року можна виділити три темпоральні періоди дії редакції ст. 96-3 КК України. КК України було доповнено розділом XIV-1 Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року № 314-VII, який набрав чинності 27 квітня 2014 року. За характером усі наступні зміни стосувалися лише розширення підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Наступні зміни було внесено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 року № 1261-VII, який набрав чинності 04 червня 2014 року. У тексті закону було вказано, що ст. 96-3 КК України викладена у новій редакції. Хоча, насправді, суть змін полягала у доповненні новою підставою, окремим пунктом у межах розглядуваної статті. З моменту набрання чинності цього закону, заходи кримінально-правового характеру слід застосовувати у випадку незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 цього Кодексу. Окрім цього, сам перелік злочинів, щодо якого має бути встановлено незабезпечення, не змінився порівно із первинною редакцією статті. Змістовно дію цього пункту слід поширювати на уповноважених осіб, які окрім інших ознак наділені спеціальним обов'язком щодо вжиття заходів із запобігання корупції на підприємстві, установі, організації. Негативним наслідком такої злочинної поведінки є можливість вчинення цілої низки корупційних злочинів, які вичерпно визначені у пункті 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, а саме злочини, які передбачені:

– ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом»;

– ст. 306 КК України «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»;

– частиною першою статті 368-3 КК України – «Пропозиція чи обіцянка службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи»;

– частиною другою статті 368-3 КК України – «Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою»;

– ст. 369 КК України – «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»;

– ст. 369-2 КК України – «Зловживання впливом».

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 року № 731-VIII, доповнено перелік злочинів, вчинення яких уповноваженою особою від імені або в інтересах юридичної особи є підставою для застосування до такої юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. До цієї категорії зараховано злочин, передбачений частиною другою – четвертою ст. 159-1 КК України «Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму». Цим же законом ст. 159-1 КК України також було викладено у новій редакції. Відповідно до пояснювальної записки, метою цього закону зменшення ризиків

політичної корупції шляхом внесення комплексних змін до законодавства України у сфері фінансування політичних партій та передвиборної агітації.

Системно аналізуючи зміст Закону України від 8 жовтня 2015 року № 731-VIII, слід робити висновок, що порушення порядку фінансування політичних партій можна розглядати як прояв політичної корупції. Необмежене фінансування політичних партій, яке існувало до внесення змін цим законом, фактично зумовлювало залежність політичних партій від певних фізичних та юридичних осіб. Фінансування політичних партій можна розглядати як одну з форм неправомірної виходи. З огляду на наведені положення, думається, що є всі підстави вважати, що злочин, передбачений ст. 159-1 КК України, є корупційним. Відтак пропоную доповнити цією статтею примітку 1 до ст. 45 КК України. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 року № 731-VIII набрав чинності 26 листопада 2015 року.

Чергове редагування системи підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб відбулося відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX, який набрав чинності 28 квітня 2020 року. Цим законом знову ж таки розширено перелік злочинів. Відповідно до цього підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру є вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376-379, 386 КК України.

Отож, ретроспективний аналіз законодавчих змін до системи підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру свідчить про посилення кримінально-правового впливу у цій сфері. Внесені зміни відносяться до категорії тих, які «іншим чином погіршують становище осіб». Думається, що введення юридичних осіб до складу учасників охоронних

кримінально-правових відносин, дозволяє поширити на юридичних осіб дію частини 2 ст. 5 КК України. Розглядувані законодавчі зміни не матимуть зворотної дії в часі, тобто їх слід поширювати лише щодо юридичних осіб, уповноважені особи яких, вчинили відповідні злочини після набрання ними чинності.

Список літератури:

1. Грищук В.К., Пасека А.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: de lege ferenda. *Науковий вісник Львівського національного університету*. 2012. №4. С. 274-291.
2. Пасека О.Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 253- 263.

Парасюк В.М.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

**УЧАСТЬ ДІЛНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Попередження домашнього насильства – одна з основних завдань будь-якого суспільства і держави. Для соціально-орієнтованої правової держави пріоритетним напрямком є збереження і підтримка сімейних стосунків, де шануються моральні і культурні цінності, дотримуються права і враховуються інтереси всіх членів сім'ї.

Для України вже протягом тривалого часу однією з гострих проблем залишається домашнє насильство. На жаль, не існує об'єктивної та достовірної інформації про масштаби цього соціального явища, оскільки в більшості випадків воно залишається латентним. Офіційна статистика не засвідчує

реального стану домашнього насильства через те, що більшість постраждалих не звертаються за допомогою до підрозділів Національної поліції України.

Безперечно, що набагато вигідніше з економічної точки зору попередити можливі негативні наслідки, ніж підраховувати збитки від уже вчиненого правопорушення. Саме тому важливо створити систему державних органів і їх посадових осіб, здатних ефективно і злагоджено здійснювати даний напрямок діяльності. Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII у ч. 1 ст. 6 визначено перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [1].

Запобігати цьому соціальному негативному явищу покликані багато державних та громадських інститутів, особливе місце серед яких займають уповноважені підрозділи Національної поліції України і, зокрема, дільничні офіцери поліції. Значна роль в запобіганні вчиненню домашнього насильства належить заходам профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення правопорушень на побутовому і сімейному ґрунті. Одною із ключових ланок в профілактиці запобігання та протидії домашньому насильству виступає служба дільничних офіцерів поліції. Тому визначення повноважень дільничних офіцерів поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству має основоположне значення.

Варто відзначити, що конфлікти у сімейно-побутовій сфері часто призводять до злочинів, в тому числі тяжких і особливо тяжких, особливо по відношенню до дітей, зокрема, із посяганням на їх статеву недоторканність. Тому дільничні офіцери поліції повинні володіти інформацією про конкретних осіб, які спілкуються з антисоціальними громадянами, які не мають постійного

місця роботи, зловживають алкогольними напоями, вживають наркотичні речовини, виявляють необґрунтовані акти агресії до оточуючих і можуть вчинити правопорушення, в тому числі і домашнє насильство, і проводити з ними певну роботу. Слід враховувати ту обставину, що розглядувані протиправні дії відбуваються протягом значного часового проміжку, і для дільничного офіцера поліції з'являється можливість здійснювати превентивну роботу, в тому числі щодо конкретних осіб.

Одним із завдань індивідуально-профілактичної діяльності дільничного офіцера поліції щодо вчинення домашнього насильства є виявлення причин, що сприяють протиправним діям, а також застосування заходів переконання про неприпустимість здійснюваних дій. Однак здійснюючи таку діяльність, дільничні офіцери поліції зобов'язані пам'ятати про етичні складові і про психологічні складнощі, що виникають у цій сфері.

Превентивна робота дільничного офіцера поліції щодо осіб, які вчиняють домашнє насильство, як правило здійснюється за допомогою методів переконання та примусу. Таким чином, діяльність дільничних офіцерів поліції займає ключове місце в питанні протидії домашньому насильству, адже саме на дану інституцію покладено обов'язок безпосередньо здійснювати комплекс попереджувальних (профілактичних) і припинювальних заходів.

Діяльність дільничного офіцера поліції щодо запобігання, протидії та попередження домашнього насильства регламентовано наказом МВС № 650 від 28.07.2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції». Відповідно до п. 6 розділу 5 вказаного наказу дільничний офіцер поліції виявляє на поліцейській дільниці осіб, які вчиняють насильство в сім'ї (домашнє насильство) або схильні до такої поведінки, та вживає превентивних заходів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання правопорушенням, пов'язаним з насильством у сім'ї, відповідно до норм Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Згідно п. 2 розділу 5 зазначеного наказу дільничний офіцер поліції ставить на

превентивний облік та в межах своєї компетенції проводить профілактичну роботу з особами, яким винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї [2].

Загальна профілактика правопорушень у вчиненні домашнього насильства здійснюється в різних формах. Це і читання лекцій на правові теми в трудових колективах, загально освітніх закладах, закладах вищої освіти, інших установах, організаціях, на зборах жителів дільниці, яку обслуговує, під час яких дільничний офіцер поліції повинен наводити приклади вчинення домашнього насильства та повідомляти про вжиті заходи до правопорушників. Не можна залишати без уваги і засоби масової інформації: газети, радіо, телебачення, Інтернет.

Разом з тим представляється обґрунтованим, що даний напрямок діяльності не повинен обмежуватися тільки службою дільничних офіцерів поліції. Відомості зобов'язані надавати і медичні заклади, і установи освіти, соціальні служби та громадські формування. Важливо пропагувати серед населення ставлення нетерпимості до здійснюваних злочинів і адміністративних правопорушень. Однак навіть в таких ситуаціях, коли факт вчинення протиправних діянь очевидний, правоохоронці не завжди мають можливість його припинити наявними правовими засобами. Близькі люди не вважають правильним виносити «сміття з хати» навіть в тому випадку, коли співробітники поліції прибувають на місце вчинення домашнього насильства за викликом сусідів чи інших громадян, вони згідно з чинним законодавством без вмотивованого рішення суду або дозволу власника житла не можуть проникнути в житло. Але, відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи [2]. Разом з тим ми ведемо мову про адміністративні

правопорушення, які найчастіше є першим сигналом до наступних можливо більш серйозних наслідків.

Проблема профілактики та запобігання сімейно-побутових конфліктів і домашнього насильства потребує системного підходу до її вирішення. Вважає за доцільне сформулювати низку положень, які можуть підвищити ефективність розглянутого правового інституту:

- слід більш конкретизувати порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спрямовану на профілактику та протидію домашнього насильства, а також юридичну відповідальність конкретних посадових осіб за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків у частині, що стосується даного взаємодії;

- більше розвивати систему центрів допомоги та соціальної реабілітації осіб, які зазнали домашнього насильства, причому як фізичного, так і психологічного;

- розглянути питання про можливість включення в штатну чисельність органів Національної поліції посади співробітників поліції щодо попередження та припинення домашнього насильства;

- активізувати роботу з пропаганди сімейних цінностей і засад із створення в суспільстві атмосфери нетерпимості до подібних порушень.

Список літератури:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.05.2020 р.).

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: Наказ МВС від 28 липня 2017 року № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17> (дата звернення: 12.05.2020 р.).

Пяничук М.С.,
курсант II курсу факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник:
Шаблистий В.В., д.ю.н., доцент, професор
кафедри кримінального права та
кримінології
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМАТИКА ПОНЯТТЯ "ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ" У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У теорії кримінального права проблема предмета злочину є актуальною, і на наш погляд, має двоїстий характер. З одного боку, вона безпосередньо пов'язана з найважливішою в науці кримінального права проблемою об'єкта злочину, як суспільних відносин. Її суть полягає в тому, що суспільні відносини абстрактні, з метою їх об'єктивізації в теорії кримінального права їх запропоновано розглядати через предмет матеріального світу.

З іншого, як показує аналіз правової наукової літератури та кримінально-правових норм, предмет злочину є самостійним правовим явищем і грає істотну роль в механізмі вчинення злочину, що впливає на кваліфікацію злочину. Предмет злочину дозволяє розмежувати злочинні та правомірні дії, його властивості впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину в рамках однієї та тієї ж статті кримінального закону.

В середині ХХ ст. в науці кримінального права розгорнулися широкі дискусії, оскільки з появою питання про взаємозв'язок суспільних відносин, як об'єкта злочину і матеріальних предметів, про які говориться в багатьох кримінально-правових нормах кримінального закону, позначилась необхідність визначення чіткого розуміння поняття предмета злочину і його співвідношенні з об'єктом злочину.

Диспозиції статей Особливої частини Кримінального кодексу України не завжди точно вказують на об'єкт і предмет злочину, тому доводиться

встановлювати їх взаємозв'язок за допомогою прийомів логічного тлумачення і робити висновок, що об'єкт злочинного посягання може бути визначений через опис предмета злочину і, навпаки, вірне з'ясування об'єкта злочину допоможе правильно встановити предмет злочину.

На думку Н.А. Беляєва, «предмет посягання - це елемент об'єкта посягання, впливаючи на який, злочинець порушує або намагається порушити суспільні відносини» [1, с. 303]. З цього визначення неможливо зрозуміти, що це за елемент суспільних відносин, якими ознаками та властивостями він володіє, як законодавець фіксує його в процесі законотворчої діяльності. Далі автор зазначає, що елементами суспільних відносин є суб'єкти відносин, їх діяльність, матеріальні речі. Настільки широке за обсягом тлумачення предмета посягання не сприяє його точному розумінню і веде нас в сторону вчення про об'єктивну сторону злочину і суб'єкта злочину.

З точки зору теорії кримінального права, більш вірним і практично обґрунтованим буде вважати предметом злочину лише матеріальні речі об'єктивного світу, але не дії суб'єктів суспільних відносин і не самих суб'єктів цих відносин.

Є.В. Лащук вважає, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами, з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [2, с. 60].

Більш вузьке і більш точне, на наш погляд, визначення предмета злочину наводить Н.І. Коржанський. Він пише: «Предмет злочину - це конкретна матеріальна річ, в якій проявляються певні властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу на який заподіюється соціально-небезпечна шкода у сфері суспільних відносин» [3, с. 17]. У цьому визначенні вже досить чітко робиться акцент щодо речі

матеріального світу, виключаються такі елементи, як суб'єкти відносин і їх діяльність.

Заслуговує уваги позиція, сформульована В.М. Кудрявцевим. І так, предметом злочину він виділяє «дії учасників відносин (наприклад, представників влади), суб'єкти цих відносин (при отриманні неправомірної вигоди) і речі як матеріальна передумова існування відносини (при знищенні та пошкодженні майна) або матеріальна форма закріплення суспільних відносин (документи, гроші тощо)»[4]. В даному визначенні на наш погляд лежить механізм злочинного впливу. Але, уразливість цього положення, так само як і у Н.І Коржанського полягає в тому, що в ньому не проглядається уявлення про співвідношення об'єкта і предмета злочину.

Взаємозв'язок предмета злочину з іншими елементами складу злочину досить складний і багатогранний. Взагалі, у правозастосовній практиці предмет злочину допомагає правильно визначити ознаки об'єктивної сторони злочину, тому що він піддається безпосередньому впливу. Зазначені позиції з проблеми викликають необхідність розглянути питання, що розглядалося під предметом злочину.

Найбільш поширеною була і є точка зору на предмет, як на річ «у зв'язку з якими чи з приводу якої скоюється злочин». Водночас, існує й інша точка зору, згідно з якою під предметом злочину слід розглядати не тільки матеріальні об'єкти, а й процеси і явища, що не володіють властивістю матеріальності. В науковій літературі досить широко представлені приклади предметів злочину, що не мають ознаки матеріальності, такі як інформація, електроенергія. Наприклад, висловлена така думка, що необхідно відрізнити інформацію, що є предметом злочину, і носій інформації, який є формою її закріплення. Характер носія інформації, тобто, на чому ця інформація міститься «...не має значення для визначення її в якості предмета злочину»[5].

Отже, в якості предмета злочину можуть бути визнані не тільки речі, які володіють ознакою матеріальності, а й інформація, електроенергія, і також

навіть «повітря та вода». Дані предмети злочину можуть фіксуватися, враховуватися і мають вартість.

Не менш дискусійним питанням є питання про можливість визнання предметом злочину людини. Торкаючись цього питання, одні автори відповідають на це питання позитивно, на увазі того, що в деяких випадках людина виступає в якості предмета злочину, наприклад, при викраденні людини, торгівлі неповнолітніми. А інші, категорично проти включення в людини у число явищ, що утворюють предмет злочину.

Наприклад, Н.В. Вишнякова не згодна з позицією визначення людини як предмет злочину у ситуації викрадення людини в силу тієї обставини, що предметом злочину при викраденні людини виступає таке не матеріальне благо як свобода. Об'єктом викрадення людини, на її думку, є суспільні відносини, в якому людина не предмет, а суб'єкт відносини [6].

Варто зазначити і думку професора Тація В.Я., який вважає, що при викраденні людини з метою отримання вона виступає, мабуть, в якості предмета відносини. Вона може бути предметом відносини і тоді, коли відбувається такий злочин, як викрадення або підмін чужу дитину (ст. 124 КК УРСР). Із цього положення випливає, що, особистість у суспільних відносинах може не тільки виконувати функцію суб'єкта відносини, але і бути за певних умов його предметом [7].

На нашу ж думку, при посяганні на людину, як біологічну істоту його тіло є предметом злочину, а людина називається «потерпілим», при цьому об'єктом злочину слід визнати інтереси, і блага особистості. Тобто такі об'єднані властивості людини, як біологічні та соціальні змушують визнавати людину предметом злочину, а зі сторони етичних міркувань дане питання викликає труднощі, тому з урахуванням усталеної термінології людина є «потерпілим».

Таким чином, підсумовуючи вищенаведені концепції вчених, під предметом злочину слід розглядати блага (матеріальні і не матеріальні), що входять в структуру охоронюваних кримінальним законом суспільних

відносин, на які направлено злочинний вплив, що заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди, а також предмети злочину матеріального світу, як самостійна ознака складу злочину, що характеризує об'єктивну сторону складу злочину.

Отже, проведений аналіз проблеми предмета злочину, узагальнення та аналіз різних концепцій дозволяє зробити наступний висновок, що наявні на сьогодні концепції предмета злочину далекі від загального визнання, відповідно немає загальновизнаного і визначення предмета злочину. Також варто наголосити, що важливою частиною предмета злочину постають не тільки речі, але і інші блага та інтереси не матеріального характеру.

Список літератури:

1. *Беляев М.А.* Курс советского уголовного права. - Л., 1968.
2. *Лащук Є.Ф.* Предмет злочину в кримінальному праві України : дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ УкраїниК., 2005.
3. *Коржанський М.Й.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М., 1980. С. 103
4. *Кудрявцев В.М.* О соотношении объекта и предмета преступления по советскому уголовному праву. Труды Военно-юридической академии. 1951. Вып. XIII. С. 48.
5. *Винокуров В.Н.* Объект преступления: теория, законодательство, практика. М., 2010. С. 138.
6. *Вишнякова Н.В.* Определение понятия предмета преступления. Учение об объекте преступления: тенденции и перспективы развития. Сборник научных трудов. Омск, 2005. С. 18.
7. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков: Вища школа (изд-во при ХГУ), 1988. 198 с.

Савицька В.М.,
аспірантка кафедри
кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

ПОНЯТТЯ ЗАВІДОМОСТІ У РОЗДІЛІ XVIII «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ» ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

У розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» поняття «завідомість» згадується одразу 16 разів. тричі у ст. 371 КК України «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою»: у назві норми, диспозиції ч.ч. 1 (встановлює кримінальну відповідальність за завідомо незаконне затримання або незаконний привід) та 2 (передбачає відповідальність за завідомо незаконні домашній арешт або тримання під вартою).

Таким чином, у ст. 371 КК України завідомість стосується правового значення вчинюваних дій суб'єкта кримінального правопорушення.

На думку О.С. Шнипко, про прямий умисел при вчиненні цього злочину з формальним складом також свідчить такий термін закону (ст. 371 КК), як «завідомо», який відноситься до інтелектуального критерію умислу. Вольовий акт стає можливим лише тоді, коли «спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко вираженої направленості у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума». Це зумовлено тим, що злочинний характер і зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене ст.371 КК така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже, і складу злочину. Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної

небезпечності діянь. Ставлення до наслідків у вигляді заподіяння шкоди охоронюваним інтересам правосуддя, що охоплюється усвідомленням і бажанням особи, яка вчиняє злочин, передбачений ст. 371 КК (за винятком тих, що нами вказані), на кваліфікацію не впливають [1, с. 160].

Дійсно, в даному випадку завідомість характеризує інтелектуальний момент саме умисної форми вини, однак цей умовивід поширюється виключно на вказаний злочин. Для того, аби стверджувати, що він розповсюджується на всі злочини необхідно розглянути всі кримінальні правопорушення, в яких законодавець передбачає ознаку завідомості. Для притягнення ж особи до кримінальної відповідальності за ст. 371 КК України спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення має чітко розуміти, що в нього відсутні законні підстави для застосування відносно потерпілого вказаних заходів забезпечення кримінального провадження.

У ч. 1 ст. 372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» передбачено:

«1. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою...» [2].

У запропонованій нормі завідомість стосується ознак характеристики потерпілої від злочину особи. З приводу вдалості опису цієї ознаки характеристики потерпілого в науці кримінального права точаться чисельні дискусії, адже, як наголошує М.В. Сийпловіч, термін «невинна особа», який дотепер використовується у чинному кримінальному законодавстві, не відповідає ст. 62 Конституції України, де його давно змінено на більш точне за змістом поняття – «невинувата особа». Саме таке формулювання використовує законодавець й у низці статей КПК України, зокрема ст.ст. 2, 17, 223, 290, 374 КПК України. Тому вважаємо доцільним замінити згаданий термін «невинного» на інший – «невинуватого» в ч. 1 ст. 372 КК України [3, с. 59].

Погоджуємось із вказаними зауваженнями. Додамо, що поняття «невинний» також не відповідає ч. 2 ст. 2 «Підстава кримінальної відповідальності», в якій сказано, що особа вважається невинуватою у вчиненні

злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [2].

Враховуючи той факт, що норми Особливої частини КК України мають базуватися на нормах Загальної, вважаємо цілком слушним замінити у ст. 372 КК України поняття «невинний» на «невинуватий» та викласти назву статті та її ч. 1 в наступній редакції:

«Стаття 372. Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності

1. Притягнення завідомо невинуватого до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою...».

Повертаючись до ознаки завідомості в цьому злочині зауважимо, що враховуючи положення ч. 2 КК України, під «завідомо невинним» розуміється особа, вину якої апріорі для винного не було доведено в законному порядку.

У ч. 1 ст. 375 КК України «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» передбачається кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [2].

З викладеного випливає, що завідомість стосується правового значення вчинюваних дій. Що стосується ролі ознаки завідомості в цьому складі злочину, то, як вдало підкреслює професор М.А. Погорецький, для кваліфікації діяння за вказаною нормою КК повинна бути встановлена така ознака суб'єктивної сторони цього злочину як наявність вини у формі прямого умислу, що проявляється в завідомості винесення неправосудного судового рішення [4, с. 228]. Сама ж завідомість, як вказує вчений, полягає в усвідомленості суддею неправосудності прийнятого ним рішення. Тому кримінальна відповідальність судді за постановлення завідомо неправосудного рішення виключається в разі помилки судді, відсутності у його діях прямого умислу. Допустивши судову помилку, суддя не усвідомлює неправосудність свого рішення [4, с. 228-229].

Повністю погоджуємося з даними роздумами, які в черговий раз підтверджують факт того, що завідомість – це суб'єктивна ознака вини, яка характеризує інтелектуальний момент її форми. Як і в попередніх випадках, в ч. 1 ст. 375 КК України завідомість характеризує інтелектуальний момент виключно умисної форми вини.

У схожому зі ст. 259 КК України (що була розглянута вище) значенні ознака завідомості використовується у ст. 383 КК України «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину», в якій вона також стосується предмета кримінального правопорушення. Додамо, що саме завідомість свідчить про умисну форму вини суб'єкта злочину, який передаючи це повідомлення повністю впевнений, що воно не відповідає об'єктивній дійсності.

Цікавим виглядає зміст ч. 1 ст. 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу»:

«1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках...» [2].

Отже, в наведеній вище нормі одразу п'ять разів згадується ознака завідомості, що вживається у словосполученнях «завідомо неправдиве показання свідка», «завідомо неправдивий висновок експерта», «завідомо недостовірні або підроблені докази», «завідомо неправдивий звіт» та «завідомо неправильний переклад».

Погоджуємось із умовиводом О.П. Кучинської про те, що для притягнення особи за даною нормою до кримінальної відповідальності за завідомо неправильний переклад, перекладач повинен усвідомлювати, що робить

неправдивий переклад. У зв'язку з помилковим сприйняттям подій, фактів або помилок у перекладі (в разі підтвердження таких фактів), кримінальна відповідальність не настає [5, с. 141].

Дане правило застосовується і у решті випадків ч. 1 ст. 384 КК України, в яких фігурує ознака завідомості (особа має володіти знаннями про те, що надає неправдиві показання, складає неправдиві висновки, подає недостовірні або підроблені докази, неправдиві звіти, переклади).

У ст. 386 «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку» закріплюється кримінальна відповідальність за примушування вказаної категорії осіб до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять [2].

Зрозуміло, що в запропонованій статті завідомість також характеризує інтелектуальний момент виключно умисної форми вини та означає те, що суб'єкт злочину примушує потерпілого до давання таких показань, які частково або повністю не відповідають дійсності.

Думається, в даному випадку словосполучення «примушування до давання неправдивих показань» автоматично свідчить про наявність ознаки завідомості, а тому використання у змісті диспозиції останньої є зайвим.

Таким чином, в більшості випадків Особливої частини КК України ознака завідомості стосується таких об'єктивних ознак, як фактичний характер дій суб'єкту злочину, ознак характеристики потерпілого від злочину та властивостей предмета злочину. Деяко рідше вона згадується у зв'язку з правовим значенням вчинюваних дій та настанням можливих наслідків.

Водночас, проаналізувавши склади злочинів, в яких фігурує завідомість ми схиляємось позиції, відповідно до якої завідомість характерна лише умисним злочинам, а отже, характеризує інтелектуальний момент саме умисної форми вини.

Список літератури:

1. Шнипко О.С. Кримінально-правове дослідження злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 282 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 09.04.2020 р.).
3. Сийплові М.В. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за новим кримінальним процесуальним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 57-60.
4. Погорецький М.А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 223-234.
5. Кучинська О. П. Перекладач в кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 139-141.
6. Вереша Р.В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. № 2 (36). Том 13. С. 53–61.

Серкевич І.Р.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Броневицький С.С.,
адвокат
АО «Екс Юре»

ТЕНДЕНЦІЇ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Останнім часом в Україні спостерігається зростання жіночої злочинності, особливо це стосується злочинів, що мають агресивно-насильницький характер, а саме: грабежів, розбоїв, завдання тяжких тілесних ушкоджень. Так, з 2000-х років жіноча злочинність в Україні зросла удвічі. Інтерес викликає коефіцієнт злочинної активності жінок. Попри тенденцію зростання, він, як і раніше, є значно нижчим, ніж серед чоловіків, а тим паче всього населення. Наприклад, якщо у 2000-х роках у розрахунку на 100 тисяч населення коефіцієнт злочинної активності жінок становив 97 осіб, то у 2010-х – 190. Співвідношення жіночої і чоловічої злочинності нині становить 1:8 (у більш розвинених країнах кількість злочинів, вчинених жінками, становить від 17% (США) до 25% (Німеччина, Нідерланди). Питома вага жінок серед осіб, які вчиняють окремі види злочинів, така: крадіжки – 80%; шахрайство – 41%; вбивство – 12%; грабїж – 8%; завдання тілесних ушкоджень – 7%; необережні злочини – 5% [1].

Жінки, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, швидше руйнують позитивний соціальний стереотип, швидше десоціалізуються. Їхні психологічні стереотипи та соціальні зв'язки руйнуються швидше, ніж у чоловіків. Крім того, жінці складніше подолати інерцію злочинної діяльності та «включитися» до процесу ресоціалізації. Більшості з них нікуди повертатися, сім'ї розпалися, зв'язки із дітьми розірвані, навички роботи втрачено [2, с. 116]. Проте жінки більше, ніж чоловіки, цінують матеріальний добробут, комфорт.

Інтереси і мотиви їхньої поведінки тісно пов'язані із соціальною роллю, що виконується в родині, колективі і суспільстві, залежать від стосунків у сім'ї. У жінок інтенсивно йде розпад родинних зв'язків і будь-яка конфліктна ситуація в сімейних відносинах негативно позначається на їхній поведінці і психічному стані. Сімейні жінки, які виховують дітей, як правило, практично не допускають порушень порядку відбування покарання, але по-різному ставляться до своїх дітей.

Як наголошують вчені, злочинна поведінка детермінується передусім особливостями психіки злочинця і є системою його взаємопов'язаних реакцій на умови зовнішнього середовища. При цьому особливості цієї реакції повністю залежать від психофізіологічних особливостей самого злочинця, зокрема від характеру та ступеня вираженості можливих відхилень у його психіці. Іншими словами, психічні аномалії, що детермінують злочинну поведінку, зокрема й загострені деякими особливостями обстановки (погодюю, наприклад), закономірно відображаються в навколишньому середовищі через характер злочинної поведінки, що відхиляється [3, с. 11]. Аналіз сучасних соціально-економічних і психологічних процесів та умов життя жінок дає підстави для висновку, що причини їхньої злочинності пов'язані з такими явищами: активна участь у суспільному житті; послаблення головних соціальних інститутів, передусім інституту сім'ї; вища напруженість у суспільстві, конфлікти і ворожість між людьми, що більш гостро сприймається жінками; зростання наркоманії, алкоголізму, проституції, бродяжництва та жебрацтва.

За дослідженнями, проведеними в Україні, загалом 57% злочинів вчинені жінками у віці понад 30 років, близько 60% жінок-злочинниць – безробітні або частково зайняті, 52% – зловживали алкоголем, 22% – були пов'язані з незаконним обігом наркотиків, практично більшість з них була соціально дезорганізована. Жінки-жертви частіше стають жертвами статевих злочинів і насильства в родині. Так, останнім часом простежується зростання рівня віктимізації жінок від насильницьких злочинів, до прикладу, цей показник

1996 року становив 33%, а вже 1999-го – 37%. Найбільш віктимогенною соціально-демографічною групою були жінки у віці 16–24 роки, потім 25–39 років, 14–16 і 40–59 років. Найпоширенішими деліктами серед засуджених жінок є дві групи злочинів: злочини проти державної, колективної й індивідуальної власності і злочини проти життя, здоров'я, волі та гідності особистості (незважаючи на відносно низьку частку останніх у структурі зареєстрованої жіночої злочинності). Загалом за них відбувають покарання 76,4% засуджених жінок. Серед засуджених за крадіжку, грабїж і розбій переважає молодь до 25 років: 47,9% засуджено за розбій, 35,4% – за грабїж, 32,2% – за крадіжку [4, с. 18].

Сучасний стиль життя змушує жінок брати на себе чоловічі справи і виконувати не властиві їм функції. Це дозволяє їм успішно самостверджуватися і забезпечує матеріальний достаток. Жінці-злочинниці здається, що оточення ставиться до неї неприязно. Це формує в неї байдужість до громадської думки.

Більшість дослідників відзначає, що понад 70% жінок до скоєння злочину ніде не працювали, тобто з трьох засуджених жінок дві не займалися суспільно-корисною працею [5, с. 73]. Також статистичні дані свідчать, що в структурі жіночої злочинності традиційно високий відсоток і таких «загальнокримінальних» злочинів, як крадіжки чужого майна, шахрайство. До складу корисливої жіночої злочинності входять усі злочини у сфері економіки, тобто злочини проти власності, проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях, злочини у сфері економічної діяльності. Серед них висока частка осіб з вищою і середньою спеціальною освітою. Останніми роками це стало помітно навіть серед тих, хто відбуває покарання в місцях позбавлення волі.

У жінок, які скоюють крадіжки і займаються жебрацтвом, відзначається найвищий рівень рецидиву. Вони сприйнятливі до негативного впливу найближчого оточення, що виражається у прояві егоцентризму, невмінні самокритично оцінювати себе, брехливості, забіякуватості. Так само для жінок характерні квартирні крадіжки та на залізничному транспорті, вчинені «шляхом

довіри». Серед таких жінок переважають особи середніх і старших вікових груп, їх більше і серед жінок-рецидивісток.

Вбивства, завдання шкоди здоров'ю різних ступенів тяжкості жінки роблять здебільшого на ґрунті сімейно-побутових конфліктів, де на перший план часто виходить віктимна поведінка потерпілих, в особі яких зазвичай виступають чоловіки і співмешканці винних. Значна частина проявів насильства у жінок пов'язана з проблемою матеріального забезпечення сім'ї, передусім непрацездатних, зі житловими проблемами, невлаштованістю в особистому житті. Найчастіше причиною насильства в сім'ї між подружжям є ревності і помста, суперництво за верховенство в сім'ї. Засуджені жінки молодого віку вирізняються найбільшою активністю, підвищеною збудливістю, сприйнятливістю до впливу найближчого оточення, плаксивістю, дратівливістю. У них частіше, ніж в інших категорій засуджених, у переживанні гострої життєвої ситуації відбуваються нервово-психічні зриви, виникають стресові стани, що породжують фрустрацію, депресію, стан приреченості, безнадійності, туги і відчаю.

З віком дедалі гостріше відчувається втрата особистісних перспектив, змінюються соціальні функції, звички, реакції на різні конфліктні ситуації. Зацікавлені в достроковому звільненні найчастіше умовно засуджені жінки зрілого віку (від 30 до 55/60 років). Вони, як правило, мають середній рівень освіти, нерідко професію, родину, намагаються добре працювати, не порушувати висунутих до них вимог.

Важливо наголосити, що на сьогодні жіноча злочинність має швидші темпи зростання, ніж чоловіча, що не може не викликати стурбованості в суспільстві. Також жіноча злочинність має більшу латентність. Прояви жіночої злочинності є найвищими у сферах, до яких жінка найбільше залучена, – сімейно-побутовій та серед професій, які традиційно вважаються «жіночими». Щоправда, жінкам, які пройшли через місця позбавлення волі, складніше дається процес ре соціалізації [2, с. 117]. Заведено вважати, що жінки більш емоційні, тому вважають за краще з'ясовувати стосунки голосно і не сходячи з

місця, хоча бійки здебільшого мають не кривавий, а верескливий і галасливий характер. З огляду на підвищену емоційність жінок, у них часто виражені стресові стани, стан фрустрації, депресії, туги, приреченості тощо. Водночас більшість жінок відчуває почуття провини, неспокій за своє майбутнє. Настороженість, тривожність і вразливість, прагнення змінити становище – це гама властивих їм психічних станів.

Таким чином, жіноча злочинність являє собою значну соціальну проблему, оскільки, крім рис, властивих злочинності загалом, має додаткові негативні наслідки для суспільства. Насамперед деструктивно впливає на інститут сім'ї та на молоде покоління, чим формує «резерв» для майбутніх злочинців.

Список літератури:

1. Жіноча злочинність та її запобігання. *Судова влада України*. 2017. 20 груд. URL: <https://tr.su.court.gov.ua/sud1818/pres-centr/news/408493/> (дата звернення: 03.04.2020).
2. Чаплик М.М. Тенденції жіночої злочинності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2012. Т. 201, вип. 189. С. 114–118.
3. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 9-11.
4. Федусик В.В. Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 20 с.
5. Неживець О.М. Психологічні особливості жінок, засуджених до позбавлення волі. *Юридичний вісник*. 2010. № 2 (15). С. 73-76.

Татусько Д.Р.,
здобувач вищої освіти 2-го курсу, 4 групи
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Кримінальне право України посідає одне із провідних місць у системі права. Це визначається, зокрема, його предметом та самим методом правового регулювання. Варто зауважити, що перевага кримінального права полягає у певній взаємодії з іншими галузями права, оскільки присутня охорона від злочинних посягань, які регулюються різними галузями законодавства. Прямим джерелом кримінального права є Конституція України, адже в ній містяться основні принципи та навіть окремі норми Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України [2].

Як зазначається у ч. 2 ст. 27 Конституції України «Кожен має право захищати своє життя й здоров'я, життя й здоров'я інших людей від протиправних посягань», тому наявність цієї норми прямо пов'язана із такою галуззю права як кримінальне право України[1]. Відповідно, можна сформулювати саме поняття кримінального права. Отже, кримінальне право України – це певна система юридичних норм, тобто законів, прийнятих Верховною Радою України, що зазначають, які суспільно-небезпечні діяння є злочинами та які призначають покарання за порушення цих норм. Існує безліч визначень щодо цього поняття, оскільки саме кримінальне право є досить важливою, самостійною, відокремленою від інших галуззю права. У раніше зазначеному праві присутня наявність сукупності правових норм, які встановлюють певні правила поведінки людей у суспільстві. Слід зазначити, що у цих прав є так би мовити певний узагальнений характер, тобто вони охоплюють чимало можливих ситуацій, які трапляються в житті[3]. Кримінальне право також має формальну визначеність, оскільки норми кримінального права закріплюються у певних законах та встановлюються лише

вищими органами законодавчої влади. Щодо визначення поняття «норми кримінального права», то це узагальнені правила, які охоплюють невизначену кількість відповідних конкретних життєвих ситуацій або індивідуальних випадків. Вони є загальнообов'язковими до виконання, які призначені на загальну дію та мають ознаку загальнообов'язкової нормативності. Здебільшого, ці норми виступають як норми-заборони і їх особливість полягає у тому, щоб заборонити певні вчинки людей, які проявляються у самих злочинних діях або їх бездіяльності. При вчиненні цих протиправних дій під загрозою застосування за них існують особливі примусові заходи кримінального покарання. Сама формальна визначеність проявляється у тому, що:

1) Вона цілком достовірно і точно фіксує ознаки злочинів і покарань за них, які написані в законах у гранично формалізованому вигляді в письмовій формі;

2) Проявляється у формі вимоги, які застосовуються до людей, їх поведінки, умови їх вчинків, наслідки протизаконних дій чи бездіяльності;

3) Це одне з невід'ємних прав людини, а не лише тільки гарантія законності і однаковості.

Варто зазначити, що кримінальні закони видаються виключно Верховною Радою України, про що зазначено у п. 22 ст. 92 Конституції України. Тобто ніякі інші посадові особи, навіть Президент України та органи держави не мають права на видання норм щодо кримінального права. Згідно цього, кримінальне право застосовується тільки в межах закону і його єдиним джерелом є кримінальний закон [1; 3]. Кримінальний закон у своїй здійснює свої функції та виконує певні завдання. Перше, та найбільш головне завдання кримінального права є похідне від суспільної сутності права, тобто забезпечуваної суспільством можливості користуватися всіма благами життя. Відповідно, оскільки людина вважається найбільшою соціальною цінністю, сюди слід віднести найважливіші суспільні блага, це такі, як: життя, здоров'я,

честь, гідність та недоторканість [2]. Але все ж таки, до завдання кримінального права також враховують охорону суспільних відносин від злочинних посягань та від заподіяння у сфері певних суспільних відносин тяжкої шкоди. До другого, та неабияк важливого завдання кримінального права відносять охорону об'єднань громадян - політичних, економічних, культурних, соціальних, спортивних, професійних та інших. Ці права громадян теж повинні належним чином охоронятися, оскільки право громадян на об'єднання у партії, спілки, організації та союзи є важливою суспільною можливістю для захисту своїх прав і свобод [4].

Загалом, в теорії існують різні наукові думки з приводу питання про функції кримінального права. Наявна також однофункціональність цієї галузі, оскільки присутні кримінально-правові норми, які забезпечують захист, тобто охорону суспільних відносин від різних злочинних посягань. Але тут порівнюється і інша - регулятивна функція, адже багатофункціональність кримінально-правових норм, які поряд з охороною суспільних відносин виконують і це призначення. Розрізняють багато наукових позицій щодо змісту самої регулятивної функції. Серед таких поділяють: організуючу, попереджувальну, виховну та заохочувальну роль кримінально-правових норм. Перш за все, кримінальне право виконує функцію охорони нормальних суспільних відносин від злочинних посягань, адже кримінальне право впливає на становлення, зміцнення суспільних відносин, встановлюючи кримінальну відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи [5].

Тому, функції кримінального права як галузі права – це правові забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [6].

Перебуваючи у системі права, кримінальне право України неабияк пов'язане і з іншими його галузями. Найтісніший взаємозв'язок кримінальне право України має саме із Конституційним, адже норми останнього закріплені в

Конституції України. Конституційне право являється одним із найбазовіших прав, оскільки воно є основою та юридичним підґрунтям для всіх інших взаємопов'язаних галузей права. Відповідно до ст. 8 Конституції України належить: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [1]. Згідно цього положення, що закріплене у Конституції України одночасно стосується і кримінального права. Відповідно до статті 62 Основного закону України «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» це положення теж стосується кримінального законодавства. Конституція також встановлює положення про те, що закони та відповідно інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, за винятком - коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. За статтею 58 Конституції «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення» [6].

Так як верховенство Конституції є одним із наймасовіших засобів забезпечення верховенства права, то можна стверджувати, що норми кримінального права мають дотримуватися таких правил, а саме:

- 1) Не суперечити Основному закону, а саме – Конституції;
- 2) Виробляти, формувати та конкретизувати її положення;
- 3) Слугувати одним із правових засобів охорони державного і суспільного ладу, інтересів, прав і свобод громадян, суспільних інтересів, закріплених Конституцією України.

Відповідно, Конституція, як Основний закон держави певною мірою зазначає засади правової регламентації, яка здійснюється як і самим кримінальним правом, так і окремими галузями права. В основі кримінально-

правових норм та принципів кримінального права саме і покладено конституційні положення [7].

Аналізуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що наука кримінального права, яка є самостійною і відокремленою від інших галузей права становить собою певну самостійну наукову дисципліну. Інтеграційні процеси знаходять найбільш логічне і лаконічне відбиття, тому, що всі наукові дисципліни мають можливість користуватися певними науковими розробками, які становлять предмет науки кримінального права. Відношення науки кримінального права як певного об'єкта з іншими галузями права включає багатоплановість зв'язків, що є підставою для подальшого дослідження кримінального права з метою покращити кримінальне законодавство за допомогою упорядкованості, узгодженості його окремих елементів та взаємозв'язків з іншими галузями знань .

Список літератури:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Україна, 1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Кримінальне право у системі права України. *Економіко – правова бібліотека*: веб – сайт. URL: <https://www.vuzlib.su/beta3/html/1/20176/20180/>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського К.: Атіка, 2001.-432с. ISBN 966-7714-66-7
5. Н. О. Бондаренко. Функції кримінального права України. *Актуальні проблеми держави і права*: підручник. 2005 рік. УДК 343.2.01.001.76 URL: <http://www.apdp.in.ua/v25/105.pdf>
6. Функції кримінального права як галузі права. Кримінальне право (Загальна частина): веб - сайт. URL: <http://studies.in.ua/krimnalne-pravo-zagalna-chastina/4548-funkcyi-krimnalnogo-prava-yak-galuz-prava.html>

7. Конституційні засади кримінального права. *Навчальні матеріали онлайн:* веб – сайт. URL: https://pidruchniki.com/1221051856154/pravo/konstitutsiyni_zasadi_kriminalnogo_p_rava

Телефанко Б.М.,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБАЦІЯ ЯК УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

Одним із головних завдань держави є встановлення та підтримання законності і правопорядку. Політика держави у протидії злочинності передбачає комплекс заходів, серед яких головну роль виконують заходи соціального, економічного, правового, організаційного та культурно-виховного характеру. Серед заходів державного реагування на вже вчинені злочини та осіб, які їх скоїли, кримінальному покаранню надається дуже важливе значення. У ньому від імені держави виражається негативна оцінка вчиненого злочину і особи злочинця. Тобто відновлення соціальної справедливості і є обов'язком держави притягнути злочинця до відповідальності. Простіше кажучи, поміщаючи правопорушників у місця позбавлення волі, ми фізично видаляємо їх з суспільства і позбавляємо їх можливості вчиняти злочини.

Жодне суспільство не може функціонувати без чітко регламентованих правил, тобто законів, порушення яких веде до хаосу і анархії. Війна, хаос і економічна криза формують основу для процвітання злочинності та її ядра, рецидивної злочинності. Корупція, відсутність політичної волі та невиконання законів роблять Україну притулком для злочинців. Без арештів і покарань, протидія корупції, рецидивній злочинності нікуди не зникне. Тому і покарання за недотримання встановлених правил у різні часи і в різних народів було, є і

буде наріжним каменем життєдіяльності країни, її соціально-економічного і політичного устрою. І чим цивілізованіша держава, тим ширший діапазон форм і методів її впливу на людину, яка перейшла межу дозволеного, причому впливу, що дає можливість порушникові з найменшими втратами для співвітчизників виправитись, повернутися до суспільно корисної праці. Тому існує реальна альтернатива позбавленню волі на певний строк.

Створення і вдосконалення системи кримінальних покарань, адекватно відображає потреби у протидії злочинності в умовах демократичної держави – важливе завдання сучасних розвинених країн, відображене в ряді авторитетних міжнародних документів. В контексті його вирішення досягається мета гуманізації кримінального законодавства, диференціації відповідальності в залежності від тяжкості вчинених злочинів і особистості злочинця, розширення ефективних альтернатив позбавленню волі. Для України це особливо важливо як напрям державної кримінальної політики.

Позбавлення волі не можна розглядати як єдине покарання, здатне відчутно вплинути на стан злочинності, єдиний спосіб заставити злочинця змінити свою поведінку і не вчиняти нових злочинів. Якщо говорити про осіб, які вчиняють тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також рецидивістів, то антисуспільна спрямованість їх поведінки має стійкий характер і менш суворі види покарань не здатні викликати в їх свідомості значні зміни так, щоб у майбутньому індивід узгоджував свої вчинки з вимогою закону. Що стосується осіб, які вчинили злочини невеликої чи середньої тяжкості, то вони часто не мають у своїй свідомості яких-небудь установок на вчинення суспільно небезпечних діянь. Багато з них шкодують про вчинене вже зразу після скоєння злочину. Враховуючи це все для мети покарання, зовсім не обов'язково заставляти людину, яка вчинила нетяжкий злочин, випробовувати на собі вплив такого суворого покарання, як позбавлення волі.

У цьому зв'язку вельми актуальними являються дослідження, спрямовані як на доповнення системи покарань новими перспективними видами, так і на підвищення результативності кримінально-правового впливу. Це й зумовило

впровадження такого нового своєрідного виду покарання, як пробація. Відповідно до прийнятого Верховною Радою України від 05 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію» основною метою цього інституту є виправлення засуджених та запобігання вчинення ними повторних злочинів [1]. Згідно цього закону «пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого». Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності. Слід погодитись з професором М.І. Хавронюком, який відносить пробацію до заходів кримінально-правового впливу і пробація застосовується до особи, яка вчинила злочин [2, с. 6-7].

Основна суть пробації полягає у тому, що над засудженими встановлюється нагляд, без ізоляції його від суспільства, проте з покладанням на нього певних зобов'язань та обмежень. Головною ж метою пробації є захист суспільства, попередження повторних злочинів, сприяння реінтеграції правопорушника в соціальне життя [3, с.134]. Хоча розглядати питання застосування покарання однобоко, тільки в сторону гуманізації не можна. Сьогодні модно бути лояльними гуманістами, але в питанні призначення цього чи іншого виду покарання необхідно враховувати всі обставини, при яких було вчинено злочин, і всі умови, при яких буде проходити каяття злочинця. У зв'язку із цим, на думку професора В.К. Грищука «особливої уваги завжди потребує (має потребувати) проблема забезпечення прав потерпілого від злочину на рівні сучасних демократичних правових стандартів» [4, с. 683-684]. Очевидно, що усе це необхідно уважно співставляти з особистістю, до якої буде застосовано покарання. На думку автора, призначати види покарань без

позбавлення волі до особи, до якої раніше вже застосовувалась така лояльність, допустимо тільки у крайніх випадках, інакше це може нанести шкоду не тільки самому засудженому, але і його оточенню. Тому гуманізація кримінально-правової відповідальності має враховувати інтереси суспільства, держави і потерпілого.

Службу пробації слід розглядати як орган держави, основною метою якого є сприяння засудженим ставати правослухняними громадянами, а також контроль за ними з метою не вчинення ними нових злочинів. Процес впровадження пробації в Україні є надзвичайно важливим і актуальним кроком на шляху до євроінтеграції та подальшого розвитку і реформування суспільства. Ідея виправлення та ресоціалізації засуджених за рахунок інтеграції їх у суспільство та збереження соціальних зв'язків завжди буде актуальною, тому що дає шанси на зменшення рецидиву злочинів в Україні.

Таким чином, якщо грамотно створити службу пробації і правильно налаштувати її роботу, то це створить можливість шукати першочергову причину, через яку людина наважилася на правопорушення і повертати суспільству повноцінних громадян, які усвідомили свою вину без «тюремної школи». Такий підхід дозволяє не тільки подолати наслідки протиправних діянь, але й знайти їх причину, донести до свідомості правопорушника неправильну вибрану ним лінію поведінки у суспільстві, надати йому реальну допомогу у процесі виправлення і недопущення вчинення рецидиву злочинів у майбутньому.

Список літератури:

1. Про пробацію: Закон України від 05. 02. 2015 № 160-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-190>.
2. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? (частина 1). Юридичний вісник України. № 21 (934) 25 – 31 травня 2013 року. С. 6–7.

3. Беца О. Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції. Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень. 2005. № 1-2. с. 134-146.

4. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 736 с.

Устрицька Н.І.,
ст.викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДИНАМІКИ ЗЛОЧИННОСТІ

Динаміка злочинності - це зміни показників злочинності (стану, рівня, структури) за певний період часу. Показники злочинності повинні аналізуватись у русі, тобто динаміці. Вивчення злочинності в динаміці має такі види: поточний, коли співставляються і порівнюються показники про злочинність за рік з даними за попередні роки; систематический, при якому злочинність аналізується послідовно по роках, і при цьому виділяються певні періоди часу (5, 10, 20 років і більше) або аналіз злочинності проводиться по етапах розвитку суспільства (зміна політичної влади, економічні реформи, зміна законодавства, декриміналізація); аналіз сезонних коливань злочинності (якщо у ньому є необхідність).

На динаміку злочинності як соціально-правове явище, впливають дві групи факторів:

- 1) це причини і умови злочинності, демографічна структура населення та інші соціальні процеси і явища, які впливають на злочинність;
- 2) зміни кримінального законодавства, розширюючи або звужуючи сферу злочинного.

Щодо першої групи факторів можна навести приклад щодо динаміки терористичної злочинності в Україні. Рівень терористичної злочинності наведено у таблиці:

Вид злочину/період	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Терористичний акт (ст.258 КК України)	4	1499	1295	1865	1385	950	909
Втягнення у вчинення терористичного акту ст.258 -1 КК	0	7	1	2	1	0	1
Публічні заклики до вчинення терористичного акту ст.258-2	1	4	4	2	0	5	2
Створення терористичної групи чи терористичної організації ст.258-3 КК України	1	478	849	391	277	175	164
Сприяння вчиненню терористичного акту ст.258-4 КК України	0	11	7	1	2	0	1
Фінансування тероризму ст.258-5 КК України	1	54	138	84	74	51	33
Усього обліковано кримінальних правопорушень	7	2053	2294	2345	1739	1181	1110

Як бачимо, зростання терористичної злочинності припадає на період 2014-2016 років. Таке зростання терористичної активності слід пов'язувати зі створенням у квітні 2014 р. та подальшою діяльністю на території окремих районів Донецької та Луганської областей терористичних організацій «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка», а також агресивною політикою Російської Федерації, яка спрямована на дестабілізацію і

дезінтеграцію нашої держави, а також на організацію та підтримку диверсійно-терористичної діяльності квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР».

Після зазначених подій Україна у 2014 році перемістилася з 51-го на 12-те місце, а у 2015 – на –11-те місце серед 163 країни, які віднесено до Глобального індексу тероризму [1]. За рейтингом, складеним експертами цього аналітичного центру щодо індексу тероризму за 2018 рік, Україна посідає 21-ше місце серед 163 країн світу із показником 6,048, що класифікується як «висока» терористична небезпека.

Разом з тим, порівняно із попереднім роком держава покращила свої позиції, а саме знизилася у рейтингу небезпеки на чотири сходинки. Серед головних тенденцій глобального індексу тероризму за 2018 рік експерти відзначають зменшення майже на третину – на 27% – кількості летальних випадків від скоєних терактів (загинули 18 814 осіб), порівняно з попереднім роком, а також у контексті найбільшого зростання у 2014-му [1].

Тому можна зробити висновок, що злочинність, в тому числі і терористичного характеру, є мінливою. Залежно від дії чинників, які її обумовлюють, умов, у яких вона проявляється, в тому числі від реагування і загальної протидії їй правоохоронної системи та суспільства в цілому, злочинність, її рівень, інтенсивність та інші кількісні та якісні показники перебувають у постійній зміні.

Список літератури:

1. Global Terrorism Index 2018: Measuring the impact of terrorism, Sydney. URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2018/12/Global-Terrorism-Index-2018.pdf> (Дата звернення 14.05.2020)

Шичкін В.Р.,
курсант II курсу факультету підготовки
фахівців для досудового розслідування
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Шаблистий В.В.,
доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права
та кримінології
(Дніпропетровський державний університету внутрішніх справ)

СПРИЯННЯ УЧАСНИКАМ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УКРИТТЯ ЇХ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

В існуючих у цей час умовах, за яких в Україні активізувалися терористичні загрози державному суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності (з урахуванням останніх подій на південному сході України), виникає невідкладна об'єктивна необхідність в адекватній протидії з боку держави таким антидержавним проявам. У зв'язку з цим чи не найбільшу загрозу основам як національній безпеці України, так і громадській безпеці становить організована злочинність терористичного характеру. З метою ефективного вирішення подібних завдань, на державі лежить природний тягар з розробки комплексу заходів і засобів, спрямованих на протидію такої злочинності. За цих обставин необхідно вжиття своєчасних і ефективних заходів, спрямованих на системну протидію таким терористичним організаціям. В авангарді такої протидії знаходяться юридичні норми, які розташовані в Розділі IX Особливої частини КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за організовану злочинність терористичного спрямування та організовану злочинність загального спрямування Ст. 256 «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності».

Проблема нейтралізації і протидії організованим злочинним групам терористичної спрямованості, є дуже актуальною на сучасному етапі розвитку нашої державності, а ефективне застосування норм кримінального

законодавства, що передбачає відповідальність за вчинення злочинів терористичними організаціями, має особливо важливе превентивне і політичне значення.

Чинне кримінальне законодавство та сучасна теорія кримінально-правової науки не містять загального поняття й ознак «терористичної організації». Наявність такого поняття в Особливій частині КК України виключило б можливість розширювального тлумачення цих злочинів та їх ототожнення з іншими суміжними складами злочинів. Ця обставина вказує на те, що розробка такого визначення дозволить уникнути помилок при встановленні ознак цих діянь і, відповідно, сприятиме їх правильній кваліфікації.

Діючі законодавчі приписи, які регламентують відповідальність за діяльність терористичних організацій, а також відсутність системних сучасних досліджень такої проблеми, необхідної кількості наукових публікацій, достатніх наукових розробок у частині встановлення загального поняття й ознак «терористичної організації» вимагають відповідного комплексного наукового аналізу проблеми визначення таких злочинів з метою їх упорядкування і подальшого усунення виникаючих прогалин у цій галузі знань.

Чинна редакція ст. 256 КК України з формальної точки зору дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності особу, яка заздалегідь не обіцяно сприяє учасникам злочинної організації, котрі в якості ексцесу виконавця вчиняють дії, що не охоплюються умислом інших співучасників злочинної організації. Наприклад, два учасники злочинної організації на ґрунті сумісного зловживання спиртними напоями гвалтують і вбивають жінку, а особа допомагає сховати труп, знаючи винних саме як учасників злочинної організації. Адже, здійснюючи таке сприяння, особа як створює умови для сприяння подальшій злочинній діяльності злочинної організації (ст. 256 КК України), так і вчиняє злочин, передбачений ст. 396 КК України, – приховує особливо тяжкий злочин. Можна припустити, що на практиці у зазначеному випадку, з'ясувавши всі ознаки приховування злочину та зазначивши їх у

відповідних процесуальних документах, для подальшої кваліфікації в якості ідеальної сукупності, достатньо буде під час допиту та через показання свідків або самих учасників злочинної організації з'ясувати, що винна особа знала про участь вказаних вище гвалтівників і вбивць у злочинній організації.

У рамках Стратегії УНП ООН на 2012-2015 роки визначено ряд програм, які спрямовані на протидію передусім транснаціональним злочинним організаціям і злочинам, які забезпечують їх функціонування, таким як контрабанда й незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми, корупція, відмивання злочинних доходів та ін.[4].

Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз та інші міжнародні організації наполягають на необхідності вдосконалення національного законодавства щодо запобігання діяльності злочинних угруповань, особливо тих, що мають транснаціональний характер, та приведення його у відповідність до міжнародних норм.

Україна звертає підвищену увагу на загрози, які несе діяльність злочинних організацій. Так, наприклад, у Стратегії національної безпеки України "Україна у світі, що змінюється", затвердженій указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (у редакції указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012), реалізацію якої заплановано на декілька років, зазначається, що в зовнішньому просторі навколо України спостерігаються тенденції, що є потенційними джерелами загроз національній безпеці. Серед чинників, що загрожують глобальній міжнародній стабільності та негативно позначаються на безпековому середовищі України, визначено поширення тероризму, піратства, наркоторгівлі, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транснаціональної організованої злочинності, злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, поширення нелегальної міграції, торгівлі людьми, кіберзлочинності

Список літератури:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник для юрид. вузів і ф-тів] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; [за ред. Професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. — Х. : Право, 1997. — 368 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — [6-те вид., перероб. і доп.]. — К. : Юрид. думка, 2009. — 1236 с.
3. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : [курс лекцій] / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. — [2-е вид., виправ. та доп.] — К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. — 626 с.
4. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності : [монографія] / М. К. Гнетнев. — Луганськ : ТОВ “Віртуальна реальність”, 2009. — 310 с.

Яковлев А.С.,
аспірант відділу кримінологічних досліджень
(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН України)

**ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ЩОДО
УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮСТИЦІЇ**

В Україні сфера земельних відносин є надзвичайно актуальною і важливою для подальшої відбудови держави . Це пояснюється декількома причинами. По-перше, за увесь період незалежної України не вирішено питання із ринком землі, оскільки до цього часу діяв мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Президент України хоча і підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 р. № 552-

IX, однак певні політичні сили цьому категорично протидіють і намагаються добитись неконституційності його прийняття. По-друге, сфера земельних відносин характеризується низьким рівнем законності при здійсненні відповідних правовідносин. Наприклад, щорічно лише за статтями 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України обліковується біля 1,4 тис. кримінальних правопорушень [1]. Це стосується також багатьох схем незаконного відчуження землі в обхід діючого мораторію, порушення порядку здачі землі в оренду, використання земельних ділянок не за їх цільовим призначенням та ін. По-третє, злочинність у цій сфері має свою специфіку, оскільки утворюється різними за спрямованістю кримінальними правопорушеннями: у сфері надкористування, службовими злочинами, злочинами проти власності тощо. Такий стан справ у сфері земельних відносин вимагає від держави розроблення дієвого механізму для захисту її інтересів, у тому числі фінансових, для наповнення Державного бюджету, а також прав громадян (власників й орендарів землі).

Скорочення рівня злочинів у сфері земельних відносин пов'язується передусім із належним реагуванням органів кримінальної юстиції на порушення земельного, водного, лісного та іншого законодавства. Провідна роль у дотриманні громадянами чинного законодавства України з приводу володіння, використання й розпорядження земельними та іншими ресурсами належить органам прокуратури. Незважаючи на те, що вони наразі позбавлені функції загального нагляду, прокуратура оперує вагомим правовим інструментарієм для запобігання злочинності у сфері земельних відносин.

Для цього необхідне адекватне й принципове реагування з її боку на усі прояви порушення законності у сфері земельних відносин. Це може виражатись у багатьох аспектах. Генеральна прокуратура України не має перебувати осторонь жвавих процесів земельного реформування. Вона повинна брати активну участь під час підготовки відповідних законопроектів. Хоча органи прокуратури за своїм правовим статусом позбавлені широкої участі у законотворчих процесах, вони можуть консультувати, ділись своїм досвідом, намічати вектори подальшого оптимального розвитку, надавати узагальнення і

статистичні дані щодо злочинів у цій сфері. Це необхідно для вироблення правильної стратегії земельного реформування, урахування можливих ризиків і викликів для діяльності багатьох органів державної влади, суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин, а так само для великих підприємств, особливо що відносяться до агросектору, та громадян України.

Органи прокуратури мають удосконалювати методику виявлення адміністративно й кримінально караних правопорушень у сфері земельних відносин. Адже злочинний світ і ділки у цій галузі не пасуть задніх з огляду на винаходження нових схем незаконного відчуження земельних ділянок. До основних з них відносяться: довгострокова оренда; емфітевзис; фіктивний заповіт; застава; доручення; зміна цільового призначення ділянки; судове відчуження через борги та ще чимало варіантів. Підтвердженням цьому є розміщення у мережі Інтернет тисяч оголошень про купівлю земельних паїв [2]. Від зволікання органів прокуратури у недопущенні подібних та інших незаконних способів обходу мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь та подальшої тінізації українського ринку землі страждатимуть селяни. До того ж гальмуватиметься надходження в Україну прямих іноземних інвестицій.

Удосконалення діяльності органів прокуратури у контексті запобігання злочинності у сфері земельних відносин включає, не в останню чергу, питання протидії корупції. Це пояснюється тією обставиною, що у деяких випадках ті або інші земельні оборудки здійснюються під корупційним прикриттям службових осіб правоохоронних органів. Недарма земельна сфера є однією із найкорумпованіших. Як показує практика, найбільші неправомірні вигоди одержуються і надаються саме при вирішенні земельних питань. Вони можуть сягати кількох мільйонів дол. США. У цьому зв'язку потребує вжиття відповідних заходів для обмеження корупційних ризиків у діяльності

прокуратури, особливо тих її структурних підрозділів, які опікуються питаннями захисту інтересів громадян і держави у сфері земельних відносин.

Органи прокуратури для ефективного запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням мають налагодити співпрацю й обмін інформацією із контролюючими органами у цій сфері. Передусім йдеться про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) та Державну екологічну інспекцію України (Держекоінспекцію) та деякі інші органи. На них, окрім іншого, покладається здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства щодо використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів та ін.

На прокуратуру покладається важлива функція процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень у земельній сфері. Вона має здійснюватись з тим, щоб провадження було найбільш повно, у встановлені законом строки розслідувано, щоб не уникнули відповідальності особи, причетні до вчинення подібних злочинів. Аналогічно є важливою функція прокуратури підтримання державного обвинувачення у суді з метою призначення судом покарання, вид і розмір якого відповідали б рівню суспільної небезпечності учиненого протиправного діяння та характеристиці особи обвинуваченого.

Підтримується пропозиція необхідності комплексного вирішення проблем криміналізації земельних відносин шляхом вироблення та прийняття на державному рівні концепції державної політики щодо запобігання злочинності у земельній сфері, а також розробки плану заходів з реалізації такої концепції [3, с. 12]. У розробці цих документів мають взяти активну участь органи кримінальної юстиції.

У запобіганні злочинності у сфері земельних відносин мають брати участь не лише органи прокуратури. Вагомий потенціал з їх припинення, відвернення і розслідування зосереджений у діяльності органів і підрозділів Національної поліції. Оскільки до земельних об'єктів нерідко причетні члени організованих

злочинних груп й злочинних організацій, у тому числі за участі службових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування, тому потребує удосконалення підходів виявлення таких злочинів з боку підрозділів поліції по боротьбі з організованою злочинністю.

Аналогічно можна сказати й про слідчі підрозділи Національної поліції, які здійснюють досудове розслідування злочинів у земельній сфері. Воно потребує ретельного аналізу обставин кримінального правопорушення, виявлення усіх осіб, причетних до незаконного відчуження й використання земельних ділянок. Це не уявляється можливим без тісної взаємодії слідчих із працівниками оперативних підрозділів. Крім цього, по таким провадженням слід встановлювати реальні причини та умови, які сприяли вчиненню злочину у цій сфері. Хоча у кримінальному процесуальному законодавстві прямо не передбачений такий обов'язок у слідчого Національної поліції чи судді, однак подібні обставини мають бути визначені для недопущення вчинення повторних злочинів й мінімізації бюджетних втрат для держави і місцевих громад.

Для покращення роботи у сфері запобігання правопорушенням у сфері земельних відносин з боку органів кримінальної юстиції має відбуватись їх діалог із зацікавленими недержавними суб'єктами, в орбіту діяльності яких входять питання сприяння належному стану законності в указаній царині. Йдеться про громадські організації, покликані захищати інтереси фізичних і юридичних осіб при реалізації свого права на землю.

Список літератури:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2014–2019 роках (Форма № 1) / Генеральна прокуратура України. Київ, 2020.
2. Земельна реформа в Україні. URL: <https://zemreforma.gov.ua/> (дата звернення: 9.05.2020 р.).
3. *Ізовіта А. М.* Вивчення та попередження злочинності в сфері земельного ринку України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 20 с.

Яремко Г.З.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

“ОСУД ЛИХОГО ВЧИНКУ ДОВГО ЧУТИ” АБО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОГАШЕННЯ СУДИМОСТІ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Розділ XIII Загальної частини Кримінального кодексу (далі – КК) України визначає поняття, наслідки судимості, порядок та умови її припинення. Однак, аналіз відповідних кримінально-правових приписів викликає низку питань, від вирішення яких залежить наявність чи, навпаки, відсутність в особі статусу судимої особи.

Важливо всесторонньо з’ясувати, які правила припинення судимості у випадку звільнення саме від відбування покарання. Необхідність такого аналізу зумовлена тим, що ч. 3 ст. 88 КК України вказує, що особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання визнаються такими, що не мають судимості. Такий припис викликає застереження: що розуміти під засудженням вироком суду без призначення покарання та як бути із судимістю при звільненні від відбування покарання? Розглянемо послідовно.

Щодо першого питання – то Розділ XII Загальної частини КК України “Звільнення від покарання та його відбування” передбачає такі види звільнення: від покарання (тобто йдеться про призначення покарання у вироку, але одночасне повне та остаточне звільнення від його відбування) та від відбування покарання (тобто звільнення від подальшого відбування покарання у процесі такого на підставі ухвали суду, тобто фактично дострокове звільнення від відбування покарання). При цьому згаданий Розділ кримінального закону України взагалі не передбачає такого інституту як засудження без призначення покарання.

Своєю чергою, також аналіз приписів Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України вказує на вирок як судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті. І у цих випадках, відповідно до КПК України, суд **ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання**, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 373) (виділено автором: Я.Г.). Тобто у вирокі неодмінно повинно бути визначене покарання. Та й врешті, зрозуміло, що звільнити від покарання можна лише того, кому його призначено.

Отож, фактично ні в КК України, ні в КПК України невизначено можливості винесення обвинувального вироку без призначення покарання.

Ради справедливості слід обумовити, що ч. 3 ст. 19 КК України передбачає випадок, коли винна особа не підлягає покаранню. Так, вказується, що **не підлягає покаранню особа**, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (виділено автором: Я.Г.). До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню. Тобто фактично йдеться про визнання особи винною, однак вона не підлягає покаранню. Проте в таких випадках відповідно до КПК України вирок не виноситься до тих пір, поки особа не одужала. А примусові заходи застосовуються на підставі ухвали. Так, ч. 2 ст. 513 КПК України вказує, що визнавши доведеним, що особа після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд постановляє ухвалу про застосування примусових заходів медичного характеру. Тобто і цей випадок не підпадає під формулювання засудження “за вирокіом суду без призначення покарання” (ч. 3 ст. 88 КК України).

Є, щоправда, один випадок неможливості призначення покарання винній особі у зв'язку заборонаю його застосування до особи з огляду на її вік чи стан. Проте КК України самостійно не визначає такої підстави для винесення вироку без покарання. Однак, розтлумачує таку ситуацію Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання”. Так, ч. 7 п. 8 вказує, що суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, відповідно КПК України повинен звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання. Втім, вказані рекомендації не ґрунтуються на законі. Бо КК України не передбачає такої підстави для звільнення ні від кримінальної відповідальності, ні від покарання. Що, вочевидь, є прогалиною.

Отож, кримінальне законодавство України не передбачає можливості визнання особи винною вироком суду без призначення покарання. А тому відповідний термінологічний зворот варто виключити із ч. 3 ст. 88 КК України.

Щодо другого питання - як бути із судимістю при звільненні від відбування покарання - то слід відзначити, що фактично немає підстав поширити на такі випадки ч. 3 ст. 88 КК України, оскільки в останній йдеться саме виключно про визнання несудимою особи, яка засуджена за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання.

Щоправда, у пунктах 1 та 2 ст. 89 КК України врегульовано питання погашення судимості щодо осіб, звільнених від відбування покарання на підставі статей 76 та 79 КК України (з випробуванням). Правила погашення судимості щодо інших випадків звільнення від відбування покарання визначено хіба що вказівкою у ч. 3 ст. 90 КК України про те, що якщо особу було достроково звільнено від відбування покарання, то строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення її від відбування покарання

(основного та додаткового). У цій нормі йдеться про будь-які види звільнення від відбування покарання, бо усі вони за своєю природою є дострокові, бо особа не відбуває покарання «до кінця».

А тому є підстави застосувати загальні правила погашення судимості залежно від виду призначеного покарання та (або) тяжкості злочину. Проте обраховувати відповідні строки слід не з дня відбуття основного і додаткового покарання (ч. 1 ст. 90 КК України), а з дня остаточного звільнення від відбування такого покарання.

Слід наголосити окремо, що дострокове звільнення від покарання повинно бути остаточним, хоче про це прямо не вказано у КК України. А тому, наприклад, при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання точкою «відліку» строків погашення судимості повинен бути день остаточного, хоча й умовного відбуття покарання. Тобто не момент набрання законної сили ухвалою суду про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, а день, коли б особа мала відбути таке покарання фактично. Адже «умовна» частина покарання, від якої особа звільняється, передбачає, що у разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом такої невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами про сукупність вироків (ч. 4 ст. 81 КК України). Тобто фактично особа не відбуває покарання, проте «умовна» частина покарання передбачає, що меч Феміди все ще звисає над винною особою. І у випадку вчинення нового злочину невідбута частина покарання приводиться у виконання.

Більше того, якщо допустити, що при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (ст. 81 КК України) строк погашення судимості обчислювати з дня набрання законної сили ухвалою про таке звільнення, то може мати абсурдна ситуація, що судимість буде погашена раніше, аніж закінчиться строк невідбутого покарання.

Наприклад, особу умовно-достроково звільнено від відбування покарання у вигляді обмеження волі на 5 років за злочин невеликої тяжкості. Підставою для такого умовно-дострокового звільнення є відбуття не менше половини покарання, тобто 2 років 6 місяців (п. 1 ч. 3 ст. 81 КК України). Відповідно строк «невідбутого покарання» також становить 2 роки 6 місяців. Строк же погашення судимості за такий злочин – 2 роки (п. 6 ст. 89 КК України). Якщо безпелаяційно застосовувати ч. 3 ст. 90 КК України про те, що якщо особу було достроково звільнено від відбування покарання, то строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення її від відбування покарання (основного та додаткового), то вийде, що судимість буде погашена через 2 роки з моменту набрання законної сили ухвалою суду про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. І це при тому, що невідбута частина покарання триватиме ще півроку, під час якого вона ще може бути приведена у виконання, якщо звільнена особа вчинить новий злочин.

Отож, при будь-яких видах дострокового звільнення від відбування покарання, повинен братися до уваги день остаточного звільнення, тобто коли уже не можна реалізувати невідбуту частину покарання. Видається, у зв'язку з цим ч. 3 ст. 90 КК України про обчислення строків погашення судимості при достроковому звільненні варто уточнити вказівкою про остаточність такого звільнення. Тобто коли невідбуте покарання уже не може бути приведене у виконання.

В цілому ж, можливо сформулювати такі висновки про обчислення строків погашення судимості при звільненні від відбування покарання:

- 1) Строк погашення судимості обчислюються з дня остаточного дострокового звільнення від відбування покарання;
- 2) Строки обчислюються виходячи із правил, визначених у п. п. 4-9 ст. 89 КК України.

**РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Басиста І.В.,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ЧИ Є ТВЕРДЖЕННЯ УЧАСНИКА СЛІДЧОЇ ДІЇ, ЯКІ ЗРОБЛЕНІ
ПІД ЧАС ДОПИТУ, НАДАННЯ ПОЯСНЕНЬ, ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО
ЕКСПЕРИМЕНТУ, ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ТОЩО
ПОКАЗАННЯМИ ТАКОГО УЧАСНИКА СЛІДЧОЇ ДІЇ У ЗНАЧЕННІ
СТАТТІ 23 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ?**

Приступаючи до розгляду даного питання варто відзначити, що у порівнянні із КПК 1960 року у чинному КПК України дещо змінено акценти у значимості та співвіднесенні досудових та судових стадій кримінального провадження, а також підходи до тих фактичних даних, які отримуються у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, і які відповідно до частини 1 статті 84 КПК України є доказами.

На шпальтах юридичної літератури можемо ознайомитися із гідними науковими публікаціями автори яких загалом схильні вважати, що нині досудове розслідування є менш важливою стадією кримінального провадження, а відповідно і довіра до його результатів ставиться під сумнів. Зокрема, що наявний «феноменом очевидного перебільшення як у доктрині, так і в практиці місця й ролі досудового розслідування, а також фактичного пониження

статусу суду як органу, покликаного вирішувати основне питання кримінального провадження» [1, с.82], що як на мене є вельми дискусійним.

Або ж, що «спрощення процесуального фіксування показань під час досудового розслідування зумовлено, зокрема, тим, що вони не мають доказового значення в судовому розгляді, а тому й немає сенсу письмово їх фіксувати за умови фіксації технічними засобами (зрозуміло, якщо на цьому не наполягають учасники)» [2, с.153] (у даному випадку мова ведеться про допит, який фіксується за допомогою технічних засобів, коли текст показань може не вноситися до відповідного протоколу допиту за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому (частина 2 статті 104 КПК України) [2, с.153]. Як мені видається, то мета законодавця у даному випадку мала б бути (і сподіваюся є) більш глобальною – процесуальна економія.

Вважаю, що обидві стадії, досудове розслідування і судовий розгляд, не можуть порівнюватися, прирівнюватися чи домінувати, адже це окремі етапи кримінальної процесуальної діяльності із притаманними лише їм учасниками, строками, процедурою, процесуальними рішеннями тощо, на що процесуалістами неодноразово зверталася увага як за умов дії КПК 1960 року [3, с.8] так і за чинного КПК України [4, с.21-23]. Стадії, утворюючи єдину систему провадження, приходячи на зміну одна одній, у кінцевому результаті мають перед собою для вирішення завдання кримінального провадження, які унормовані у статті 2 КПК України. Наскрізною метою є встановлення істини (хоча окремі науковці, як і законодавець, який у чинному КПК фактично «обійшов» таку засаду кримінального провадження, не поділяють таку мету).

У руслі наведеного підходу стадійності провадження, повністю погоджуюся, що і розподіл доказів на досудові та судові є виправданим і слідує із тих положень, які закладені у чинному КПК України. Фактичні дані, які відповідають частині 1 статті 84, статтям 85, 86 КПК України формуються на різних стадіях кримінального провадження, як от досудове розслідування та, відповідно, судовий розгляд (зокрема на тій його структурній частині, яка на сьогодні так й іменується – судовий розгляд, а за КПК 1960 року це було судове

слідство, що як на мене відповідає повною мірою тій процесуальній діяльності, яка реалізовувалася та реалізується у його перебігу, на що неодноразово зверталася увага мною та іншими науковцями та закликали законодавця повернутися саме до такого підходу (іменувати цю частину судового розгляду як судове слідство) у чинному КПК України [5, с.41, 44]), адже процедури та цілі їх отримання мають суттєві відмінності [1, с.82], хоча і спільних рис вистачає, що слідує із положень чинного КПК України та про що відзначу в подальшому.

Зокрема, на досудовому розслідуванні способом отримання (збирання) та перевірки доказів є слідчі (розшукові) дії (частина 1 статті 223 КПК та ін.) та негласні слідчі (розшукові) дії (частина 1 статті 246 КПК та ін.). При цьому, у частині 8 статті 223 КПК України чітко унормовано, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 КПК України (у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами). Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази - недопустимими [6]. Як ми бачимо, цим підходом теж, серед іншого, законодавець розмежовує слідчі (розшукові) дії на досудовому розслідуванні та судово-слідчі дії у перебігу судового розгляду, а очевидно і їх результати.

Що ж стосується такої стадії кримінального провадження як судовий розгляд, то вважаю, що у сучасному судовому розгляді за КПК України радше варто вести мову про перевірку доказів, а не про їх отримання (збирання), хоча розумію, що така моя наукова позицію буде піддана науковій критиці, але вона слідує із аналізу цілої низки статей КПК, наявної судової практики та, серед іншого, із такої позиції законодавця, яка отримала своє закріплення у назві статті 363 КПК (закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами) та частині 1 цієї статті (після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуєчий у судовому засіданні з'ясовує) та низці інших статей КПК України. Законодавець у назві статті 349 КПК, її частині 2 та інших також цю діяльність іменує дослідженням доказів. Як на мене, то це цілком виправдано, бо перевірку доказів сприймаю як один із елементів їх дослідження. Інші дослідники ведуть мову про верифікацію даних [7, с.87-90], про ототожнення аналізованих понять тощо.

У судовому розгляді перевіряються докази (фактичні дані, які відповідають частині 1 статті 84, статтям 85, 86 КПК України), які черпаємо із процесуальних джерел: показань, речових доказів, документів, висновків експертів (а не просто відомості, які отримані на досудовому розслідуванні чи інформація, як вважають окремі дослідники). При цьому лише суд кінцево може визнати їх належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами. Способом перевірки цих доказів є судово-слідчі дії (не поділяю наукову позицію тих дослідників, які іменують їх судовими діями [5, с.77], а дотримуюся точки зору, що переважна більшість із них (за винятком перехресного допиту свідка, освідування, слідчого експерименту³ тощо) мають наскрізний характер, поєднання як слідчої, так і судової діяльності [5, с.83]). Такий «тандем» елементів слідчої та судової діяльності простежується, для прикладу, у частині 15 статті 352 КПК, де законодавець, унормовуючи такий

³ Тут дослідники теж не однакові, дехто навіть схильний пропонувати законодавцю узаконити освідування як судово-слідчу дію у перебігу судового розгляду див. Шепітько І.І. Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції: Монографія. Харків: Право: Вид. агенція «Апостіль», 2018. С. 127-128.

різновид допиту, як одночасний допит судом двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях, вказує, що він (одночасний допит) проводиться з урахуванням правил, встановлених частиною дев'ятою статті 224 КПК України, тобто відсилає нас до процедури проведення на досудовому розслідуванні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Унормовуючи огляд на місці – вказує, у частині 2 статті 361 КПК, що огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК для огляду під час досудового розслідування.

Важливо, що судове дослідження доказів здійснюється не лише шляхом проведення таких судово-слідчих дій, як експертиза за ухвалою суду (стаття 332 КПК, яка із незрозумілих для мене причин законодавцем розміщена у параграфі про загальні положення судового розгляду. Також свідомо того, що нашттовхнуся на критику тих дослідників, які не вважали експертизу ні слідчою дією за умов дії КПК 1960 року і тим більше не вважають її слідчою (розшуковою) дією за чинним КПК України), допит обвинуваченого (стаття 351 КПК), допит свідка (стаття 352 КПК), допит потерпілого (стаття 353 КПК), допит малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого (стаття 354 КПК), пред'явлення для впізнання (стаття 355 КПК), допит експерта в суді (стаття 356 КПК), огляд на місці (стаття 361 КПК), а й шляхом дослідження речових доказів (стаття 357 КПК), дослідження документів (стаття 358 КПК), дослідження звуко- і відеозаписів (стаття 359 КПК), консультації та роз'яснення спеціаліста (стаття 360 КПК).

Означене судове дослідження доказів, серед іншого, має відбуватися відповідно до такої засади кримінального провадження, як безпосередність дослідження показань, речей і документів (стаття 23 КПК). Суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно (частина 1 статті 23 КПК). Не можуть бути визнані доказами

відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України (частина 2 статті 23 КПК). Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом (частина 3 статті 23 КПК) [6].

Тобто безпосередність дослідження показань, речей і документів виявляється в тому, що суддя повинен особисто і безпосередньо в судовому засіданні їх досліджувати [8, с.53] і на підставі цього зробити висновок про їх належність, допустимість, достовірність і достатність. При цьому, показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Варто цілком погодитися із точкою зору, що допити, що проводяться судом, є безпосереднім видом дослідження доказів [5, с.83]. Хоча з криміналістичних та психологічних позицій у процесі всіх допитів здійснюється опосередковане пізнання обставин учиненого діяння [9, с.210-211].

Згідна із такими тезами, що на суддів покладається обов'язок вирішувати справу не за наданими матеріалами кримінального провадження, яке сформоване на попередніх стадіях, а на підставі того, що кожному судді самому безпосередньо доведеться почути, побачити і з'ясувати в судовому засіданні. Докази, зібрані сторонами, не можуть покладатися в основу вироку суду (чи іншого кінцевого судового рішення). Виняток становлять ті випадки, коли докази під час розслідування здобуваються в умовах судової процедури із забезпеченням права сторони захисту на перехресний допит. Свідчення учасників кримінального провадження суд отримує шляхом «судоговоріння» [4, с.189].

Як ми бачимо, ведучи мову про таку засаду кримінального провадження, як безпосередність дослідження..., законодавець у назві статті 23 КПК України

та у її частинах 1 та 2 веде мову про дослідження в такий спосіб показань, речей і документів.

Показання згідно із частиною 2 статті 84 КПК України як і речові докази, документи, висновки експертів є процесуальними джерелами доказів. Тобто із показань, речових доказів, документів, висновків експертів слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд черпають фактичні дані, які мають відповідати частині 1 статті 84, статтям 85, 86 КПК України. При цьому, на відміну від слідчого та прокурора, які зібрані на досудовому розслідуванні докази використовують для обґрунтування та прийняття власних процесуальних рішень лише на цій стадії, суд визнає (або ж не визнає) фактичні дані із процесуальних джерел належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами після їх безпосереднього дослідження та, визнавши такими, що відповідають вказаним критеріям, поміщає їх в основу для прийняття власних кінцевих процесуальних рішень на стадії судового розгляду.

Варто підкреслити, що дослідники, які глибше опрацьовували це питання відзначають, що ЄСПЛ вирішив, що визнання судом допустимості протоколів зі стадії розслідування з єдиною метою пред'явити свідкам їхні попередні свідчення, не можна вважати порушенням статті 6 ЄКПЛ («Ninn-Hansen v. Denmark») [4, с.189].

Загалом, відповідно до частини 1 статті 95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Як вже встановлено, під час судового розгляду показання суд отримує в усній формі. Щодо підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, то давати показання це їх право, щодо свідка та експерта це їх обов'язок. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові

рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (стаття 95 КПК України) [6].

На мій погляд, такими законодавчими положеннями жодним чином не нівелюється «вартісність» тих доказів, які сформовані на досудовому розслідуванні, як вважають окремі дослідники [1, с.82-86; 2, с.151-156], на що я вже звертала увагу на початку своїх наукових роздумів, а статті КПК України, а відповідно і кримінальна процесуальна діяльність, серед іншого, приводяться у відповідність до такої засади кримінального провадження, як безпосередність дослідження показань, речей і документів судом.

З огляду на це дозволю собі не повною мірою погодитися із тезою, що «слідчий або прокурор не у змозі одноособово належним чином оцінити і перевірити докази повним обсягом. На справність таких операцій суттєво впливає низка чинників, зокрема соціальна позиція суб'єктів доказування, наявність процесуального інтересу та ін. Приміром, слідчий силою свого функціонального призначення у кримінальному процесі не може бути вільним в перевірці та оцінюванні доказів. Приблизно в такому становищі і прокурор, під процесуальним керівництвом якого проводиться розслідування» [1, с.83]. З огляду функцій, які реалізують слідчий, прокурор, не варто вести мову про «змогу» чи «не змогу» цих учасників належним чином оцінити докази. Так як функція суду здійснити таку кінцеву оцінку на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності перед обґрунтуванням своїх висновків.

У наукових публікаціях та на рівні дисертаційних досліджень зверталася увага, що показання отримуються також і в ході слідчих та судових дій [10; 2, с.152; 11]. Згідна із науковою позицією, що «законодавча дефініція показань в кримінальному провадженні в якості їх іманентної ознаки включає процесуальний порядок їх отримання – в ході допиту» [2, с.152]. При цьому, враховуючи все викладене мною вище, не можу заперечити й той факт, що твердження учасника слідчої (розшукової) дії, які зроблені не лише під час допиту, а й під час проведення слідчого експерименту, проведення експертизи

тощо є показаннями такого учасника слідчої (розшукової) дії у значенні статті 23 КПК України. При цьому, відповідно до положень частини 4 статті 95 КПК суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Тому суд повинен безпосередньо в ході відповідного допиту отримати усно показання, які б розкривали суть і зміст означених вище тверджень учасника слідчої (розшукової) дії, які зроблені під час допиту, проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо та дослідити їх.

Варто застерегти, що у процесі такого дослідження показань судом слід розмежовувати його із дослідженням документів, адже при означеній діяльності суду жодним чином не виключається безпосереднє дослідження ним і документів (до яких, серед іншого, відповідно до пункту 3 частини 2 статті 99 КПК України належать й протоколи процесуальних дій та додатки до них). Протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження (частина 1 статті 358 КПК України) [6].

При описаному вище стані речей особисто в мене дисонанс викликає частина 3 статті 349 КПК України, де за судом закріплено право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку [6].

Має рацію із даного приводу В.М. Тертишник резюмуючи, що таке спрощення судового розгляду може спричинити судові помилки і суперечить принципу, що проголошений у статті 23 КПК України [8, с.53].

Висновки. У порівнянні із КПК 1960 року у чинному КПК України дещо змінено акценти у значимості та співвіднесенні досудових та судових стадій кримінального провадження, а також підходи до тих фактичних даних, які отримуються у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, і які відповідно до частини 1 статті 84 КПК України є доказами.

Обидві стадії, досудове розслідування і судовий розгляд, не можуть порівнюватися, прирівнюватися чи домінувати, адже це окремі етапи кримінальної процесуальної діяльності із притаманними лише їм учасниками, строками, процедурою, процесуальними рішеннями тощо. Стадії, утворюючи єдину систему провадження, приходячи на зміну одна одній, у кінцевому результаті мають перед собою для вирішення завдання кримінального провадження, які унормовані у статті 2 КПК України. Наскрізною метою є встановлення істини.

У руслі підходу стадійності провадження розподіл доказів на досудові та судові є виправданим і слідує із тих положень, які закладені у чинному КПК України. Фактичні дані, які повинні відповідати частині 1 статті 84, статтям 85, 86 КПК України формуються на різних стадіях кримінального провадження, як от досудове розслідування та, відповідно, судовий розгляд. Процедури їх отримання в одних випадках мають відмінності, а в інших є однаковими.

На досудовому розслідуванні одним із способів отримання (збирання) та перевірки доказів є слідчі (розшукові) дії, які не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 КПК України.

У судовому розгляді перевіряються докази, які черпаємо із процесуальних джерел: показань, речових доказів, документів, висновків експертів (а не просто відомості, які отримані на досудовому розслідуванні чи інформація, як вважають окремі дослідники). При цьому лише суд кінцево може визнати їх належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами. Способом перевірки цих доказів є судово-слідчі дії, серед яких чільне місце займають допити різних видів (статті 351-354, 356 КПК України).

Своєю чергою судове дослідження доказів здійснюється не лише шляхом проведення судово-слідчих дій, а й шляхом дослідження речових доказів (стаття 357 КПК), дослідження документів (стаття 358 КПК), дослідження звуко- і відеозаписів (стаття 359 КПК), консультації та роз'яснення спеціаліста (стаття 360 КПК). Судове дослідження доказів, серед іншого, має відбуватися відповідно до такої засади кримінального провадження, як безпосередність дослідження показань, речей і документів (стаття 23 КПК). Суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України [6].

Твердження учасника слідчої (розшукової) дії, які зроблені не лише під час допиту, а й під час проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо є показаннями такого учасника слідчої (розшукової) дії у значенні статті 23 КПК України. При цьому, відповідно до положень частини 4 статті 95 КПК суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Тому суд повинен безпосередньо в ході відповідного допиту отримати усно показання, які б розкривали суть і зміст означених вище тверджень учасника слідчої

(розшукової) дії, які зроблені під час допиту, проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо та дослідити їх.

Варто застерегти, що у процесі такого дослідження показань судом слід розмежовувати його із дослідженням документів, адже при означеній діяльності суду жодним чином не виключається безпосереднє дослідження ним і документів (до яких, серед іншого, відповідно до пункту 3 частини 2 статті 99 КПК України належать й протоколи процесуальних дій та додатки до них).

Список літератури:

1. *Шумило М.Є.* Досудові і судові докази у КПК України / Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1. 2013. С. 82-86.
2. *Шило О.Г.* Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні / Вісник кримінального судочинства. № 1. 2015. С. 151-156.
3. *Басиста І.В., Галаган В.І., Удовенко Ж.В.* Кримінальний процес України. 2-ге вид. перероб та доп.: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
4. *Лобойко Л.М., Банчук О.А.* Кримінальний процес: Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.
5. *Шепітько І.І.* Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції: Монографія. Харків: Право: Вид. аген. «Апостіль», 2018. 224 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: документ 4651-VI, редакція від 2.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. *Ващук О.П.* Особливості верифікації даних у судовому провадженні першої інстанції. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 2 (11). С.87-90.

8. *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. К.: Правова Єдність, 2017. 824 с.

9. *Защляпин Л.А.* Судебные действия следственного характера как научная метафора: монография. Москва: Юрлитинформ. 2011. 320 с.

10. *Повзик Є.В.* Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження). Автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Є.В. Повзик; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.

11. *Лозинська Ю.І.* Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні Автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Ю.І. Лозинська; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 18 с.

Броневицька О.М.,

доцентка кафедри кримінально-правових

дисциплін

кандидат юридичних наук, доцентка,

адвокатка

(*Львівський державний університет*

внутрішніх справ)

Гобечія І.Т.,

адвокат

(*АО «Гобечія та партнери»*)

**ЩО МИ ПРОДОВЖУЄМО: ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД У ВИГЛЯДІ
ЗАСТАВИ, ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЧИ ЛИШЕ ОBOB'ЯЗКИ,
ПЕРЕДБАЧЕНІ Ч. 5 СТ. 194 КПК УКРАЇНИ?**

Відповідно до порядку, встановленому КПК України, при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених КПК, крім

кримінальних проваджень щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею (ч. 3, 4 ст. 183 КПК України). Як передбачено ч.1 ст.182 КПК України, застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків.

Отже, ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має комплексний зміст і, по суті, включає два рішення – перше з них безпосередньо стосується вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; друге – щодо визначення розміру застави, достатньої, на думку слідчого судді, для забезпечення виконання процесуальних обов'язків підозрюваного (або, з огляду на наявність обставин, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України, про незастосування застави як можливої альтернативи триманню під вартою) [11].

Відповідно до ч.5 ст.194 КПК України якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором. Такими обов'язками, зокрема, можуть бути необхідність перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи, утримуватися від

спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом, не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом тощо [10]. Згідно з ч.6 ст.194 КПК України обов'язки, передбачені частиною п'ятою цієї статті, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому статтею 199 КПК України (яка визначає процедуру звернення із клопотанням про продовження строків тримання під вартою як запобіжного заходу). Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.

Деякі правники вказують, що застава є безстроковим запобіжним заходом; закон не передбачає необхідності її продовження (на відміну, наприклад, від тримання під вартою або домашнього арешту) [1], а тому є судовою практикою про звернення до слідчого судді чи суду із клопотанням про продовження строку дії обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України [8]. В окремих рішеннях суду є чітка вказівка, що з моменту внесення застави підозрюваний вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави [9].

«Корінь зла» прихований лише в п. 6 ст. 195 КПК України, а саме, обов'язки передбачені цією статтею можуть бути покладені на строк не більше двох місяців... Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу *в цій частині* припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.

Деяка судовою практика, саме так її можна назвати, виходячи лише з визначення «в цій частині» породила помилкову правову конструкцію за якою,

застава після спливу строку покладених обов'язків, продовжує забезпечувати загальний обов'язок виконання вимог слідчого/прокурора.

Проте, якщо розкласти п. 6 ст. 195 КПК України на окремі правові категорії, все стане зрозуміло, і доволі легко дійти висновку, що все ж таки зі спливом строку покладених обов'язків, застава має бути повернута заставодавцю і вона не є безстроковою, а саме:

1) застава забезпечує лише «покладені» відповідні обов'язки, це передбачено самою статтею. Обов'язки покладаються лише ухвалою суду;

2) правова ж природа загального обов'язку виконання вимог слідчого/прокурора, який згідно помилкової судової практики наче б то продовжує забезпечуватись заставою, після спливу покладених ухвалою обов'язків, не полягає у «покладенні» на особу даного обов'язку. Правова природа загального обов'язку виконання вимог полягає у «виникненні» обов'язку у зв'язку із набуттям особою певного статусу [6].

В Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. [2] вказується, що КПК України *не передбачає* можливості звернення із *окремим клопотанням про продовження строків виконання обов'язків*, а тому за необхідності продовження цього строку звернення до слідчого судді оформлюються лише за клопотанням про продовження строків дії запобіжного заходу.

Ось лише деякі приклади судової практики, де слідчий звертається до суду із клопотанням про продовження самого запобіжного заходу (тримання під вартою з альтернативою застави чи застави), а не із клопотанням про продовження строку обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України:

1) «16.07.2019 року до Хортицького районного суду м. Запоріжжя надійшло клопотання слідчого про продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді застави у відношенні ОСОБА_1, де суд ухвалив таке клопотання слідчого про продовження запобіжного заходу у вигляді застави задовольнити» [7];

2) «до Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровськ, надійшло клопотання прокурора відділу прокуратури Дніпропетровської області Листопада А.М. *про продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваному ОСОБА_1. Оскільки обґрунтованість підозри, повідомленої ОСОБА_1 та правомірність застосованого до підозрюваного ухвалою слідчого судді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з визначенням розміру застави підтверджується отриманими в ході досудового розслідування доказами, а також неможливість завершення досудового розслідування в 4-х місячний термін через особливу складність та багатоепізодність кримінального провадження та кількість підозрюваних, прокурор просить продовжити раніше обраний запобіжний захід та суму застави» [3];*

3) «прокурор 24.04.2019р. подав клопотання про продовження обвинуваченому ОСОБА_3 строку тримання під вартою, з визначенням розміру застави в сумі 680 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб» [4] - одна тут слід вказати, що орган досудового розслідування звертається із клопотанням про продовження строків тримання під вартою із альтернативою застави у тому випадку, якщо така застава не була внесена відповідно до попередніх ухвал про застосування чи продовження запобіжного заходу: «обвинуваченому ОСОБА_1 продовжити строк тримання під вартою на шістдесят днів - до 09 вересня 2019 року включно. Розмір застави, зменшений ухвалою суду від 04.10.2018 р. 88100 (вісімдесят вісім тисяч сто) грн., достатньої для забезпечення виконання ним обов'язків залишити без змін. В разі внесення застави на обвинуваченого ОСОБА_1 буде покладено наступні обов'язки...»[5].

Можемо зробити висновок, що судова практика з приводу продовження строку запобіжного заходу тримання під вартою із альтернативою застави та покладенням на підозрюваного/обвинуваченого відповідних обов'язків у разі внесення такої по Україні є неоднозначною.

Список літератури:

1. Михайленко В. Антикоруptionна суддя пояснила, коли і як застосовується застава. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/antikoruptsiyna-suddya-poyasnyla-koly-i-yak-pryznachayetsya-zastava/>
2. Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14> (дата звернення 15.05.2020)
3. Ухвала слідчого судді Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровськ від 24.01.2019 р. у справі № 200/1060/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79605169> (дата звернення 15.05.2020)
4. Ухвала Городоцького районного суду Львівської області від 24.04.2019 р. у справі № 460/3/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81409525> (дата звернення 15.05.2020)
5. Ухвала Залізничного районного суду м. Львова від 11.07.2019 р. у справі № 462/853/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82958491> (дата звернення 15.05.2020)
6. Ухвала Сокальського районного суду Львівської області від 05.09.2019 р. у справі № 459/895/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84152723> (дата звернення 15.05.2020)
7. Ухвала Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 16.07.2019 р. у справі № 1-кк/337/1254/2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83045551> (дата звернення 15.05.2020)
8. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 30.05.2018 р. у справі № 760/13846/18. URL: https://per.org.ua/media/documents/court_decision_Rozenblat_zahody_30.05.2018-UA.pdf (дата звернення 15.05.2020)
9. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Чернівці від 29.08.2017 р. у справі № 727/8445/17. URL: https://protocol.ua/ua/nepogane_ob_runtuvannya_sudu_v_standartniy_uhvali_pro_zastosuvannya_do_pidozryuvanogo_zapobignogo_zahodu/ (дата звернення 15.05.2020)
10. Фоміна Т.Г. Обов'язки, що покладаються на особу під час застосування запобіжного заходу. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 4 (22). URL: [file:///C:/Users/%D0%94%D1%96%D0%BC/Downloads/RXM9Trc3V7MlurlE3RIxftjoZ6vJScue%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%94%D1%96%D0%BC/Downloads/RXM9Trc3V7MlurlE3RIxftjoZ6vJScue%20(1).pdf)

11. Шаренко С.Л., Шило О.Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2016. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2016_Sharenko_Shilo.pdf

Булдакова К.Е.,
аспірантка кафедри кримінального процесу
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник:
Федченко В. М.
професор кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Застосування кращих міжнародних практик у сфері забезпечення прав людини, зокрема практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) набуває все більшого розповсюдження у вітчизняному кримінальному процесі. І якщо для здійснення належного судового контролю – звернення до прецедентних рішень міжнародних інституцій вже не є новацією, то на рівні застосування практики ЄСПЛ у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх – потребує наукового дослідження та обговорення.

Аналіз досліджень за даним напрямом свідчить, що тема практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в діяльності органів досудового розслідування стає все більш актуальною. Рішення ЄСПЛ, які стосуються констатації порушення Україною взятих на себе зобов'язань, є визначальними для застосування практики згаданого суду в Україні. У переважній більшості випадків виконання рішень ЄСПЛ, у яких констатовано порушення Україною взятих на себе зобов'язань, потребує вжиття заходів загального характеру. На

рівні наукових публікацій питання захисту прав людини досліджено В.Ф.Бойком, Ю.М.Грошевим, Н.Л.Дроздович, А.Я.Дубінським, В.С.Зеленецьким, Н.І. Клименко, О.Ф. Коні, В.О. Коноваловою, М.В.Костицьким, В.Т. Маляренком, М.М. Михеєнком, М.А. Погорецьким, Б.М.Пошвою, М.І. Сірим, В.Ю. Шепітьком та ін.

Діяльність суб'єктів, які відповідно до положень КПК України залучені до здійснення досудового розслідування безпосередньо пов'язана із обмеженням прав громадян та інших суб'єктів правовідносин, у зв'язку з чим важливо забезпечити неухильне дотримання законності, тобто виконання приписів правових норм, які регулюють зазначену діяльність. Слід погодитись з думкою О.М. Бандурко, про те, що наука кримінального процесу і криміналістики повинна своєчасно відгукуватися на потреби слідчої та судової практики, постійно вдосконалювати засоби й методики задля кримінальних проваджень відповідно до положень ст. 2 КПК України (завдання кримінального провадження). Крім того, сьогоденна професійна підготовка та підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, в тому числі й слідчих та оперативних працівників, не можливі без урахування сучасних досягнень як кримінального процесу, так і криміналістики [1].

Провадження у справах щодо неповнолітніх, які будь-яка інша кримінальна процесуальна діяльність, повинне ґрунтуватися на певних основоположних засадах, які вказують на вектор розвитку кримінальної процесуальної політики держави. Тому дослідження ефективності здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи неможливе без загальної характеристики поняття, системи та аналізу реалізації принципів кримінального процесу.

Виконання завдань кримінального провадження можливе за умови застосування належної правової процедури, котру слід розуміти як установлений КПК України порядок дій органів, що здійснюють провадження, та його учасників, реалізацію ними своїх прав й обов'язків у визначених законом межах. [2].

Інтегруючи позиції науковців – дослідників кримінального процесу в правозастосовчу сферу, вважаємо необхідним дослідити необхідність застосування практики ЄСПЛ як напрям діяльності при здійсненні кримінального провадження.

Перш за все, необхідно визначити, загальні положення на які орієнтує ЄСПЛ. Однією з дієвих гарантій забезпечення законних інтересів осіб, які залучаються до участі в кримінальному провадженні є судовий контроль законності обмеження конституційних прав і свобод людини, який покладається на слідчого суддю або суд, залежно від стадії провадження. Міжнародні гарантії прав людини на недоторканість житла, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканість прав власності нормативно визначені в Конституції України та є загальними засадами кримінального провадження.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Pieschowicz проти Польщі», § 212, також визначено, що внутрішнє законодавство повинно з достатньою чіткістю вказати обсяг та спосіб здійснення відповідного рішення, що надається органам державної влади, з тим щоб забезпечити особам мінімальний рівень захисту, на який вони мають право при верховенстві права у демократичному суспільстві [3].

Можливість держави втручатись в права, гарантовані ЄСПЛ, завжди необхідно оцінювати з точки зору так званого «трискладового тесту»: втручання здійснене «згідно із законом», воно відповідає законній (легітимній) меті, воно «необхідне в демократичному суспільстві».

В контексті викладеного, вважаємо необхідним навести позицію, вироблену ЄСПЛ в рішенні «Z проти Фінляндії», § 94 про те, що при визначенні того, чи оскаржувані заходи були «необхідними в демократичному суспільстві» слід розглядати питання про те, чи були причини, з урахуванням справи в цілому, виправданими, належними та достатніми, і чи були ці заходи пропорційними законним цілям [4].

Вирішуючи, чи було втручання "необхідним", Суд розглядатиме межі розсуду, надані державним органам влади, однак обов'язок держави-відповідача - продемонструвати існування нагальної соціальної позиції за втручанням [3].

Поряд з загальними принципами застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні, важливим аспектом є також те, що КПК не містить спеціальних принципів, якими слід керуватися у провадженнях щодо неповнолітніх, однак практика встановлення таких принципів набула поширення у документах міжнародного характеру.

Незважаючи на те, що перелік і зміст таких стандартів не є сталим та у різних джерелах викладений по-різному, принцип найкращих інтересів дитини, закріплений у ст. 3 Конвенції про права дитини, є основоположним міжнародно-правовим стандартом для усіх відносин дитини з державними органами. Запровадження повною мірою цього стандарту у вітчизняну практику, зокрема в частині тлумачення норм права (тобто застосовування такого її тлумачення, яке найкращим чином відповідає інтересам дитини), означає реалізацію суб'єктивного права дитини, яке є нормою прямої дії, що не потребує імплементації у національне законодавство та підлягає судовому захисту. Як процесуальна норма принцип найкращих інтересів дитини означає, що процес прийняття рішення має включати оцінку можливого впливу (позитивного або негативного) на відповідну дитину або групу дітей. У зв'язку з цим правозастосовним органам слід пояснювати, яким чином прийняте рішення забезпечує реалізацію цього права, тобто що саме було визнано таким, що відповідає найкращим інтересам дитини; які критерії були покладені в його основу; а також яке значення надано інтересам дитини порівняно з іншими міркуваннями, зокрема мотивами загального порядку або обставинами конкретної справи [5].

Як приклад застосування такого принципу можемо навести рішення ЄСПЛ у справі «Т. проти Великобританії» від 16 грудня 1999 року, в якій ЄСПЛ постановив, що неповнолітній підсудний не мав змоги ефективно брати участь у провадженні через надмірну публічність судового засідання у

поєднанні з пильною увагою ЗМІ до даного процесу, а також через обмежену здатність спілкуватися із захисниками та давати достовірні показання. Тому ЄСПЛ визнав порушення права на справедливий суд неповнолітніх підсудних [6].

Отже, на сучасному етапі розвитку наука кримінального процесу потребує удосконалення в контексті поліпшення слідчої та судової практики з урахуванням практики ЄСПЛ, які слід вважати не тільки частиною національного кримінального процесуального законодавства, але й важливим сучасним досягненням як кримінального процесу. Дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні є загальною вимогою, яка має співставлятися з завданнями досудового розслідування таким чином, що обмеження конституційних прав і свобод людини в кримінальному провадженні є не можливим, без доведення стороною обвинувачення, визначених кримінальним процесуальним законом, обставин, які виправдовують таке втручання для забезпечення потреб досудового розслідування.

Список літератури:

1. Бандурко О.М. Окремі напрями вдосконалення кримінального процесу і криміналістики. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.)*. Харків, 2018. 228 с., С.12-14
2. Патюк С.О. Завдання кримінального провадження України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 95-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_1_15
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Pieschowicz проти Польщі» URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-110499>
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Z проти Фінляндії» URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58033>

5. Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. *Науково-методичний посібник: Під заг.ред. В.Щепоткіної, Т.Слуцької*. К. 2017. 186 с. С.20-21.

6. Рішення ЄСПЛ у справі «Т. проти Великобританії» URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58593>

Виходець Ю.О.,
Начальник Управління протидії кіберзлочинам в Одеській області
Департаменту кіберполіції НП
(м. Одеса)

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Застосування технічних засобів у сфері кримінального судочинства відбувається наростаючими темпами протягом усього ХХ ст. останнім часом запровадження в практику правоохоронних органів значної кількості технічних засобів різноманітного призначення прискорилося настільки, що чинне законодавство не встигає адаптуватися до постійно мінливих умов, внаслідок чого ускладнюється використання інноваційних розробок в боротьбі зі злочинністю. Тим часом ефективна робота з розслідування злочинів без законодавчої підтримки застосування нових технічних засобів практично неможлива. Недостатність, суперечливість, а іноді і відсутність правової бази використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації у сфері кримінального судочинства, у тому числі й при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (НС(Р)Д), призводить до виникнення правових і процесуальних проблем, які суттєво впливають на якість проведення НС(Р)Д, розгляду кримінальних проваджень у суді, порушення прав і свобод громадян.

Однією з проблем, що виникають при використанні спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НС(Р)Д та

використання відомостей, отриманих в результаті їх застосування в кримінальному судочинстві, є протиріччя в чинному законодавстві, що регламентує кримінально-процесуальну та оперативно-розшукову діяльність. У чинному законодавстві не тільки не вироблені єдині принципи регламентації застосування спеціальних технічних засобів, але й не визначені загальні поняття та терміни. Крім того, прийняті в різний час нормативно-правові акти, (в тому числі відомчі), з питань застосування технічних засобів в оперативно-розшукової діяльності та кримінальному провадженні нерідко суперечать один одному, або їх виконання виявляється неможливим в силу невизначеності правового статусу та порядку застосування технічних засобів, а також неясності практичних способів їх реалізації.

У законодавстві України міститься значна кількість правових норм, покликаних забезпечити гарантії прав та свобод громадян від необґрунтованого їх обмеження при здійсненні правоохоронними органами процесуальної діяльності. Однак деякі з нині діючих нормативних правових актів не тільки не враховують сучасний рівень розвитку технічних засобів, але і не відповідають положенням Конституції України, що гарантує права та свободи людини і громадянина.

Проблеми забезпечення законності використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НС(Р)Д, є найбільш актуальними. Особливу значущість вони набувають у зв'язку з тим, що зазначені технічні засоби на законних підставах використовуються для розкриття та розслідування злочинів виключно органами, уповноваженими законом на ведення оперативно-розшукової діяльності. При тому, що визначення характеру НС(Р)Д, необхідність застосування при їх проведенні технічних засобів, а також вибір порядку їх застосування, законодавець покладає безпосередньо на слідчого, який здійснює досудове розслідування.

Тому на законодавця, який здійснює нормативно-правове забезпечення діяльності правоохоронних органів, покладається обов'язок створення умов,

при яких не деформувалася б межа, яка відокремлює необхідні для суспільства обмеження прав та свобод окремих громадян від їх обмеження і порушення. Крім того, застосування спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НС(Р)Д є невід'ємною частиною досудового розслідування злочинів і, відповідно, їх застосування допустимо тільки в умовах суворого дотримання законодавства. Проте, як свідчить наявна слідча та судова практика, сучасне правове забезпечення застосування спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НС(Р)Д не може в повній мірі гарантувати дотримання конституційних прав громадян при їх проведенні.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення, що регулює дану сферу правовідносин, має суттєві прогалини. Більшість з них пов'язано, по-перше, з недостатньою узгодженістю норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо застосування технічних засобів з Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України законами України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2011 року [1], «Про радіочастотний ресурс України» від 1 червня 2000 року [2], «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року [3], Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 295 [4], та іншими нормативно-правовими актами. По-друге, деякі положення зазначеного Закону сформульовані таким чином, що реалізація конституційних прав громадян у цій сфері стає неможливою або скрутною з огляду на безліч супутніх обмежень, неясних і невизначених формулювань. І, по-третє, положення цього Закону не враховують можливості сучасних технічних засобів, при використанні яких істотно зачіпаються основні конституційні права громадян, обмеження яких допускається тільки в передбачених законом випадках і на підставі судового рішення.

Таким чином, проблеми в використанні спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій являють собою фундаментальне завдання, вирішення якого

потребує розробки комплексу взаємопов'язаних та взаємообумовлених заходів, заснованих на єдиному розумінні суті технічних засобів негласного отримання інформації, їх ролі і місця в діяльності органів досудового розслідування.

Список літератури:

1. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>(дата звернення 12.02.2020)
2. Про радіочастотний ресурс України: Закон України від 1 червня 2000 року № 1770-III URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>(дата звернення 12.02.2020)
3. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>(дата звернення 12.02.2020)
4. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-п>(дата звернення 12.02.2020)

Гетьман Г. М.

кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
(*Національна академія правових наук України*)

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У
ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

На протязі останніх десяти років актуальними залишаються дискусії щодо реформування органів кримінальної юстиції. Зміни, що відбулися в суспільстві, відсутність належної системи забезпечення правопорядку та ефективного захисту громадян, суспільства та держави від небезпечних посягань на соціальні цінності, права та законні інтереси, які по суті мають

бути забезпечені підтримкою системи кримінальної юстиції, яка на сучасному етапі потребує термінових якісних змін.

Як відомо, 8 квітня 2008 р. був виданий Указ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 р. № 311[1]. У концепції визначено, що докорінні зміни в соціально-політичній та інших сферах життя суспільства і держави створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції щодо посилення захисту прав і свобод людини. Окремі кроки у реформуванні були втілені у Кримінальному кодексі України (щодо захисту прав і свобод людини), зазнав гуманізації Кримінально-виконавчий кодекс України. Окрім того, значний крок було зроблено у напрямі реформування кримінального процесуального законодавства відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, з моменту затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України (2012 р.), що сприяло розширенню прав сторін кримінального провадження.

Однією із засад кримінального провадження, в межах діючого кримінального процесуального законодавства є змагальність. Відповідно до ст. 27 чинного Кримінального процесуального кодексу України, передбачено рівність прав сторін кримінального провадження на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також реалізацію інших процесуальних прав [2]. Однак, у ст. 196 Кримінально-процесуального кодексу України (1960 р.) зазначалося, що лише слідчий мав право призначити проведення експертизи.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України на початку його дії не надавало достатньо прав стороні захисту у питаннях призначення експертизи. Так, у ч. 1 ст. 242 КПК України (2013 р.) зазначалося, що експертиза проводилася експертом за зверненням сторони кримінального провадження якщо для з'ясування обставин, що мають значення для

кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Відповідно до змін, що відбулися в КПК України від 04.10.2019 р., законодавець надав стороні захисту право звернутися до слідчого судді з клопотанням про призначення експертизи, незалежно від сторони обвинувачення. Слід зазначити, законодавець надає стороні захисту дозвіл щодо ініціювання проведення експертних досліджень у кримінальному провадженні, тим самим забезпечуючи стороні захисту невтручання (у даному питанні) сторони обвинувачення, а також можливості надання до суду доказів для всебічного, повного й неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження. Законодавче закріплення такого права за стороною захисту є одним із напрямів реалізації принципу змагальності.

Таким чином, сучасні наукові дослідження, потреби у забезпеченні прав та інтересів сторін кримінального провадження є однією з підстав для внесення змін в окремі норми кримінального процесуального законодавства. Окрім того, усунення прогалин діючого законодавства є одним із напрямів якісного реформування кримінальної юстиції в Україні та реалізації вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Список літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2003 № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 09.05.2020).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.04.2020).

Гловюк І.В.,
адвокат, науковий радник,
доктор юридичних наук, професор
(АО «Barristers»)

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ПЕРЕКЛАД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Право на безоплатний переклад у разі, якщо обвинувачений не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, є одним спеціальних елементів права на справедливий суд, яке гарантовано ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Практика ЄСПЛ щодо тлумачення п. е ст. 6 Конвенції акцентує увагу на тому, що безоплатний переклад має надаватись такою мірою, яка забезпечуватиме справедливий суд («Кускані проти Сполученого Королівства» (Cuscani v. the United Kingdom), п. 38-40). Суддя зобов'язаний виявити належну старанність, установлюючи, що відсутність перекладача не перешкоджає повноцінній участі заявника у важливих для нього питаннях («Кускані») [1, с. 164]. Разом з тим, ця гарантія поширюється і на досудове провадження: стаття 6 § 3 е) застосовується ... також до провадження, що передує судовому процесу (Kamasinski проти Австрії, § 74; Hermi проти Італії [ВП], § 70) [2, с. 57].

При цьому ж Конвенція не гарантує перекладу, у тому числі письмового, усіх матеріалів провадження, що визнано у практиці ЄСПЛ: пункт 3е статті 6 також охоплює переклад деяких матеріалів, але не всієї відповідної документації; він стосується перекладу лише документів і заяв (як-от обвинувачення, обвинувального акта, показань ключових свідків тощо), які необхідні відповідачеві для справедливого суду («Камасінські») [1, с. 165]; ця стаття не вимагає робити письмовий переклад кожного документального доказу або кожного офіційного документу з матеріалів справи (Kamasinski проти Австрії, § 74). Наприклад, відсутність письмового перекладу судового рішення ще не становить порушення статті 6 § 3 е) (ibidem, § 85). Текст цього

положення в оригіналі посилається на «усний переклад (interprète)», а не на «письмовий переклад (traducteur)». Це дає підстави вважати, що допомога у вигляді усного перекладу може відповідати вимогам Конвенції (Husain проти Італії (déc.); Hermi проти Італії [ВП], § 70) [2, с. 57].

У відповідності до ст. 29 КПК України, особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено цим Кодексом, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

Як видно із змісту ст. 29 КПК України, обов'язковим є переклад лише судових рішень, якими суд закінчує судовий розгляд по суті. Загалом це не суперечить Конвенції та практиці ЄСПЛ, оскільки, як зазначалося вище, Конвенція не гарантує перекладу, зокрема письмового, усіх матеріалів провадження. Разом з тим, такий формалізований підхід до переліку матеріалів, які мають бути обов'язково перекладені, не враховують критерій, який застосовує ЄСПЛ у своїй практиці, а саме: необхідність обвинуваченому для справедливого суду. І з цих позицій викликає питання відсутність у переліку таких документів, як повідомлення про підозру (хоча при цьому особа повідомляється про підозру будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення); клопотання про обрання, зміну запобіжного заходу, продовження його строку; ухвала про застосування запобіжного заходу; обвинувальний акт. Ці документи також можуть бути перекладені, проте, лише за клопотанням сторони захисту, і

це кореспондується із п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України, згідно якої підозрюваний має право отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє.

Разом з тим, відсутність норми про обов'язковий переклад однозначно ускладнює становище підозрюваного, який не володіє українською мовою. Адже навіть при тому, що участь захисника є обов'язковою, захисник може не володіти мовою, якою розмовляє підозрюваний; у такому випадку має бути забезпечена участь перекладача. У ситуації, коли немає письмового перекладу, до його отримання за заявленим клопотанням, перекладач має усно синхронно перекладати спілкування захисника з підозрюваним, у тому числі у разі потреби – щодо повідомлення про підозру, його змісту, викладених у ньому обставин, зважаючи на те, що підозрюваний може елементарно не запам'ятати його зміст, крім того, що і не зрозуміти у момент повідомлення про підозру через вразливість свого становища внаслідок неволодіння мовою кримінального провадження. Тобто фактично буде здійснюватися усний переклад повідомлення про підозру та зворотній переклад позиції підозрюваного щодо нього, при тому, що підозрюваний отримує відповідну інформацію лише «на слух». Право захищати себе особисто передбачає, як видається, і можливість сприймати факти, які інкримінуються особі, у письмовому викладенні, що особливо важливо у разі застосування до підозрюваного ізоляційного запобіжного заходу. В організаційному аспекті це, без сумніву, ускладнює право на захист, у тому числі й у частині підготовки до захисту при розгляді клопотання про обрання, зміну запобіжного заходу, і у частині збільшення часу на комунікацію сторони захисту. Тому, як видається, повідомлення про підозру має бути обов'язково письмом перекладено без будь-яких клопотань сторони захисту, та його переклад має невідкладно вручатися підозрюваному.

Ще більш ускладненим право на захист стає за відсутності письмового перекладу клопотання про обрання, зміну, продовження строку запобіжного заходу, зважаючи на те, що строки, які КПК України надає для підготовки для

захисту у цій ситуації є скороченими: копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання, і на практиці не завжди надається раніше. І за цей час за умови, що перекладач вже присутній, він має перекласти підозрюваному клопотання та додатки (а це може бути і том, і навіть не один), і забезпечити комунікацію із захисником для розробки правової позиції захисту. Без сумніву, це збільшує реально необхідний час для підготовки для захисту і ставить під сумнів ефективність захисту, у тому числі й особистого, у таких умовах.

Не передбачає КПК України обов'язку слідчого судді забезпечити без клопотання сторони захисту переклад ухвали про обрання, зміну, продовження строку запобіжного заходу. Це знову ж ускладнює захист, особливо у ситуації, коли підозрюваний знаходиться під вартою, і необхідно забезпечити для комунікації із захисником особисту присутність перекладача. Зважаючи на строки подання апеляційної скарги, кумулятивний ефект від цих складнощів потенційно може істотно вплинути на ефективність захисту.

Попри важливість обвинувального акту як процесуального рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування, імперативність його перекладу також не передбачена у КПК України. Хоча саме там формулюється те обвинувачення, обґрунтованість якого перевірятиметься судом, і у тому, що його переклад необхідний обвинуваченому для справедливого суду, сумнівів не викликає.

Отже, ст. 29 КПК України потребує доповнень, у яких має бути передбачена обов'язковість письмового перекладу навіть без клопотання сторони захисту повідомлення про підозру, клопотання про обрання, зміну, у тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, продовження строку запобіжного заходу, ухвали слідчого судді про

застосування запобіжного заходу, продовження строку запобіжного заходу, а також обвинувального акту.

Слід звернути увагу і на певні недоліки формулювань ч. 4 ст. 376 КПК України, яка передбачає: якщо обвинувачений, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не володіють державною мовою, то після проголошення вироку перекладач роз'яснює їм зміст резолютивної частини судового рішення. Копія вироку рідною мовою обвинуваченого або іншою мовою, якою він володіє, у перекладі, що засвідчений перекладачем, вручається обвинуваченому. По-перше, перекладач у силу свого статусу не має роз'яснювати навіть частину судового рішення, а роз'яснення змісту судового рішення, згідно з ч. 1 ст. 376 КПК України, є обов'язком головуючого. По-друге, у ч. 4 ст. 376 КПК України не указано строк, у який має бути вручено копію вироку, що не є логічним у аспекті обмеженості строків на подання апеляційної скарги. Отже, ч. 4 ст. 376 КПК України має бути уточнена із урахуванням цих зауважень.

Таким чином, для забезпечення більш повної реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на переклад у кримінальному провадженні України, слід: доповнити ч. 4 ст. 29 КПК України нормою про обов'язковість вручення у письмовому перекладі повідомлення про підозру, клопотання про обрання, зміну, у тому числі про скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, продовження строку запобіжного заходу, ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу, у тому числі скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, продовження строку запобіжного заходу, а також обвинувального акту; ч. 4 ст. 376 КПК України має бути змінено шляхом встановлення обов'язку перекладача перекласти зміст резолютивної частини судового рішення, та закріплення строку вручення копії вироку рідною мовою обвинуваченого або іншою мовою, якою він володіє.

Список літератури:

1. *Віткаускас Д. Диков Г.* Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини (друге видання). Рада Європи, 2-ге видання (українська версія), лютий 2018 року. 189 с.
2. *Довідник із застосування статті 6 Конвенції – Право на справедливий суд* (кримінально-процесуальний аспект). 2014. 72 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf С. 57

Дільна З.Ф.
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РОЗУМНІСТЬ СТРОКІВ В СТАДІІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальний процесуальний закон окремою засадою кримінального провадження виділяє розумність строків. Закріплена така засада і у міжнародних нормативно-правових актах, а саме у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у п. 1 ст. 6 якої йдеться про право особи на відкритий та справедливий суд впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону.

Власне стаття 28 чинного КПК України розкриває зміст засади розумності строків, згідно якої розумними вважаються такі строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, і які не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення судового провадження забезпечує суд. Проте існують критерії, що визначають та впливають на розумність строку: 1) складність

кримінального провадження; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень[1].

Виходячи із аналізу поняття та суті розумності строків вбачається, що їх тривалість залежить від самих суб'єктів кримінального провадження. Видається слушною думка про те, що «процесуальний строк», сам по собі, формально встановлений законом, але ніколи не буде «розумним». Він набуває цієї якості лише за умови забезпечення балансу законних публічних і особистих інтересів в умовах конкретного кримінального процесуального провадження в демократичній і правовій державі [2].

Що стосується провадження в стадії виконання судових рішень, яке має доволі специфічний характер через предмет доказування та кола учасників, відповідно щодо розумності строків у науці існують дещо суперечливі позиції. Наприклад, науковець В. В. Ніколюк зокрема, вважає, що достатнім строком для вирішення судом питань, які пов'язані із виконанням вироків, є дещо довший строк, а саме 14 днів [3, с.177]. Позиція законодавця з приводу цього є такою, що суддя зобов'язаний розглянути клопотання особи про вирішення того чи іншого питання, яке пов'язане із виконанням вироку протягом 10 днів з моменту його отримання. І лише щодо клопотання (подання) про застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) та про примусове годування засудженого, то воно підлягає розгляду протягом 24 годин з моменту надходження відповідного клопотання (подання) до суду суддею одноособово.

Однак, слушною на мій погляд є думка науковця І.В. Пастухова, який вважає, що строки розгляду питань, пов'язаних із виконанням вироків залежать від суті того чи іншого питання, тобто є диференційованими [4,с. 146]. Зокрема на його думку, існують питання, із розглядом яких не слід зволікати. Наприклад, це питання про відстрочку виконання вироку, про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного вироком, про направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування

покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років, про звільнення від покарання за хворобою.

Так, дійсно варто погодитись із тим, що розгляд деяких питань, які пов'язані із виконанням вироку не потребують зволікання, як до прикладу про звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою. Таке звільнення застосовується тоді, коли засуджений, відбуваючи покарання захворів або на психічну хворобу, що відповідно перешкоджає йому розуміти свої дії та керувати ними, або на іншу тяжку хворобу, яка унеможлиблює подальше відбування ним покарання, а саме може загрожувати його життю чи призводити до погіршення його стану здоров'я чи інших тяжких наслідків. Тим більше, що в установах виконання покарань медичне забезпечення є доволі низьким. На цьому також наголошував і Європейський суд з прав людини, який зокрема у своєму рішенні від 18.12.2008 року (справа «Ухань проти України») зазначив, що ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод покладає на державу обов'язок захищати фізичне здоров'я осіб, позбавлених волі. Водночас Європейський суд допускає, що медична допомога, яка доступна в установах виконання покарань, не завжди може бути на тому ж рівні, що й в найкращих громадських медичних закладах. Проте держава має забезпечити належний захист здоров'я ув'язнених, зокрема шляхом надання необхідної медичної допомоги [5].

Неварто зволікати також і з розглядом питання про відстрочку виконання вироку, по-перше в інтересах самої особи засудженого, а також і для забезпечення чим швидшої реалізації засади доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень. Адже саме обов'язковість є важливою властивістю вироку, і саме із її наявністю можна говорити про виконання завдань правосуддя.

Заслуговують на негайний розгляд і деякі питання про всякого роду сумніви та протиріччя, що виникають при виконанні вироку. Законодавцем у КПК України не конкретизовано про які саме сумніви та протиріччя йдеться,

вказавши лише на обов'язок суду в стадії виконання судових рішень вирішувати такі питання. Їх перелік подається у Постанові Пленуму Верховного Суду № 11 від 21.12.1990 року «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків». На мій погляд не варто зволікати із вирішенням питань про звільнення з-під варти особи, засудженої умовно чи до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, обвинувачений був під вартою і суд не вирішив питання про зміну запобіжного заходу, про скасування запобіжного заходу, якщо при виправданні особи чи засудженні його зі звільненням від покарання суд у вирокі не вказав про його скасування, про долю неповнолітніх дітей засудженого, які залишилися без догляду, і передачу їх для піклування установам, родичам або іншим особам, якщо у вирокі нема такого рішення. Це можна пояснити зокрема тим, що предмет дослідження у цих питаннях не є складним і навіть більше походить з судового розгляду справи по суті, але одночасно такі питання вимагають їх негайного вирішення знову ж таки в інтересах особи засудженого. Відповідно можливим та доцільним вважається термін розгляду таких питань – протягом доби.

Справді встановлений законодавцем 10-денний строк для розгляду деяких питань є цілком виправданим виходячи із навантаження суддів, а також і дотримання прав і законних інтересів осіб – учасників цієї стадії кримінального провадження. Однак більш доцільно було б встановити диференційований підхід до встановлення строків розгляду того чи іншого питання, яке стосується виконання вирокі, і нормативно це закріпити у положенні статті 539 КПК України.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.05.2020)
2. Чурікова І.В. Щодо реалізації засад розумності строків у кримінальному процесі. *Форум права*. 2013. С. 1163–1167

3. Николюк В.В. Уголовно-исполнительное судопроизводство в СССР. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1989. 256 с.

4. Пастухов И.В. Производство по рассмотрению и разрешению вопросов, связанных с исполнением приговора: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2005. 184 с.

5. Рішення Європейського суду з прав людини у Справі «Ухань проти України» № 30628/02 від 18 грудня 2008 року: URL.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_440 (дата звернення: 02.05.2020)

Доброжанська Н. О.
курсант 3 курсу, факультету №1
(Львівський державний університет внутрішніх справ України)

Майстренко М.М.,
старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук,
(Львівський державний університет внутрішніх справ України)

ОБШУК ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЕСТОНІЇ

Процесуальні дії слідчого або прокурора під час досудового розслідування, незалежно від їх завдання, загалом спрямовані на швидке, повне й неупереджене розслідування кримінального провадження. Але слідчими (розшуковими) діями називають лише ті, специфічною ознакою яких є безпосередня спрямованість на виявлення, збирання, дослідження, перевірку, оцінку й використання доказів [1, с. 250]. Серед таких слідчих розшукових дій досить поширеною є – обшук.

Як зазначається у ст. 234 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знарядь кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [2].

У 6 розділі КПК Естонії, а саме у ст.ст. 91, 91-1, 92, встановлено норми щодо проведення обшуку, тобто, мету даної слідчої дії, підстави та особливості її проведення. Метою проведення обшуку є виявлення в будівлі, приміщені, транспортному засобі чи на закритій території об'єкта, використаного в якості речового доказу чи такого, що необхідно конфіскувати; документа, предмета чи явища, необхідного для розгляду кримінального провадження; майна, що підлягає арешту з метою конфіскації чи відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням, чи трупа, або ж затримання розшукуваної особи [3].

У цій частині цілі проведення обшуку фактично збігаються в обидвох кримінальних процесуальних законах, однак, слід виокремити той позитивний факт, що естонський законодавець виділяє серед цілей проведення обшуку – відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням, що в свою чергу у вітчизняному законодавстві ігнорується.

Наступним моментом, на який слід звернути увагу є підстави проведення обшуку. У ч. 2 ст. 234 КПК України зазначено, що підставою проведення обшуку є ухвала слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) – на підставі ухвали слідчого судді ВАКС.

Тобто, фактично єдиною підставою для проведення обшуку на стадії досудового розслідування в Україні є дозвіл (ухвала) слідчого судді. Хоча законодавець не виключає можливості проведення обшуку до постановлення ухвали слідчого судді у невідкладних випадках, звужуючи їх до врятування життя людей та майна, або безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

На відміну від вітчизняного законодавства підстави проведення обшуку в Естонії більш різноманітні. Так, наприклад, обшук можна проводити за клопотанням прокуратури на підставі постанови судді попереднього слідства чи суду, або на підставі постанови прокурора. Хоча в останньому випадку існують певні обмеження, наприклад, обшук необхідно провести в нотаріальному чи адвокатському бюро та інше (ч. 3 ст. 91 КПК Естонії) [3].

Слід зазначити, що у КПК Естонії також використовується поняття невідкладний випадок, який трактується як неможливість своєчасно оформити постанову про проведення обшуку, у такому випадку обшук можна провести на підставі дозволу прокуратури. Однак законодавець не зазначає, ні конкретно форми такого дозволу, ні його структури, передбачивши лише «спосіб, що допускає подальше відтворення» (ч. 5 ст. 91 КПК Естонії). Проведення обшуку у такий спосіб передбачає подальше відображення у вступній частині протоколу про обшук обставин, що свідчать про невідкладність та обґрунтування дії.

Проведення обшуку у невідкладному випадку в обидвох країнах потребує так званого «узаконення», зокрема, це зазначається у ч. 6 ст. 91 КПК Естонії, тобто необхідність протягом наступного робочого дня повідомити через прокуратуру суддю попереднього слідства. Суддя попереднього слідства виносить постанову про визнання обшуку допустимим [3].

Цікавою можна вважати практику судів Естонії щодо погодження проведення обшуку або про визнання обшуку допустимим у вигляді погоджувального надпису на постанові прокуратури, що в свою чергу значно економить ресурси досудового розслідування.

Частина 4 статті 91 КПК Естонії містить перелік із трьох пунктів, що має бути зазначено у постанові про проведення обшуку, зокрема:

- 1) що саме розшукується в якості мети обшуку (розшукуваний об'єкт);
- 2) обґрунтування обшуку;
- 3) місце, де проводиться обшук.

На відміну від вищезазначеного вітчизняний законодавець деталізовано визначив структуру супутніх обшуку документів, таких як клопотання про обшук, ухвала про дозвіл на обшук, про що зазначено у ч. 3 ст. 234 та ст. 235 КПК України відповідно.

Протокол обшуку зазначений в ст. 92 КПК Естонії дещо відрізняється від встановленого у КПК України своїми основними частинами. У протокол обшуку вносять такі відомості: пропозицію видати розшукуваний об'єкт або вказати місцезнаходження трупа або розшукуваної особи; найменування добровільно виданого об'єкта; умови, хід та результати пошуків; найменування виявленого об'єкта і його ознаки, що мають значення для розгляду кримінальної справи; дані про встановлення особи, що розшукувалася [3].

На відміну від естонського вітчизняний законодавець закріпив численний ряд умовностей щодо реалізації аналізованої слідчої дії, таких як: зазначення індивідуальних або родових ознак речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням; обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей або за допомогою інших слідчих дій; обов'язковість додання оригіналів або копій документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання; обов'язкова присутність двох незаінтересованих осіб (понятих); обов'язкова відеофіксація; право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз; вимога про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, тощо.

Отже, аналіз кримінального процесуального закону України та Естонії в частині, що стосується проведення обшуку на досудовому розслідуванні свідчить про спрощену, на відміну від вітчизняної, процедуру у Естонії та деталізовану, а подекуди перевантажену, в Україні. З одного боку, деталізація процесуальної форми слугує ніби інструкцією для проведення розшукової дії, а

з іншого боку, завищує стандарт доказування та ускладнює практичну реалізацію обшуку, часто є підґрунтям для відмови у проведенні обшуку, або для оскарження дій органів досудового розслідування та визнання результатів обшуку недопустимими.

Список літератури:

1. Досудове розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. Ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України в редакції від 18.10.2019 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Уголовно-процессуальный кодекс, принят 12.02.2003 RT I 2003, 27, 166 Вступил в законную силу 01.07.2004. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8371/file/Estonia_CPC_as_of_2019_ru.

Дубас В.М.,
суддя
(Вищий антикорупційний суд)

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ**

1. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини проголошує: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Зазначені положення повністю корелюють із встановленим у статтею 2 КПК України завданням щодо забезпечення швидкого судового розгляду кримінального провадження та розумністю строків як засадою кримінального провадження (пункт 21 частини 1 статті 7 КПК).

2. Досудове розслідування кримінальних правопорушень по корупційних злочинах в більшості випадків закінчується складенням обвинувального акта та направленням його до суду. При цьому, відповідно до положень статті 290 КПК сторона обвинувачення зобов'язана надати доступ до матеріалів досудового розслідування, у тому числі будь-які докази, стороні захисту. Крім того, згідно статті 291 КПК забороняється надання суду інших документів крім обвинувального акта до початку судового розгляду. Таким чином, КПК встановив імперативну норму, яка позбавляє можливості суд вивчати та оцінювати докази до початку судового провадження.

3. Отримання судом будь-яких матеріалів під час підготовчого засідання, окрім передбачених ч. 4 ст. 291 КПК, грубо порушує основоположний принцип, визначений у ст. 23 КПК, - безпосередність дослідження доказів. Цей принцип покликаний виключити можливість формування переконань суду до початку судового розгляду. Іншими словами, безпосередність дослідження доказів означає, що процес пізнання відбувається в судовому засіданні, і суд не перевіряє факти та обставини, які йому стали відомі до початку судового розгляду (з матеріалів, що йому надали сторони), а повноцінно досліджує докази, які одержує вперше.

4. На нашу думку, даний принцип об'єктивно «заважає» реалізації завданню кримінального провадження - швидкому судовому розгляду та засаді кримінального провадження – розумності строків. Аргументів маємо достатньо.

5. Як зазначено в моніторинговому звіті за результатами здійснення правосуддя ВАКС, завантаженість суддів ВАКС через їхню участь у розгляді багатьох справ залишається дуже високою. Середньостатистичний коефіцієнт складності справ, які перебували в провадженні ВАКС у 2019 році, за категоріями становить 46 (при максимально можливому – 55), що свідчить про загальну високу складність справ у суді [1]. Зазначений висновок свідчить про те, що судові провадження по корупційних злочинах є складними в частині витрат часу на розгляд справи за стадіями їх розгляду.

6. Процедура судового розгляду не менш важлива, ніж момент

проголошення вироку, адже без дослідження та ретельної оцінки доказів неможливо ухвалити законне рішення. Цьому вельми очікуваному та цікавому для широкого загалу моменту завжди передує кропітка та багатоденна аналітична праця суддів: уважний перегляд матеріалів відеофіксації численних слідчих дій (наприклад, обшуків, відеоконтролю особи/місця); прослуховування багатогодинних аудіозаписів, сформованих за результатами аудіоконтролю особи/місця або зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (так зване «прослуховування телефонних розмов»); допит величезної кількості свідків; дослідження десятків, а інколи сотень, томів документів та речових доказів тощо. Непоодинокі випадки, коли в ході судового розгляду постає необхідність дослідити докази повторно, зокрема, за участі експерта, свідків. дослідження доказів завжди супроводжується титанічними зусиллями, що їх докладають прокурори і захисники для спростування позиції протилежної сторони та переконання суду в обґрунтованості своєї позиції. При тому кожному доводу та кожному аргументу суд також повинен надати оцінку [2]. Таким чином, оцінка доказів, наданих суду під час судового розгляду займає тривалий період часу, що призводить до порушення розумних строків кримінального провадження.

7. Для встановлення розумності строку розгляду конкретної справи у національних судових органах Європейський Суд з прав людини виробив у своїй практиці кілька взаємопов'язаних критеріїв: складність справи; поведінка заявника (тобто особи, яка звернулася до ЄСПЛ); поведінка судових та інших державних органів; важливість предмету розгляду для заявника. У разі необхідності, особа, яка звертається до ЄСПЛ із заявою про визнання розгляду справи необґрунтовано довгим, має довести, що вона особисто не вчиняла дій, спрямованих на затягування процесу. Тобто, ЄСПЛ кожного разу оцінює поведінку заявника та її вплив на тривалість розгляду справи. Однак, аналізуючи одну зі справ про кримінальне обвинувачення, Суд зазначив, що неможливо вимагати від особи, щоб вона сприяла суду у розгляді справи, якщо

таке сприяння приведе до її засудження. Яскравим прикладом, коли поведінка заявників стала однією з причин тривалого розгляду спору, є справа *Chirikosta and Viola against Italy*, де 15-річний строк розгляду було визнано виправданим, оскільки самі заявники сімнадцять разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не заперечували проти шістьох перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі [3]. Крім поведінки заявника, при встановленні розумності строків розгляду справ ЄСПЛ аналізує і поведінку органів влади.

Статистичні дані про стан здійснення правосуддя ВАКС на перші пів року свідчать про невтішну тенденцію та має усі ознаки порушення розумних строків у поведінці сторони захисту. Так, більшість (майже 63%) призначених засідань відбулася. Проте досить багато засідань, більше третини, не відбулися. І основною причиною (понад 58%) стало неприбуття адвоката та/або обвинуваченого. Крім того, великий відсоток неприбуття адвоката чи обвинуваченого в сукупності зі значною кількістю (понад 30) випадків необґрунтованих клопотань адвокатів, зокрема клопотань про повернення обвинувального акта прокурору, жодне з яких у суду не було підстав задовольнити, можуть свідчити про зловживання процесуальними правами [1].

8. Крім того, на тривалість розгляду кримінальних справ, значно впливає той факт, що всі вони, незалежно від тяжкості і складності, розглядаються колегією з трьох суддів, внаслідок чого виникають складнощі у визначенні дати та часу наступного засідання та частіше з'являється необхідність перенесення засідань через відсутність складу суду. Даний факт також є очевидною перешкодою для здійснення правосуддя в найкоротші строки. На нашу думку, положення частини 12 статті 31 КПК щодо колегіального розгляду справ суддями ВАКС потребують узгодження з положеннями частини 2 статті 31 КПК щодо одноособового розгляду. Наприклад, такий корупційний злочин як «Декларування недостовірної інформації», що встановлений статтею 366-1 КК України, передбачає покарання до двох років позбавлення волі. Тому з урахуванням ступеня тяжкості даного злочину та невеликої складності

судового провадження по даній категорії справ, кримінальне провадження могло б здійснюватись суддею одноособово.

9. Практика ЄСПЛ щодо України свідчить про те, що причинами порушення прав людини частіше за все є недосконале законодавство нашої держави чи його неправильне практичне застосування державними органами та судовими інстанціями. Не зважаючи на численні позитивні висновки щодо КПК України 2012 року якість даного процесуального закону потребує вдосконалення. На нашу думку, практика застосування кримінального процесуального законодавства по корупційних злочинах кричуще потребує змін та вдосконалення задля досягнення цілей кримінального провадження. Ураховуючи аналіз практики ЄСПЛ, можна стверджувати, що національне процесуальне законодавство не відтворює повністю позиції ЄСПЛ щодо розкриття змісту завдань кримінального судочинства.

10. Практичний досвід застосування кримінального процесуального законодавства засвідчив необхідність внесення змін до статті 291 КПК в частині можливості надання доказів суду до початку судового розгляду. На наше глибоке переконання, надання доказів разом з обвинувальним актом, надасть можливість як ознайомлення з ними, так і надасть можливість швидше розглядати кримінальне провадження. При цьому, жодним чином не вплине на всебічне, повне та неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження.

11. Аналіз цивільного процесуального закону (стаття 83 ЦПК), господарського процесуального закону (стаття 80 ГПК) та Кодексу адміністративного судочинства України (стаття 79 КАСУ) дає можливість зробити висновок, що законодавець в цих нормах встановив однаковий порядок подання доказів до суду. Звертає на себе увагу і вимога цих норм про необхідність подання позивачем (стаття 83 ЦПК) чи особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб доказів разом з поданням позовної заяви. При цьому, обов'язок подати суду докази разом з

поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи має і відповідач чи третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Варто зазначити, що в ГПК, ЦПК, КАСУ та КПК не відрізняється і підхід щодо оцінки доказів судом. Так, згідно вимог національного процесуального законодавства (стаття 86 ГПК, 89 ЦПК, стаття 90 КАСУ та стаття 94 КПК) суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздальгідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), що міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів). Також такі принципи як змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, розумність строків розгляду справи судом – є засадами усього національного процесуального законодавства.

Таким чином, для вдосконалення правозастосування кримінального процесуального законодавства варто внести зміни в порядок надання документів (письмових доказів) суду по аналогії з нормами інших процесуальних кодексів (за виключенням порядку надання речових доказів). Однак задля збереження балансу між принципами змагальності сторін, безпосередністю дослідження показань й речей а також рівністю перед законом та судом окремі докази (наприклад, показання у письмовій формі) можуть подаватись лише після проведення підготовчого засідання.

Вважаємо, що висловлені погляди щодо покращання практики застосування КПК по корупційних злочинах здатні позитивно вплинути на ефективність судового розгляду даної категорії кримінальних проваджень та прискорити реалізацію завдань кримінального судочинства.

Список літератури:

1. Валько В., Хавронюк М. Звіт за результатами моніторингу здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом // Режим доступу : <https://www.pravo.org.ua/img/books/files/1584712252monitoring%20report%20on%20administration%20of%20justice%20by%20the%20high%20anticorruption%20court.pdf> (дата звернення : 05.05.2020)
2. Танасевич О. Анатомія судового розгляду : що потрібно суду щоб ухвалити законне рішення? // Режим доступу: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/anatomiya-sudovogo-rozglyadu-shhopotribno-sudu-shhob-uhvalyty-zakonno-rishennyu/> (дата звернення : 05.05.2020)
3. Лагута В.О. Критерії визначення розумних строків / В.О. Лагута // Форум права. 2013. № 3. С. 329

Засць І. С.,
науковий співробітник відділу організації
наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності,
кандидат юридичних наук
(*Національна академія внутрішніх справ*)

**ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ**

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК) [1].

Певну специфіку має оцінка висновку експерта як джерела доказів, під якою зазвичай розуміють встановлення належності, допустимості та достовірності висновку. Така оцінка здійснюється під час досудового

розслідування та під час судового розгляду.

Визначення та пошук критеріїв оцінки наукової обґрунтованості доказів у кримінальному провадженні завжди були в полі зору науковців та практиків. Автори теорії доказів, визнаючи, що слідчий і суд досить часто не мають детального уявлення про методи дослідження, застосовані експертом, проте були впевнені в тому, що і слідчий, і суд зможуть розібратися в науковій обґрунтованості висновку експерта, знайомлячись з науковою літературою та експертними методиками, рекомендованими в інструкціях і правилах про проведення експертиз, використовуючи особистий досвід оцінки експертиз певних видів, консультуючись у фахівців з приводу наукової обґрунтованості методів дослідження, застосованих експертом, шляхом допитів експертів і проведення додаткових і повторних експертиз [2, с. 192].

О. Р. Россінська пропонує таку інтерпретацію процесу оцінки експертного висновку, яка складається з декількох послідовних стадій: перевірка дотримання вимог закону при призначенні судової експертизи (чи компетентний експерт у вирішенні поставлених йому завдань і чи не вийшов він за межі своєї компетенції; чи не проведена експертиза особою, яка підлягає відводу з підстав, визначених у процесуальному законі; чи дотримані права учасників процесу при призначенні і проведенні експертизи; чи не порушувався процесуальний порядок при отриманні зразків для призначення експертизи; чи дотримана процесуальна форма висновку експерта і чи наявні усі необхідні реквізити?); перевірка справжності, придатності і достатності досліджуваних речових доказів і зразків, в тому числі з точки зору використаних методик експертного дослідження; оцінка наукової обґрунтованості експертної методики і правомірності її застосування в даному конкретному випадку; перевірка і оцінка повноти і всебічності висновку; оцінка логічної обґрунтованості ходу і результатів експертного дослідження здійснюється шляхом аналізу послідовності стадій експертного дослідження, логічної обумовленості цієї послідовності, логічної обґрунтованості висновків експерта

за проміжними результатами; перевірка належності результатів експертного дослідження до даного кримінального провадження [3, с. 92].

Вважаємо, що дотримання певного алгоритму оцінки наукової обґрунтованості висновку експерта є гарантією правильності такої оцінки. Такий алгоритм, на думку Т.А. Сєдової, включає оцінку наукової обґрунтованості з трьох точок зору: науковості застосованих методів; можливості вирішити з їх допомогою експертних завдань, що стоять перед експертом; наявності у висновку експерта наукового пояснення отриманих ним результатів [4, с. 599-600].

Перераховані елементи пропонованого алгоритму лише в найзагальніших рисах характеризують специфічні труднощі оцінки висновку експерта. Погоджуємось, що певним чином правильно оцінити висновки експерта допомагає сукупність наступних критеріїв: ймовірний висновок експерта не може бути покладено в основу обвинувального акта; незаінтересованість експерта у результатах кримінального провадження; наявність у нього спеціальних знань; дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи; повнота висновку експерта; обґрунтованість висновків; науковість застосовуваних експертних методик; зіставлення висновку експерта з іншими доказами [5, с. 172-174].

На практиці застосовують два різних методи оцінки висновків експертів. Один з них зводиться до логічного аналізу висновку, з'ясування спроможності застосованих експертом науково-технічних засобів і методів дослідження, характеру виявлених ознак і їх ролі в обґрунтуванні зроблених висновків, а другий - до оцінки висновку в юридичному, процесуальному дослідженні матеріалів кримінального провадження. При використанні першого методу критичний аналіз носить внутрішній характер, а при використанні другого - зовнішній. Внутрішня оцінка орієнтує на з'ясування правильності наукових положень, якими керувався експерт (наприклад, положення про індивідуальність почерку), ступінь використання експертом сучасних

досягнень науки і техніки, наукову спроможність застосованих ним технічних засобів і методів дослідження, достатність виявлених ознак для певного висновку, відповідність дослідницької частини висновку і загальних висновків.

Зовнішня оцінка передбачає перевірку, чи дотримані в ході призначення і проведення судової експертизи визначені законом права інших учасників кримінального провадження (насамперед, підозрюваного, обвинуваченого), чи ознайомлений він з постановою, ухвалою про доручення проведення судової експертизи, чи задоволені його обґрунтовані клопотання, порушені у зв'язку з експертизою, зокрема, про постановку додаткових питань, призначення повторної або додаткової експертизи, чи був він ознайомлений з висновком, чи перевірялися його пояснення і заяви, зроблені при ознайомленні з висновком експерта.

На нашу думку, оцінка висновку експерта має декілька взаємопов'язаних, але різних аспектів: процесуально-організаційний, фактичний, логічний, науково-методичний. Розмежувати окремі сторони оцінки реального висновку експерта не завжди можливо, тому що межа між ними визначена нечітко, вони одночасно існують у складному і різноманітному процесі оцінки висновку.

Варто також акцентувати увагу на тому, що закон не забороняє уповноваженим особам у разі необхідності, звернутись за консультацією до відповідного фахівця, спеціальні знання якого допоможуть об'єктивно оцінити «технічну» сторону висновків, зроблених експертом за результатами проведення судової експертизи, висловити власну юридичну оцінку їх доказове значення взагалі і для конкретного кримінального провадження, зокрема. Допомога спеціаліста під час оцінки результатів судової експертизи, насамперед наукової обґрунтованості висновку експерта, може знадобитись у разі наявності в матеріалах кримінального провадження суперечливих висновків, коли результати судової експертизи суперечать іншим зібраним доказам і у разі недостатнього досвіду слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Спеціаліст може порадишити витребувати документи, що містять відомості довідкового характеру, дати письмові консультації зі спеціальних питань,

здійснити допит експерта в суді тощо.

Так чи інакше, заключним етапом оцінки висновку експерта є визначення ролі і значення встановленого експертом факту у доказуванні винуватості або невинуватості особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, у вирішенні питання про доведеність чи недоведеність певних обставин кримінального провадження.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (Дата звернення 23.02.2020).

2. *Шутемова Т.В.* Оценка прокурором заключения судебного эксперта по уголовным делам. Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева № 3, том 1, 2018. С. 191-198.

3. *Россинская Е.Р.* Факторы, определяющие результативность и доброкачественность заключений судебной экспертизы в уголовном судопроизводстве. Вестник Московского университета МВД России. Вып. 1 / 2019. С. 90-93. DOI: 10.24411/2073-0454-2019-10023

4. *Седова Т.А.* Тактика назначения и производства судебной экспертизы: Криминалистика: учеб. под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. СПб., 2001. С. 572–604.

5. *Шейфер С.А.* Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Юридический журнал. Вып. 4. Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004. 192 с.

Капліна О.В.
завідувач кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ОСІБ, ЩО МАЮТЬ ПСИХІЧНІ ВАДИ

Забезпечення обвинуваченому права на захист згідно зі ст. 129 Конституції України є основною засадою судочинства, а відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) віднесено до загальних засад кримінального провадження. Стаття 59 Конституції України проголошує право кожного на професійну правничу допомогу та вільний вибір захисника своїх прав, а ст. 63 Конституції України закріплює право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного.

У ст. 20 КПК, що розкриває зміст забезпечення права на захист як загальної засади кримінального провадження, закріплено право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення; право збирати і подавати докази; брати особисту участь у кримінальному провадженні; користуватись правовою допомогою захисника; реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК.

Відповідно до положень ст. 48 КПК захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

Крім того, право на захист забезпечується низкою норм кримінального процесуального законодавства, серед, яких, зокрема, нормами КПК, які регламентують обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні (ст. 49, 52 КПК), визнання недопустимими доказів, отриманих внаслідок порушення права особи на захист (п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК), особливості реалізації права на відмову від захисника (ст. 54 КПК), можливість підготовки до захисту від нового (ст. 338 КПК) або додаткового обвинувачення (ст. 339 КПК), здійснення судового провадження за відсутності захисника як підставу для скасування судового рішення (п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК) тощо.

В контексті забезпечення права на захист хотілося б звернути увагу на положення ст. 52 КПК, які тривалий час не викликали особливих проблем під час тлумачення та застосування. Зокрема, ч. 2 ст. 52 КПК передбачає, що обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад; 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту; 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; 6) щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; 7) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування

або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення; 9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості - з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Останнім часом у правозастосовній практиці виникають проблеми з усвідомленням правового змісту п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК, який містить імперативну вимогу щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права. Положення статті об'єднують в себе вказівку на психічні чи фізичні вади осіб, які мають право на захист, та містять відкритий перелік вад, що потребує додаткового тлумачення стосовно кожного конкретного випадку.

Аналіз наведеної статті дозволяє зробити висновок, що обов'язкова участь захисника забезпечується щодо двох груп осіб, які мають певні психічні розлади: 1) осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування; 2) осіб, які мають «психічні вади».

Що стосується першої групи, то це особи, які: 1) під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебували в стані неосудності, тобто не могли усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки; 2) вчинили злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До таких осіб за рішенням суду застосовуються примусові заходи медичного характеру, а якщо особи, що вчинили злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіли на психічну хворобу, одужають, то після одужання вони можуть підлягати покаранню.

Поняття неосудності наведено у ч. 2 ст. 19 КК України, з якого випливає, що неосудною визнається така особа, яка під час учинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Наведена формула неосудності включає як медичні, так і юридичні ознаки (критерії), які добре розроблені у науці кримінального права. Поєднавши в цій формулі медичні та юридичні ознаки, законодавець тим самим обмежив поняття неосудності чіткими, точно визначеними законом рамками. Закріплені в законі ознаки є однаково обов'язковими як для експертів, так і для юристів при вирішенні питання про неосудність конкретної особи.

Для того, щоб усвідомити, чим саме зазначені особи відрізняються від осіб, що вказані у п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК можна застосувати такий прийом логічного способу тлумачення, як висновки від протилежного (*argumentum a contrario*). Це дає можливість констатувати, що під особами, які внаслідок *психічних вад* не здатні повною мірою реалізувати свої права, слід розуміти всіх інших, ніж зазначені у п. 5 ч. 2 ст. 52 КПК осіб, які мають такі психічні аномалії (вади), що не дозволяють вважати особу неосудною і не усувають відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, але перешкоджають, ускладнюють або взагалі унеможливають здійснення захисту самостійно.

Враховуючи відсутність у законодавстві визначення поняття «психічні вади» та виходячи з вищевикладеного можна запропонувати наступні медичні та юридичні критерії, які можуть бути вирішальними для визначення наявності у особи психічних вад, що свідчать про нездатність повною мірою реалізувати свої права: 1) наявність у особи будь-якого постійного або тимчасового розладу психічної діяльності, хронічного душевного захворювання, недоумства або іншого хворобливого стану, який тягне інтелектуально-мнестичні чи емоційно-волеві вади (аномалії) психіки; 2) розлад психічної діяльності не

позбавляє особу можливості усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, що обумовлює її осудність; 3) у підозрюваного (обвинуваченого) обмежена або ослаблена здатність сприймати обставини кримінального провадження, сприймати та запам'ятовувати в достатньому обсязі події, що відбуваються навколо, зміст процесуальних документів, сутність та соціальне значення комплексу наданих законом прав; 4) у підозрюваного (обвинуваченого) обмежена або утруднена здатність відтворювати (вербалізувати) сприйняте під час особистого спілкування, проведення слідчих та інших процесуальних дій; 5) підозрюваний (обвинувачений) не може обходитися (повністю або частково) без сторонньої допомоги, реалізувати своє право на захист, зокрема, тримати документи в руках, читати, перегортати сторінки, вести записи, тримати в пам'яті великі обсяги інформації, зосереджуватися та зберігати увагу, заявляти клопотання, логічно будувати думки, виступати в суді тощо.

Закон не покладає на слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд обов'язок виявляти психічні вади особи і вирішити питання, чи може вона самостійно здійснювати захист своїх прав. Закріплюючи у ч. 2 ст. 242 КПК випадки обов'язкового проведення експертизи, закон встановлює такий обов'язок лише з метою визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності.

Разом з тим, слідчий, прокурор, суддя не володіють спеціальними знаннями в області психіатрії та не в змозі робити категоричні висновки про наявність у особи психічних вад, які унеможливають реалізацію нею передбачених законом прав, та не належать до характерологічних особливостей людини. Крім того, психічні вади не настільки очевидні, як фізичні, і, найчастіше, не піддаються виявленню без спеціальних обстежень або підтвердження їх наявності медичними документами. Отже, враховуючи правозахисну спрямованість положення п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК з одного боку, та неприпустимість зловживання правом підозрюваним (обвинуваченим), з

іншого, слідчий, прокурор, суддя вправі залучити для консультативної допомоги спеціаліста або призначити судово-психіатричну експертизу.

Климкевич Р.А.

викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК НОВА ПАРАДИГМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Обраний Україною шлях європейської інтеграції вимагає ґрунтовних, комплексних змін у її правовому середовищі, зокрема щодо відповідності кримінального процесуального законодавства європейським та міжнародним стандартам. Цим обумовлюється потреба ретельного дослідження норм міжнародних актів у сфері забезпечення прав і свобод людини під час здійснення кримінального провадження. Одним із фундаментальних прав підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні є їх право на інформацію.

Аналіз правового регулювання права на інформацію у кримінальному процесуальному законодавстві країн-членів ЄС дає змогу дійти висновку, що існувала значна різниця у регламентації та реалізації цього права серед держав-членів ЄС. Деякі держави ЄС передбачають право на інформацію у письмовому вигляді, деякі в усному, а у деяких відсутній інститут забезпечення інформацією про процесуальні права у кримінальному судочинстві. Наприклад, у Нідерландах та Республіці Мальта не було закріплено на законодавчому рівні обов'язок правоохоронних органів інформувати підозрюваного та обвинуваченого про право на правову допомогу. У деяких країнах ситуація була досить неоднозначною: у ФРН про право на доступ до адвоката та право зберігати мовчання інформувалося в усній формі, про право на доступ до доказів у усній формі, а про право на переклад інформація не надавалася. Схоже ситуація була і в Іспанії, Португалії, Словенії [1, с.196].

Враховуючи такі значні розбіжності у підходах до визначення та гарантування права на інформацію у європейських державах, потреба прийняття уніфікованого акту, який б на наднаціональному рівні закріпив мінімальні стандарти прав підозрюваних та обвинувачених на інформацію у кримінальному провадженні, не може викликати сумнівів.

У 2009 році було прийнято Дорожню карту щодо посилення процесуальних прав підозрюваних і обвинувачених в кримінальному провадженні [2]. Цей програмний документ передбачає здійснення певних заходів із забезпечення процесуальних прав підозрюваним та обвинуваченим та прийняття окремих законодавчих актів. Наслідком реалізації положень цієї Дорожньої Карти стало прийняття декількох Директив у сфері кримінального процесу.

Однією із серії Директив, які мали бути прийняті відповідно до міри В цієї Дорожньої Карти про посилення прав потерпілих у кримінальному процесі від 30 листопада 2009 року стала Директива Європейського Парламенту та Ради № 2012/13 від 22.05.2012 про право на інформацію у кримінальному провадженні (далі – Директива про інформацію) [3]. Ця Директива є обов'язковою для країн-членів ЄС та повинна бути імплементована у їх національне законодавство до червня 2015 року.

Предметом Директиви про інформацію є мінімальні стандарти стосовно забезпечення права підозрюваних та обвинувачених на інформацію про їхні права у кримінальному провадженні, а також про висунені обвинувачення. Директива також встановлює правила стосовно прав осіб на інформацію про їх права, стосовно яких діє Європейський ордер на арешт.

Ефективне здійснення захисту у кримінальному провадженні передбачає, що підозрюваний або обвинувачений негайно повідомляються про свої процесуальні права. Важливим є момент виникнення в особи права на інформацію про їх процесуальні права. Ст. 2 Директиви регламентує це питання, вказуючи, що вищезгадане право в особи виникає з моменту, коли їй стало відомо від компетентних державних органів про те, що вони

підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно, право бути поінформованим не прив'язується до офіційного повідомлення про підозру або обвинувачення органами досудового розслідування. Відповідно в цьому аспекті термін «підозрюваний» варто розуміти у широкому контексті, як будь яку особу, стосовно якої існують певні підозри у вчиненні злочину, однак, яка ще не є суб'єктом кримінального провадження.

Аналіз норм Директиви про інформацію має змогу зробити висновок, що право на інформацію має потрійну сутність та включає в себе наступні права:

- право підозрюваного та обвинуваченого бути поінформованим про їхні процесуальні гарантії;
- право бути поінформованим про обвинувачення;
- право мати доступ до матеріалів справи

Ключовим положенням Директиви є стаття 3, яка встановлює обов'язок держав-членів ЄС негайно надавати підозрюваним та обвинуваченим інформацію відповідно до їхнього національного кримінального процесуального законодавства стосовно наступних прав:

- право на доступ до адвоката (право на правову допомогу);
- право на отримання безоплатної правової допомоги;
- право знати в чому особа обвинувачується (право знати зміст обвинувачення);
- право на усний та письмовий переклад;
- право зберігати мовчання (право не свідчити проти себе).

Інформація про вищезгадані права повинна бути надана особі в усній або письмовій формі, простою та зрозумілою мовою, із врахуванням особливих потреб підозрюваних та обвинувачених.

Директива передбачає додаткову гарантію для підозрюваних, які затримані чи тримаються під вартою у вигляді вручення так званої «декларації прав» (англ. - «letter of rights», франц.- «déclaration de droits»). Цей документ

повинен містити письмову інформацію про процесуальні права підозрюваних чи обвинувачених, а саме: право на доступ до матеріалів провадження, право повідомити про затримання особи працівника консульської служби чи іншу особу, право на невідкладну медичну допомогу, право на інформацію про максимальну кількість годин чи днів, протягом яких підозрюваний чи обвинувачений може бути позбавлений свободи перед тим як він постане перед судом.

Окрім вищезазначених прав, «декларація прав» повинна містити основну інформацію про можливість оскарження затримання відповідно до національної процедури та про право перевіряти законність такого затримання.

Вважається, що ця вимога Директиви повністю відповідає гарантіям *habeas corpus*, які закріплені у п. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4]. Право перевірки законності затримання не просто передбачає надання особі інформації про можливість оскарження такого затримання. У більш широкому контексті його тлумачив ЄСПЛ. Це також надає затриманій особі можливість знати причини затримання, мати доступ до матеріалів провадження упродовж розумного строку для того, щоб ефективно реалізувати своє право перевірки законності затримання у контексті принципу рівності сторін [5].

У додатку А до Директиви містить орієнтовний зразок цієї «декларації прав», із зазначенням усіх вищеперелічених гарантій. Особа має право зберігати цей документ упродовж всього часу позбавлення її свободи.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає аналогічний інститут вручення письмового документа із зазначенням у ньому процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених, який іменується «пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного (обвинуваченого)» [6].

Проводячи паралель між правами, про які інформуються підозрювані, обвинувачені відповідно до українського кримінального процесуального законодавства та тими правами, про які повинні інформуватися ці особи

відповідно до норм Директиви, варто зауважити, що перелік прав про які інформуються підозрювані, обвинувачені відповідно до КПК України значно ширший та окрім прав, передбачених Директивою, також містить право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, право заявляти відводи, право оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді та інші. Однак, КПК України не передбачає інформування підозрюваного, обвинуваченого про його право на невідкладну медичну допомогу. Більш того, стаття 42 «Підозрюваний, обвинувачений» КПК України серед переліку прав підозрюваних, обвинувачених не містить право на медичну допомогу.

Вважаємо за доцільне імплементувати положення Директиви про інформування підозрюваного, обвинуваченого про його право на невідкладну медичну допомогу. Однак, перш ніж імплементувати дану норму Директиви у національне кримінальне процесуальне законодавство, варто у межах окремого пункту статті 42 КПК України «Підозрюваний, обвинувачений» закріпити право на медичну допомогу і медичне обстеження. Видається, що запровадження таких положень у кримінальне процесуальне законодавство України сприятиме підвищенню стандартів якості під час здійснення кримінального провадження та забезпечить приведення його у відповідність до стандартів Європейського Союзу та захисту прав людини.

Список літератури:

1. Климкевич Р. Право на інформацію у кримінальному провадженні за законодавством ЄС. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: збірник наукових праць за матеріалами XVIII міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції, 18-19 квітня 2019 р. Львів, 2019. С. 195-197.

2. Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings (Text with EEA relevance). OJ C 295, 4.12.2009, p. 1–3

3. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings. OJ L 142, 1.6.2012, p. 1–10.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. Урядовий кур'єр. 2010. №215

5. Case of Schöps v. Germany (Application no. 25116/94). JUDGMENT of the ECtHR, 31 December 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59210>

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. К. Центр учбової літератури, 2012. 254 с.

Климчук М.П.,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології Навчально-наукового інституту № 2,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Національна академія внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Підготовче провадження є першим важливим етапом судового провадження у суді першої інстанції, в якому суд зобов'язаний перевірити матеріали кримінального провадження, з'ясувати достатність фактичних та юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК, вирішити питання, пов'язані з підготовкою кримінального провадження до судового розгляду, в тому числі визначити дату, час та місце судового розгляду, форму проведення судового засідання, склад суду тощо [1, с. 24]. На цій стадії кримінального провадження суд за участю прокурора та інших учасників кримінального провадження (обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника і законного представника, цивільного позивача, його представника і законного представника, цивільного відповідача і його представника) здійснює процесуальну діяльність, спрямовану на вирішення

питання про можливість розгляду матеріалів кримінального провадження по суті у судовому засіданні [2, с. 28].

Чинний КПК України упровадив засаду рівності прав учасників кримінального провадження, закріпив змагальний порядок здійснення підготовчого провадження, невід'ємною ознакою якого є наявність сторін, які виконують протилежні функції [3, с. 169]. Усі питання суд вирішує у відкритому судовому засіданні за клопотаннями сторін.

Вважаємо, що питання, які необхідно з'ясувати захиснику, як представнику сторони захисту у кримінальному провадженні, під час підготовки до участі у проведенні підготовчого судового засідання, для зручності слід розділити на дві самостійні взаємопов'язані групи в залежності від тих завдань, які вирішуються судом на цій стадії.

До першої групи слід віднести питання, які пов'язані із прийняттям судом рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК, а саме щодо: повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, у разі їх невідповідності вимогам КПК; направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідповідності кримінального провадження; призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; закриття провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. п. 4–8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК; затвердження / відмови у затвердженні угоди; доручення представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь.

Другу групу складають питання, перелік яких закріплено у ч. ч. 2, 3 ст. 315 КПК, та які стосуються вирішення судом питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, а саме щодо: призначення у кримінальному провадженні запасного судді; доцільності здійснення кримінального провадження у

закритому судовому засіданні; обрання, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у т. ч. запобіжних заходів); здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту; витребування певних речей чи документів; здійснення судового розгляду в закритому судовому засіданні; про розгляд справи судом присяжних; вчинення судом інших дій, необхідних для підготовки до судового розгляду.

Насамперед зазначимо, що негативні наслідки для обвинуваченого породжують випадки ігнорування під час підготовчого судового провадження безініціативним захисником, допущеної слідчим, прокурором неконкретності у обвинувальному акті, формулюванні обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, невідповідності вимогам клопотання про застосування заходів медичного, виховного характеру. Бездіяльність, яка полягає у порушенні права особи на захист, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

З'ясуємо особливості діяльності захисника щодо вирішення окремих процесуальних питань, які вирішуються судом на стадії підготовчого судового провадження.

Одним із засобів законного впливу на хід судового процесу у конкретному кримінальному провадженні є можливість захисника заявляти клопотання під час підготовчого провадження. З цього приводу слушною є точка зору, висловлена М. І. Шевчук, що учасники підготовчого судового провадження не можуть бути позбавлені права заявляти про істотне порушення їхніх прав і свобод, яке мало місце на стадії досудового розслідування. Таке їх право випливає із мети підготовчого провадження та сутності завдань, які поставлені перед судом на даній стадії [4, с. 86–87]. Лише після дослідження у змагальній процедурі надані сторонами кримінального провадження фактичні дані набувають значення доказів (за умови їх належності та допустимості, констатованої судом) [5, с. 13, 14].

Водночас, М.П. Тахтаров вказує на існування цілком об'єктивних причин, які не дозволяють розглядати такі клопотання саме на даному етапі

кримінального провадження, оскільки їх розгляд передбачає необхідність дослідження доказів, якими їх обґрунтовано. На думку науковця, це суперечить логіко-функціональній побудові сучасного кримінального процесу, заважає вирішенню завдань підготовчого провадження та потребує істотної зміни його процесуальної форми, яка не є виправданою потребами правозастосовної практики. Адже, як впливає зі змісту ч. 4 ст. 291 КПК, прокурор повинен спрямувати до суду для розгляду у підготовчому провадженні не матеріали досудового розслідування, а лише обвинувальний акт з відповідними додатками [6, с. 116, 206].

Слід погодитись, що відсутність можливостей дослідження доказів у підготовчому провадженні в окремих випадках стає проблемою, що ускладнює реалізацію норм КПК і вирішення завдань цієї стадії [7, с. 206]. Зокрема, це стосується визначеного п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК розгляду клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, обвинувачений та його захисник – адвокат звернулися до Київського районного суду м. Одеси суду із клопотанням про розгляд заяви в стадії підготовчого судового засідання про звільнення обвинуваченої особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК України і просять суд передати обвинуваченого на поруки. У даному випадку суд прийняв рішення про відмову у задоволенні клопотання та призначив кримінальне провадження до судового розгляду у відкритому судовому засіданні. В обґрунтування своєї позиції суд зазначив, що в стадії підготовчого судового засідання без дослідження доказів неможливо правильно кваліфікувати дії обвинуваченого, а прийняття судом остаточного рішення без належної перевірки дій обвинуваченого в стадії підготовчого судового засідання може привести до ухвалення судом необґрунтованого судового рішення [396].

Безсумнівним є те, що захисник у кримінальному провадженні вправі використовувати усі засоби, не заборонені законом та спрямовані на захист прав та законних інтересів клієнта. Однак, в даному випадку про певні

упущення з боку захисника щодо заявлення клопотання під час підготовчого судового провадження говорити не доводиться, адже проблема у лежить у законодавчій площині. Слід погодитись, що відсутність можливостей дослідження доказів у підготовчому провадженні в окремих випадках стає проблемою, що ускладнює реалізацію норм КПК і вирішення завдань цієї стадії [7, с. 206].

Крім того на стадії підготовчого провадження адвокат повинен активно використовувати й інші процесуальні можливості, надані йому кримінальним процесуальним законом, зокрема, визначене ч. 2 ст. 303 КПК України право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які не були предметом розгляду під час досудового розслідування.

Список літератури:

1. Кримінальний процес : підручник за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.
2. Кримінальний процес: підручник за ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Видавництво «Центр учбової літератури». К., 2013 р. 544 с.
3. *Зражевська Н. О.* Особливості реалізації принципу змагальності на стадії попереднього розгляду кримінальної справи. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. 2009. №1. С. 168–170.
4. *Шевчук М. І.* Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.
5. *Панова А. В.* Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2016. 218 с.
6. *Тахтаров М. П.* Прокурор у підготовчому судовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 230 с.
7. *Тахтаров М. П.* Проблемні питання підтримання прокурором державного обвинувачення на стадії підготовчого провадження. Visegrad

Journal on Human Right. 2016. № 4/1. С. 205–210.

8. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 18.02.2016 р., справа № 520/4664/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56368154>. (Дата звернення 22.04.2020).

Лапкін А. В.,
доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*)

ПЕРСПЕКТИВИ УНІФІКАЦІЇ ІНСТИТУТІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ІНСТИТУТУ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Згідно з позицією Верховного Суду України звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачених КК України обмежень її прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснюється у випадках, передбачених КК України, в порядку, встановленому КПК України [1]. Кримінальна відповідальність, згідно з позицією Конституційного Суду України, передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної і виступає як форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду [2]. Таким чином, звільнення особи від кримінальної відповідальності означає, що така оцінка діям особи не надається і відповідні заходи до неї не застосовуються. З урахуванням викладеного, звільнення особи від кримінальної відповідальності можна визначити як здійснювану у особливому процесуальному порядку офіційну відмову держави від засудження та покарання особи, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, що застосовується за наявності підстав, передбачених КК України, шляхом закриття кримінального провадження.

За своєю правовою природою звільнення особи від кримінальної відповідальності становить міжгалузевий інститут, що ґрунтується на нормах матеріального кримінального права в частині підстав звільнення від кримінальної відповідальності (їх складають положення Розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» та низки інших статей КК України), а також кримінально-процесуального права, які регулюють порядок звільнення від кримінальної відповідальності (§ 2 «Звільнення особи від кримінальної відповідальності» Глави 24 «Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування» КПК України). Хоча КПК України не регламентує процедуру звільнення особи від кримінальної відповідальності як особливий порядок кримінального провадження, вона фактично відповідає його ознакам, оскільки здійснюється за іншими правилами, ніж загальний порядок кримінального провадження, за наявності передбачених законом про кримінальну відповідальність підстав.

Згідно зі статистичними даними, у 2013 р. прокурорами до суду було направлено 4 843 кримінальних проваджень із клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності із загальної кількості 223 561, у яких особі було повідомлено про підозру, або 2,1 %; у 2014 р. – 4 677 із 199 263, або 2,3 %; у 2015 р. – 2 852 із 188 099, або 1,5 %; у 2016 р. – 1 872 із 159 480, або 1,2 %; у 2017 р. – 2 768 із 198 477, або 1,4 %; у 2018 р. – 3 109 із 191 856, або 1,6 %; у 2019 р. – 2 642 із 171 691, або 1,5 % [3]. Отже, звільнення від кримінальної відповідальності у абсолютних показниках має певну поширеність на практиці, проте у відносних застосовується лише до 1-2 % підозрюваних, що свідчить про обмежену сферу його реалізації.

Уявляється, що подальша еволюція цього інституту має йти у бік поглиблення й удосконалення його процесуальної компоненти, оскільки кримінально-правова має статичний і обмежений характер, що стримує його застосування на практиці. На наш погляд, кримінальне законодавство може регламентувати деякі підстави звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема ті, що мають об'єктивний характер (наприклад, сплив строків

давності), а також ті, що реалізуються як виключні заохочувальні норми стосовно окремих складів злочинів чи окремих категорій суб'єктів злочинів. Всі інші аспекти цього інституту цілком можуть бути врегульовані у КПК України.

При цьому потенціал розширення практичного застосування цього інституту вбачається нами у об'єднанні його з інститутом угод у кримінальному провадженні. На сьогодні щодо цих інститутів відрізняються: 1) сфера їх застосування (сфера звільнення від кримінальної відповідальності за окремими підставами є вужчою за колом кримінальних правопорушень); 2) підстави їх застосування (проте фактично вони значною мірою співпадають щодо дійового каяття як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та угоди про визнання винуватості, а також щодо примирення сторін та угоди про примирення); 3) процесуальний порядок реалізації (який, проте, має багато спільного у вигляді дострокового закінчення досудового розслідування та розгляду відповідного питання у підготовчому провадженні); 4) оформлення результату (звільнення від кримінальної відповідальності тягне за собою закриття кримінального провадження ухвалою суду, а затвердження угоди – ухвалення обвинувального вироку); 5) правові наслідки: на противагу угодам, які передбачають пом'якшення кримінальної відповідальності, але не виключають її, правова природа розглядуваного інституту полягає у повному позбавленні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тих обтяжень, які передбачає кримінальна відповідальність.

На позиції суворого розмежування цих інститутів стоїть Верховний Суд, наголошуючи на тому, що за загальним правилом, у випадку наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, з огляду на те, що інститут угод у кримінальному провадженні жодним чином (як в матеріальному, так і в процесуальному аспектах) не кореспондуються з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності, є взаємовиключними та потребують розмежування, суд має згідно з п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України відмовити у затвердженні угоди та звільнити особу від кримінальної відповідальності [4].

Однак потреба такого розмежування, обумовлена конкуренцією цих інститутів, впливає із їх очевидної близькості і єдиних підстав для їх застосування.

Так, відносно кримінального провадження ці інститути мають багато спільного, передбачаючи його спрощення, прискорення й скорочення в цілому на тих самих засадах, що були розглянуті у попередньому підрозділі відносно кримінального провадження на підставі угод. Як й інститут угод, застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності передбачає сприятливі наслідки для підозрюваного, обвинуваченого, а тому має розглядатися як альтернатива кримінальному переслідуванню. Воно є втіленням ідей гуманізму, економії репресії, доцільності, а також процесуальної економії, передбачає реалізацію компромісу та схвальну реакцію держави на позитивну посткримінальну поведінку особи (спрямовану на попередження, нейтралізацію або зменшення злочинної шкоди, сприяння у розкритті злочину, виправлення тощо.. Це об'єднує умови й завдання інститутів звільнення особи від кримінальної відповідальності та угод у кримінальному провадженні, а отже – й діяльності прокурора щодо їх реалізації.

Уявляється, що з точки зору прокурорської діяльності, в основі застосування обох цих інститутів лежить компроміс публічних інтересів, репрезентованих прокурором, з приватними інтересами підозрюваного, обвинуваченого. Обоє вони являють собою альтернативи кримінальному переслідуванню, процесуальна реалізація яких здійснюється в особливому порядку кримінального провадження. В реалізації обох ключову роль відіграє прокурор як представник публічного інтересу та суб'єкт, який забезпечує притягнення особи до кримінальної відповідальності. Це створює передумови для подальшого зближення й інтеграції вказаних інститутів в єдиний інститут альтернатив кримінальному переслідуванню (кримінальній відповідальності).

Розглядаючи звільнення особи від кримінальної відповідальності як альтернативу кримінальному переслідуванню, можна зробити висновок, що рішення про застосування такої альтернативи має приймати той суб'єкт, який кримінальне переслідування здійснює, він же і нестиме за це відповідальність.

Такий підхід пояснює, що прокурор, як суб'єкт, який від імені та в інтересах держави здійснює обвинувальну діяльність, уповноважений за наявності визначених законом підстав її припинити. З огляду на це, модель, за якою саме прокурор міг би вирішувати питання про звільнення від кримінальної відповідальності, наприклад, на стадії досудового розслідування, загалом є допустимою і не порушуватиме міжнародних стандартів у сфері кримінального провадження. Враховуючи викладене, попри те, що КК і КПК України передбачено виключно судовий порядок закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності, вважаємо, що усі основні рішення стосовно здійснення кримінального переслідування, у т. ч. його припинення, має приймати прокурор: одноосібно (на досудових стадіях) та шляхом звернення до суду із клопотанням (після направлення справи до суду).

На наш погляд, трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності у звільнення від кримінального переслідування логічно обумовлює наділення прокурора повноваженням щодо прийняття цього рішення. Така модель спроможна не лише розв'язати теоретичні проблеми розглядуваного інституту, а й реально спростити й прискорити кримінальне провадження. При цьому інститути звільнення від кримінального переслідування та угод мають бути об'єднані з тим, щоб здійснюватися на єдиних засадах: на підставі оформленої домовленості сторін, з визначеними правовими наслідками для них та можливістю скасування прийнятого рішення у разі невиконання домовленостей з боку підозрюваного, обвинуваченого. Залежно від категорії кримінального правопорушення, особи винного та взятих ним на себе зобов'язань прокурор має приймати рішення про застосування тих чи інших сприятливих наслідків щодо нього: від пом'якшення кримінальної відповідальності у вигляді узгодженого покарання до повного звільнення від неї шляхом припинення кримінального переслідування.

Список літератури:

1. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 року. *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 5. С. 7-13.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013-2019 рр. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 439/1344/17 від 16 жовтня 2018 р. URL: https://protocol.ua/ru/institut_ugod_u_kriminalnomu_provadgenni_godnim_chinom/.

Марочко А.А.

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

Солдатенко О.А.

доцент кафедри кримінального процесу
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

РІВНІСТЬ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Сучасна соціально-політична обстановка та необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства вимагають додаткових досліджень питань здійснення кримінального провадження з позиції рівності всіх осіб перед законом та судом. Рівність учасників кримінального провадження покладає на суд обов'язок не надавати будь-яких переваг будь-

якому з учасників кримінального провадження. Звідси, процесуальне становище кожного конкретного учасника провадження не може бути покращено або погіршено залежно від раси, кольору шкіри, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, політичних, релігійних та інших переконань, за мовними або іншими ознаками [2,с.173].

Засада рівності перед законом і судом не передбачає обмеження конституційних прав та свобод громадян, навпаки у передбачених законом випадках, встановлюються додаткові гарантії для певних категорій осіб. Порухення цієї засади призводить до постановлення несправедливих рішень, втрати довіри громадян до державних органів, неповаги до закону [1,с.54-55].

Права не можуть бути неправомірно обмежені, разом з тим деякі права учасників процесу визначаються саме їх процесуальним статусом і протилежна сторона не може бути наділена тими ж самими правами. Так, позивач, на відміну від відповідача, не може подати зворотний позов, а право мати захисника є виключною прерогативою підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи виправданого. Безумовно, у таких випадках про порушення даної засади не йдеться. Закон однаковий для всіх, йому байдужі фактично існуючі відмінності між людьми. Від закону вимагається неупередженість і «повна сліпота» до соціальних відмінностей людей у сфері права.

Положення про рівність перед законом і судом діє протягом усього кримінального провадження. Слідчий, прокурор і суддя зобов'язані забезпечити рівну можливість здійснення процесуальних прав будь-якому громадянину, рівну можливість використання ними заходів щодо захисту своїх законних прав та інтересів [3,с.7-29].

Рівність учасників кримінального провадження перед законом означає наділення їх рівними правами та рівними обов'язками щодо участі в процесі та відстоюванні своєї позиції. При цьому поняття «рівні права», «рівні обов'язки» не можна ототожнювати з поняттям «однакові права» «однакові обов'язки». Права чи обов'язки можуть бути різними залежно від того, у якому

процесуальному статусі перебуває особа(прокурор ,слідчий, підозрюваний, потерпілий) Рівність прав (обов'язків) полягає в тому , що кожен з учасників кримінального провадження наділений правами та несе обов'язки , що відповідають його процесуальному становищу. Рівність усіх учасників процесу перед законом передбачає єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав.

Засада рівності перед законом і судом тісно пов'язана та взаємодіє з іншими засадами кримінального провадження. Одні з них є її основою (засади верховенства права, законності), для інших вона є необхідною гарантією (засади поваги до людської гідності ,забезпечення права на свободу та особисту недоторканість та забезпечення доведеності вини). [4,с.20-26].

Засада рівності перед законом і судом має тісний зв'язок із засадою змагальності сторін(ст.22КПК України). Цей зв'язок визначається співвідношенням рівності всіх перед законом і судом та рівноправності сторін як однієї з вимог змагальності. Співвідношення рівноправності та рівності перед законом і судом по – різному оцінюється в юридичній літературі: одні автори включають рівність перед законом перед законом і судом до змісту рівності, інші виводять рівноправність із рівності всіх перед законом і судом [3,с.7-29].

Як висновок можемо зазначити те, що будучи проголошеною та нормативно закріпленою, засада рівності перед законом і судом вимагає своєї повної і безумовної реалізації. Державні інституції повинні втілювати ідею рівності в діяльність органів суду, прокуратури, досудового розслідування та їх посадових осіб, з метою подолання правового нігілізму державі. Здійснюючи підготовку суддів, адвокатів, посадових осіб правоохоронних органів, необхідно акцентування їхню увагу на проблемі забезпечення рівності прав учасників кримінального провадження, їх рівності перед законом і судом, одночасно гарантуючи таким особам забезпечення реалізації прав та інтересів.

Список літератури:

1. Мединська Л. В. Окремі питання забезпечення рівності прав сторін у кримінальних справах / Л. В. Мединська // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 454–561
2. Костенко М. Рівність перед законом і судом серед інших засад кримінального провадження / М. Костенко // Історико-правовий часопис. – 2015. – № 1(5). – С. 119–124.
3. Науково-практичний коментар КПК Кримінально-процесуального кодексу України / Глава 2. Засади кримінального провадження (ст.7-29)/ Стаття 10. Рівність перед законом і судом.
4. Костенко М. А. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом як міжнародний стандарт прав людини / М. А. Костенко // Право і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 20–26.

Матоліч В.В.,

аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ/УДОЧЕРІННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Інформація про усиновлення/удочеріння, відповідно до вимог Сімейного кодексу України має зберігатися у таємниці особами, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна така інформація, а також іншими особами, яким став відомий факт усиновлення; вона не може бути розголошена, однак, може бути розкрита у порядку визначеному законом. Охорона таємниці усиновлення /удочеріння гарантована статтею 228 Сімейного кодексу України, яка має назву «Забезпечення таємниці усиновлення». На практиці застосовують розширене тлумачення терміну «таємниця усиновлення» та включають до його змісту також термін «таємниця удочеріння». Однак, безумовно найбільш конкретним є буквальне тлумачення норми права, що виключає будь-які сумніви у правозастосуванні. Оскільки законодавець мав намір однаковою мірою забезпечити як право особи на таємницю усиновлення, так і право особи на таємницю удочеріння, видається доцільним замість терміну «таємниця

усиновлення» закріпити у Сімейному кодексі України термін «таємниця усиновлення/удочеріння».

Таємницю усиновлення /удочеріння розглядають у двох аспектах, а саме: як таємницю приватного життя особи та як професійну таємницю, збереження якої гарантовано законом. Так, частиною 1 статті 228 Сімейного кодексу України визначено, що особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), а також інші особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема і тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним [1].

Таким чином, під законодавчою охороною знаходиться як інформація про усиновлення/удочеріння, що уже відбулося, так і інформація щодо наміру особи усиновити дитину з моменту звернення такої особи з заявою про взяття її на облік кандидатів, які бажають усиновити/удочерити дитину.

Відповідно до ч.2 ст.228 Сімейного кодексу України відомості про усиновлення *видаються судом* лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості *потрібні* правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною справою чи кримінальним провадженням.

Вжите законодавцем словосполучення «видаються судом», не в повній мірі відповідає змісту, який законодавець в нього вклав. Мається на увазі, що такі відомості можуть бути отримані з дозволу суду, тобто на підставі відповідного судового рішення. Крім цього, зазначена інформація може бути надана також і з дозволу слідчого судді, а не тільки суду. Так, відповідно до ч.2 ст.159 Кримінального процесуального кодексу України тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду [2]. Це не знайшло свого відображення у змісті норми права закріпленої у ч.2 ст.228 Сімейного кодексу України.

На мій погляд, важливою є точність у формулюванні норми права, яка передбачає процедуру доступу до інформації, яка містить охоронювану законом таємницю.

Статтею 160 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що орган досудового розслідування у межах кримінального провадження може подати клопотання про тимчасовий доступ як до документів, які містять загальнодоступну інформацію, так і до документів, які містять інформацію, що становить охоронювану законом таємницю. У статті 162 Кримінального процесуального кодексу України визначено яка саме інформація належить до охоронюваної законом таємниці і щодо якої може бути подано таке клопотання. За конструкцією правової норми, викладеної у ст.162 Кримінального процесуального кодексу України можна зробити висновок, що цей перелік є вичерпним.

Однак, у цьому переліку немає відомостей, які можуть становити таємницю усиновлення /удочеріння. Таким чином, можна дійти помилкового висновку, що для отримання цих відомостей не потрібно подавати клопотання про тимчасовий доступ до документів, а можна їх отримати, скажімо, на підставі звичайного запиту. Це видається неправильним.

Кримінальний процесуальний кодекс України не містить спеціальних норм щодо процедури отримання інформації, яка містить саме таємницю усиновлення/ удочеріння, а також банкетних норм, які б скеровували суб'єкта правозастосування до відповідної норми Сімейного кодексу України. Незважаючи на це, на практиці норми Кримінального процесуального кодексу України застосовують із урахуванням положень ч.2 ст.228 Сімейного кодексу України. Тому, на мою думку, слід доповнити ч.1 ст.162 Кримінального процесуального кодексу України пунктом 11 такого змісту: відомості, які становлять інші види таємниць, охорона яких гарантована законом.

Список літератури:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>.

Мудрецька Г. В.

доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Кримінально-процесуальний захист являє собою складну фундаментальну функцію, яка існує паралельно з іншими функціями, протилежними їй (обвинувачення і правосуддя). Її реалізація на сучасному етапі розвитку України відбувається в умовах нових підходів до всіх діючих правових норм, необхідність яких викликана інтенсивними перетвореннями як в економічному, так і політичному житті, демократизацією правових інститутів.

Засоби захисту прав учасників кримінального провадження – це засоби, за допомогою яких припиняються порушення прав цих учасників, усуваються перешкоди в їх реалізації і відновлюються порушені права [1, с.231].

Основні засоби кримінально-процесуального захисту закріплені в нормах чинного КПК України і стосуються питань їх використання суб'єктами під час захисної діяльності. Спосіб захисту передбачає його прийоми, які встановлені на підставі закону, зокрема оскарження процесуальних рішень слідчого, прокурора, надання клопотання про проведення слідчих розшукових дій та ін. [2, с.31].

Виходячи з цього класифікувати засоби кримінально-процесуального захисту, можна за наступними критеріями: належність суб'єкта, який застосовує

засоби захисту, до однієї зі сторін кримінального процесу (засоби захисту учасників зі сторони обвинувачення, засоби захисту учасників зі сторони захисту; засоби захисту осіб, що залучаються до кримінального судочинства, які не належать ні до однієї із сторін кримінального судочинства); професійність суб'єкта, який застосовує засоби (професійні та непрофесійні засоби захисту); здатність засобу захисту забезпечити обмін інформацією між учасниками кримінального судочинства в ході його застосування (засоби захисту, що забезпечують динаміку інформації, що має значення для захисту, між учасниками кримінального процесу та засоби захисту, що засвідчують вже наявну інформацію); стадії кримінального процесу, на яких засоби захисту застосовуються (засоби, що використовуються на досудовому розслідуванні; засоби, що використовуються на стадії судового розгляду, тощо); характер відносин, які виникають під час застосування засобів захисту між суб'єктами, з точки зору обов'язковості участі в них державних органів і посадових осіб (засоби захисту, які породжують між учасниками кримінального процесу відносини по вертикалі, і засоби захисту, які породжують кримінально-процесуальні відносини по горизонталі); характер правової регламентації засобів захисту (засоби захисту, передбачені законом, інші засоби захисту, не заборонені законом).

Наведена класифікація процесуальних засобів, свідчить про складність захисних відносин, що виникають у зв'язку з їх застосуванням, а також вказує на необхідність їх детальної правової регламентації, що свідчить про особливу значущість проблеми вдосконалення засобів кримінально-процесуального захисту. Вдосконалення засобів кримінально-процесуального захисту – є одним з напрямків підвищення ефективності системи захисту в кримінальному судочинстві, пов'язаної з досягненням такого якісного стану зазначеної системи, при якому кожна її форма та елемент відрізняється узгодженістю та певними способами взаємодії між цими елементами, формує результативність захисту.

Одним з варіантів вирішення вказаної проблеми полягає в неухильному дотриманні суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності наступних умов, що забезпечують ефективне застосування засобів захисту: спрямованість процесуальних засобів на встановлення обставин, що мають значення для захисту прав та законних інтересів особи, що підлягає захисту а також сприяння реалізації його прав і законних інтересів іншим чином; підбір засобів захисту з урахуванням ролі в кримінальному судочинстві кожного суб'єкта, який здійснює захисну діяльність; врахування специфіки окремих видів прав учасників кримінального процесу, які підлягають захисту; передбачення всіх можливих наслідків застосування процесуального засобу; узгодження застосування засобів захисту між суб'єктами, об'єднаними спільним об'єктом захисту; визначення моменту застосування процесуального засобу з урахуванням часових меж, встановлених законодавцем для деяких їх видів (наприклад, для заявлення клопотань); пріоритетність письмової форми засобів захисту перед усною; підготовка суб'єкта захисту до використання процесуального засобу.

Одними з актуальних є питання застосування засобів захисту в інтересах безпеки осіб, залучених до кримінальне судочинство. Застосування засобів захисту в інтересах безпеки осіб має носити не загальний, а винятковий характер, зумовлений тільки погрозами вчинення небезпечних протиправних дій відносно цих осіб, які не завжди є в наявності. Розширення кола зазначених засобів має здійснюватися на тлі їх детальної правової регламентації та в розумних межах, продиктованих не тільки прагненням держави захистити громадян від протиправного впливу, а й з урахуванням дотримання конституційних прав усіх учасників кримінального процесу, а також виключення перешкод для прийняття об'єктивних рішень у кримінальному провадженні.

Список літератури:

1. Волошанівська Т.В. Забезпечення права на ефективний захист як засада кримінального провадження у національному законодавстві та практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 230-236.

2. Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника. Киев : Вища школа, 1987. 152 с.

Навроцька В.В.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОКРЕМОЮ ДУМКОЮ ЧЛЕНА СУДДІВСЬКОЇ КОЛЕГІЇ

Стосовно того, хто вправі знайомитися з окремою думкою, в юридичній літературі відсутня єдність підходів. Одні дослідники зазначають, що «Ознайомлюються з нею лише судді суду вищого рівня під час провадження в суді апеляційної і касаційної інстанції» [1, с.793]; що ніхто з учасників судового розгляду і присутніх не повинен знати, хто ж із суддів залишився при окремій думці (бо у протилежному випадку буде порушена таємниця нарадчої кімнати та результати голосування при ухваленні рішення) [2, с.78; 3, с.58; 4, с.121; 5, с.864; 6, с.314]. Такий підхід (згідно якого в залі судового засідання вона не озвучується та не долучається до матеріалів провадження, учасників процесу про її наявність не повідомляють,) відображено у процесуальних кодексах окремих держав (ч.2 ст.54 КПК Республіки Казахстан [7], ч.4 ст.416 КПК Туркменістану) [8].

В той же час інша група вчених переконана, що «Правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, а, отже, із окремою думкою, оскільки вона після приєднання до матеріалів цього провадження є його невід'ємною частиною, наділені учасники кримінального провадження. У разі заявлення учасником кримінального провадження клопотання про ознайомлення з окремою думкою, головуючий повинен забезпечити йому таку можливість» [9, с.152; 10, с.49; 11, с.743; 14, с.51].

Як видається, саме друга із наведених точок зору ґрунтується на законі. Адже ч.3 ст.375 КПК України 2012 р. жодним чином не обмежує учасників кримінального провадження у реалізації права на відповідне ознайомлення.

Радикальнішої позиції притримується К.І. Фадеева, котра вважає, що «окрема думка судді має бути оголошена в залі судового засідання, оскільки особи, які вислуховують *вирок* [мабуть, це стосується не лише вироків, а й інших рішень суду – В.Н.], повинні знати зміст рішення, прийнятого судом, а окрема думка судді є частиною *вироку*» [12, с.19].

Позиція дослідників, котрі радять посилити процесуальні можливості окремої думки члена суддівської колегії, отримала свій розвиток у КПК РФ, де міститься норма, згідно якої при проголошенні *вироку* головуючий оголошує про наявність окремої думки судді і роз'яснює учасникам судового розгляду право протягом 3-х діб заявити клопотання про ознайомлення з окремою думкою судді і строк такого ознайомлення. Заявити клопотання вправі: засуджений, виправданий (їх захисники, законні представники), прокурор, потерпілий (його представник), а у випадку, коли окрема думка судді пов'язана із вирішенням цивільного позову – цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники (ст.310 КПК РФ) [13]. Подібна норма міститься й у ч.3 ст.340 КПК Республіки Молдова. Там йдеться, що якщо при прийнятті рішення була висловлена окрема думка, присутні при її проголошенні мають бути проінформовані про це [14].

Вищенаведений підхід законодавця сусідніх держав в цілому заслуговує на схвалення. Зауваження, викликає лише те, що окрема думка можлива при винесенні тільки одного із можливих рішень суду - *вироку*. Зрештою, не обов'язково, щоб про наявність окремої думки оголошував саме головуючий.

Окрема думка не може бути предметом таємниці наради суддів – адже у протилежному разі з окремою думкою не могли б також ознайомитися й судді вищестоящих судів. Навпаки, положення про можливість ознайомлення учасників судового розгляду з окремою думкою цілком відповідає демократичним вимогам сучасного правосуддя.

Слід звернути увагу на слова Е.Г. Мартинчика, котрий переконував у неморальності приховування від осіб, присутніх у залі судового засідання, самого факту наявності окремої думки судді під приводом порушення таємниці наради суддів, а також неможливість ознайомлення з окремою думкою [15,с.89]. З ним повністю згідні й інші вчені, котрі також вважають, що окрема думка члена суддівської колегії не є предметом таємниці наради суддів [16,с.192; 17].

Переконана, що учасникам процесу потрібно прямо повідомляти про наявність у справі окремої думки; не оголошуючи, в той же час, її зміст). Розраховувати ж на те, що про окрему думку зацікавлені особи все ж таки зможуть дізнатися самостійно (реалізуючи право на ознайомлення із матеріалами провадження) є хитроцями. Хоча такий підхід може бути й законодавчим недоглядом. У будь-якому разі треба виходити із того, що особам, які беруть участь у кримінальному провадженні на непрофесійній основі, процедурні норми невідомі [18, с.122-124]. Ніхто не повинен здогадуватися чи припускати наявність у них будь-якого права (у тому числі й права ознайомлюватися із змістом окремої думки), а повинен чітко про це знати. Така критикована мною правова регламентація аналізованого питання не має нічого спільного із принципами верховенства права та законності.

Аби повністю скористатися правом на ознайомлення з окремою думкою, про наявність окремої думки потрібно, принаймні, знати. А тому раджу викласти ч.1 ст.376 КПК України наступним чином:

«Судове рішення проголошується прилюдно негайно після його проголошення. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок та строк його оскарження. За наявності у справі окремої думки, головуєчий повідомляє про її наявність, не розкриваючи її змісту».

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. 1224с.
2. Перлов И.Д. Приговор в советском уголовном процессе. Москва: Госюриздат, 1960. 262с.
3. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Харьков: Вища школа, 1979. 143с.
4. Бибило В.Н. Конституционные принципы правосудия и их реализация в стадии исполнения приговора. Минск: Университетское, 1986. 160с.
5. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Беларусь /под науч. ред. М.А. Шостака. Минск: Акад. МВД Республики Беларусь, 2014.
6. Бибило В.Н. Информационное значение особого мнения судьи по уголовному делу. *Право и демократия. Сборник научных трудов. Выпуск 27.* Минск: Изд-во БГУ, 2016. С.309-319.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 04.07. 2014 г.
URL: <https://egov.kz/cms/ru/law/list/K1400000231>.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана: Закон Туркменистана от 18 апреля 2009 года.
URL: https://www.unodc.org/res/cld/document/tkm/turkmenistan-code-of-criminal-procedure_html/Turkmenistan_Code_of_Criminal_Procedure.pdf.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 664с.
10. Прокопьева С.И. Гносеологические, процессуальные и социально-психологические проблемы постановления приговора: учеб. пособие. Калининград, 1981.

11. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / отв. ред. П.А. Лупинская. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. С.743; Мартынич Е.Г. Особое мнение судьи по уголовному делу. Кишинев: Штиинца, 1981. 130с.

12. Фадеева Е.И. Особое мнение судьи по приговору. *Российский судья*. 2010. №9. С.17-19.

13. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации от 22 ноября 2001 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

14. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: Закон Республики Молдова от от 14 марта 2003 года №122-XV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

15. Мартынич Е.Г. Особое мнение судьи по уголовному делу. Кишинев: Штиинца, 1981. 130с.

16. Суханова Н.Н. Постановление оправдательного приговора в российском уголовном судопроизводстве: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09 /Иркутская государственная экономическая академия. Иркутск, 2008. 204с.

17. Фролов И.С. Особое мнение судьи как одна из гарантий независимости судей и их равенства при постановлении приговора: проблемы и перспективы. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/osoboe-mnenie-sudi-kak-odna-iz-garantiy-nezavisimosti-sudey-i-ih-ravenstva-pri-postanovlenii-prigovora-problemy-i-perspektivy>.

18. Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕК», 2016. 224с.

Полуніна Л.В.,
старший викладач кафедри фінансових розслідувань
(Університет державної фіскальної служби України)

Скорик А. Л.,
здобувач вищої освіти факультету підготовки,
перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників податкової міліції
(Університет державної фіскальної служби України)

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно з ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України) доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Крім того, в ч. ст. 84 КПК України вказано, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів[1].

Поняття доказів належить до фундаментальних правових категорій, з якими генетично пов'язується уся історія кримінального судочинства з моменту його зародження і до теперішнього часу, оскільки давно відомо, що за своєю природою кримінальний суд як певна розумова операція є неможливим без доказів [2, с. 29-30].

Саме поняття «доказ» викликає багато дискусій та обговорень як серед науковців, так і серед практиків. В теорії сучасної криміналістики від правильного розуміння цього поняття уповноваженими суб'єктами залежить реалізація кримінально-правової політики держави, виконання завдань кримінального провадження та забезпечення міжнародних стандартів кримінальної юстиції в Україні.

На сьогодні, процесуалісти і досі не досягли єдності щодо розуміння поняття доказів, навіть незважаючи на наявність такого визначення і певне тлумачення законодавцем їх процесуальних джерел, до яких відносять показання, речові докази, документи і висновки експертів. На основі вищевикладеного, можна класифікувати дослідників даної тематики на певні групи, що створились на основі однакового розуміння сутності даного поняття.

Молдован А. В., Мельник С. М стверджують, що докази – це фактичні дані, отримані у передбаченому кримінально-процесуальним законом порядку, на підставі яких слідчий, суд, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [3, с. 83].

Докази – це нерозривна єдність їх змістовної сторони (фактичних даних, тобто відомостей, які дають можливість встановити факти, які є предметом доказування) та їх процесуальних джерел (форми, що являє собою належний порядок отримання фактичних даних та їх фіксації) [4, с. 180-181]. Саме такої думки дотримуються науковці, що об'єднались в другу групу.

І третя категорія процесуалістів тлумачить докази, як єдність фактичних даних, отриманих і закріплених у відповідній процесуальній формі, а також їх процесуальних джерел, на підставі якої сторони кримінального провадження, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та яка визнана доказом уповноваженими суб'єктами доказування, слідчим суддею та судом [5, с. 16].

На нашу думку, друга позиція є найбільш слушною, оскільки процесуальні джерела доказів є ні чим іншим, як процесуальною формою існування і зберігання відомостей про факти як доказів у кримінальному процесі. Без втілення в цю процесуальну форму, фактичні дані не мають значення доказу. Підтвердженням даного аргументу слугує судово-експертна діяльність, в якій висновок експерта виступає джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Метою експертної діяльності є виявлення доказових фактів, в результаті застосування до об'єкту дослідження спеціальних пізнань. Зокрема отримані під час проведення експертизи висновки є джерелами доказів, а фактичні дані під час проведення експертизи отримує не безпосередньо слідчий, як це має місце під час проведення слідчих (розшукових) дій, а експерт у відповідності до поставлених завдань.

Аверьянова Т. В. зазначає, що доказове значення висновку експерта оцінюється не тільки зі сторони його змісту, але і суворого дотримання порядку залучення експерта та проведення експертизи, порушення якого позбавляє висновок експерта доказового значення. Так, наприклад, судовій практиці відомі численні випадки відхилення висновку експерта як джерела доказів на тій підставі, що експерт при обґрунтуванні своїх висновків вийшов за межі своїх знань і присвоїв собі непритаманні функції судових і слідчих органів з оцінки наявних у справі доказів [6, с. 33]

Проте, не є виключенням, що висновок експерта, які і будь-який інший доказ, може виявитись сумнівним або навіть невірним з різних причин. Наприклад, експерту можуть бути надані неправильні дані або неналежні об'єкти. Також може виявитись недостатньо надійною використана ним методика, і, навіть елементарно, експерт може припуститися помилки, що рідко, але зустрічається в експертній практиці. Отже, експертний висновок, які і будь-який інший доказ, перед тим, як бути використаним, повинен підлягати ретельному та всебічному аналізу і оцінці.

Важливим напрямом використання висновків експерта є обґрунтування процесуальних рішень, які є головною, визначальною ланкою правозастосовної діяльності. Використанням результатів експертних досліджень в процесуальних рішеннях є відображення у відповідних правозастосовних актах оціненої й перевіреної інформації, встановленої експертом. В процесуальному документі (ст. 110 КПК України) повинно не тільки вказуватись на проведення експертизи, а й наводитись оцінені, перевірені та прийняті як доказ встановлені експертом факти, що стосуються кримінального провадження та які

обґрунтовують прийняте уповноваженою особою процесуальне рішення [7, с. 20].

Ще одним напрямом використання висновку експерта є формування комплексів доказів, які відрізняються у сторін обвинувачення і захисту. На основі перевірки та оцінки доказів, представлених обвинуваченням і захистом, а також додатково отриманих фактичних даних, у тому числі за допомогою експерта, суд формує свою самостійну систему доказів, що є підставою судового рішення і знаходить вираження в судовому вирокі або ухвалі.

Отже, докази у кримінальному провадженні являють собою нерозривну єдність їх змістовної сторони – фактичних даних, що дають можливість встановити обставини, які є предметом доказування, та їх процесуальних джерел – форми, що являє собою встановлений кримінальним процесуальним законом порядок отримання цих фактичних даних, включаючи і їх процесуальну фіксацію.

Сьогодні судово-експертна діяльність у зв'язку із змінами суспільного життя, стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій, що призводить до модернізації злочинної діяльності, потребує теоретичного осмислення її поняття, сутності, завдань, визначення напрямів розвитку та удосконалення.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.05.2020).
2. Кистяковский А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства: лекции 1874 г. Киев, 2005. 118 с.
3. Молдован А.В., Мельник С. М. Кримінальний процес України. Київ, 2013. 368 с.
4. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я. , Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація. Харків, 2013. 824 с.

5. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-23
6. Аверьянова Т. В. Субъекты экспертной деятельности. *Вестник криминалистики*. Москва, 2001. Вып. 2. С. 29–37.
7. Зеленецкий В. С., Глинская Н. В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины. Харьков, 2006. 336 с.

Романцова С.В.,
старша викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидатка юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

СИСТЕМА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

На сьогоднішній день в Україні не існує цілісної системи ювенальної юстиції, вона представлена фрагментарно, проте, протягом останніх років, було здійснено ряд заходів стосовно реалізації міжнародних зобов'язань щодо покращення захисту прав дітей, які перебувають у конфлікті з законом та вирішення проблем «молоді групи ризику». Зокрема, дитина, яка в силу багатьох життєвих обставин переступила через закон, отримала шанс повернутися до нормального життя, менше спілкуватися з правоохоронцями і слідчими, якщо вона є підозрюваною і більше спілкуватися з юристами і психологами. Адже це буде сприяти тому щоб дитина не стала частиною кримінального світу і не вчинила в майбутньому набагато важчий кримінальний злочин.

Водночас, процедури, що визначені Кримінальним процесуальним кодексом, не зовсім відповідають стандартам «дружності», або їх застосування не завжди відповідає найкращим інтересам дитини. Зокрема, це стосується процедури затримання та утримання дитини в місцях позбавлення волі, проведення допиту, застосування такої альтернативної міри покарання, як

застосування примусових заходів виховного характеру із поміщенням до закладу соціальної реабілітації.

Аналіз практик щодо здійснення процедур у кримінальному провадженні за участю дитини у конфлікті з законом засвідчив, що тільки 51 % слідчих вважають за потрібне комплексне вивчення особистості дитини щодо якої застосовують процедури кримінального провадження, ще 41% слідчих не вважають за доцільне наводити в обвинувальному акті повну характеристику дитини і причини, що призвели до вчинення нею злочину, лише 37% вважають участь педагога, психолога або лікаря засобом підвищення ефективності розслідування[1].

За даними реєстру судових рішень у 2019 році касаційна інстанція в Україні здійснила посилання на Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») лише в 3 справах, а суди першої інстанції 9 разів. При цьому згадувані норми використовуються, як загальна теза без розкриття змісту та детального обґрунтування відповідних стандартів, тому виглядають поверхово. Самі судді серед проблем застосування процедур дружніх до дитини в конфлікті з законом визначили: формальний підхід до обрання міри покарання, неефективність покарання у вигляді примусових заходів виховного характеру, відсутність можливості індивілізації покарання, відсутність реального контролю в період випробувального терміну.

З початком 2020 року при Офісі Генерального прокурора було створено підрозділ із захисту прав дітей та протидії насильству, особлива увага прокурорів приділяється роботі з дітьми, які стали жертвами насильства або свідками злочинів. Наступним логічним кроком повинна бути трансформація всієї системи ювенальної юстиції[2].

Доречно було б розглянути приклад ювенальної юстиції Японії, яка серед провідних держав світу продовжує залишатися країною з найнижчим рівнем правопорушень. Її коефіцієнт, за даними «Білої Книги злочинності», становив у

1998 р. 1608 злочинів (крім автотранспортних) на 100 тис. жителів. Кримінальна політика в Японії характеризується яскраво вираженою спрямованістю на запобігання злочинам. Усі складові системи кримінальної юстиції орієнтовані на превенцію, а участь населення у недопущенні злочинів – традиційний японський інститут. Основною ідеєю, що визначає мету та принципи покарання в Японії, залишається ідея реабілітації правопорушників на основі індивідуального підходу до кожного. Ефект покарання, на думку японських фахівців, повинен забезпечуватися не стільки його суворістю, скільки невідворотністю, не залякуванням, а вихованням.

Ювенальна юстиція Японії побудована та діє на основі нормативно-правового акта 1949 р., який має назву «Шоненьо». Він регламентує порядок захисту і реалізації конституційних прав усіх неповнолітніх віком до 20 років, зосереджуючи головну увагу на неповнолітніх правопорушниках. Система ювенальної юстиції Японії складається з таких елементів: служба пробації, сімейні суди, пенітенціарні установи для дітей та молоді. На окремих етапах провадження у ювенальних справах долучається прокуратура.

«Шоненьо» має чітко виражену захисну, а не каральну дію. Так, у законі не міститься жодного положення про покарання неповнолітнього, йдеться лише про необхідність його перевиховання. Юридичні терміни, використані в «Шоненьо», також підтверджують захисний характер цього документа. Наприклад, замість терміна «злочин, вчинений неповнолітньою особою» вжито термін «злочин, який свідчить про необхідність захисту неповнолітньої особи». Замість терміна «судові слухання у справі» використано термін «процес щодо захисту неповнолітньої особи». А суть покарання, на думку законодавця, полягає в тому, щоб неповнолітній пройшов перевиховання, навіть якщо він цього не бажає [3, с. 90].

Офіційна статистика та результати соціологічних досліджень у Японії свідчать про те, що із всіх осіб, які перебували під опікою несудових органів, лише 23 % знову вчинили правопорушення, причому 16 % з них були притягнуті до відповідальності за дорожньо-транспортні порушення.

Переважна ж більшість таких неповнолітніх надалі не допустили жодних правопорушень.

У світовій практиці існують різні підходи до моделі ювенальної юстиції, її основних елементів, ролі та повноважень відповідних структур, у тому числі органів прокуратури. Однак, чи варто наслідувати існуючі моделі, можливо від кожної з них варто взяти найкраще і створити свою унікальну українську модель.

Одними з ключових питань є визначення спеціалізації фахівців у даній галузі: слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, співробітників соціальної сфери. Крім того, національне законодавство має відповідати міжнародним стандартам у сфері захисту прав дитини і охоплювати всі категорії неповнолітніх: як жертв і свідків злочинів, так і дітей, які перебувають у конфлікті із законом. Також варто пом'якшити процедури опитувань, допитів дітей, які постраждали від насильницьких дій чи стали їх свідками та створити спеціалізований центр по роботі з такими дітьми. Однак, вирішення всіх нагальних питань не можливе без прийняття Закону України «Про ювенальну юстицію».

Список літератури:

1. Ювенальна юстиція в Україні: міфи, реалії та вимоги часу. УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2773211-juvenalna-usticia-v-ukraini-mifi-realii-ta-vimogi-casu.html

2. Про створення робочої групи з питань розроблення змін до законодавства України та нормативно-правових актів Офісу Генерального прокурора у сфері захисту прав дітей і протидії насильству. Наказ Генерального прокурора України №34 від 20 січня 2020 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/iord?_m=publications&_t=rec&id=262782

3. Ювенальна юстиція: навч. посіб. під ред. Н. М. Крестовської. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.

Самарин В. И.,
доцент кафедры уголовного процесса и
прокурорского надзора
кандидат юридических наук, доцент
(*Белорусский государственный университет*)

ЦИФРОВАЯ РЕФОРМА УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА ГЕРМАНИИ

Ежегодно растет количество точек приложения диджитализации в уголовном процессе. В Беларуси не первый год обсуждается вопрос внедрения в практику электронного уголовного дела [1, с. 73]. Для этих целей был изучен накопленный опыт ближайших соседей. Уголовный процесс ФРГ только начинают переводить в цифровую форму. Следует заметить, что в Германии особое внимание уделили процессуальному обеспечению этой реформы с установлением баланса прав и обязанностей участников уголовного процесса в данной сфере, а также защите обрабатываемых персональных данных.

Цифровизация судопроизводства началась в ФРГ с принятием соответствующего закона в 2013 г. [2]. Однако изначально планировалось изменить лишь гражданское, семейное, трудовое, социальное, финансовое и административное судопроизводство. Целью такой реформы было использование потенциала новейшего технического развития для обеспечения электронного юридического оборота, а также усиление доверия пользователей современных технологий. Более того, правительство видело возможность экономии на бумаге и почтовых расходах [3, с. 3]. В рамках реформы был введен обязательный электронный документооборот между адвокатами, государственными органами и судами. Были внедрены электронные формуляры, машинное удостоверение документов, автоматизированное подтверждение получения документа, а также установлена доказательственная сила отсканированных официальных документов. Каждому адвокату Федеральной палатой адвокатов были созданы специальные адвокатские

электронные адреса. Обязательность использования электронных документов не была распространена на обычных граждан.

С принятием Закона ФРГ «О внедрении электронных документов в юстиции и о дальнейшем обеспечении электронного юридического оборота» [4] в 2017 г. цифровизация постепенно распространится на уголовный процесс. В процессе реализации закона предполагается введение электронных уголовно-процессуальных документов и электронных уголовных дел.

Согласно новой редакции § 32 Уголовно-процессуального кодекса ФРГ (далее – УПК ФРГ) федеральное правительство совместно с каждой землей определяют момент введения электронных уголовных дел. Федеральное правительство должно также определить стандарты для передачи электронных уголовных дел от органов уголовного преследования судам. Полный переход на электронные уголовные дела предписан с 1 января 2026 г. То есть все открываемые после данной даты уголовные дела должны вестись исключительно в электронной форме. Хотя федеральное и земельные правительства могут своими постановлениями определить случаи, когда уголовные дела смогут вестись в бумажной форме. Автоматизированная обработка персональных данных, связанных с электронным ведением уголовных дел, позволит значительно упростить и ускорить поиск, фильтрацию или связывание данных по сравнению с бумажным вариантом [5, с. 2].

В уголовно-процессуальном законе появляется также норма о порядке передачи документов между учреждениями юстиции (включая адвокатов) в электронной форме и определяется момент, когда документ считается полученным органом, ведущим уголовный процесс – момент, когда документ сохранен на устройстве такого органа и отправителю направлено автоматическое подтверждение времени получения (ч. 5 § 32а УПК ФРГ). При этом введено правило, что если документ получен в форме, не отвечающей требованиям для обработки его в соответствующем органе, отправителю сообщается об этом и если он незамедлительно внесет исправления, указанные

органом, ведущим уголовный процесс, то документ считается полученным в первоначальный момент.

При необходимости федеральное правительство может ввести электронные формуляры, доступные для заполнения на определенном Интернет-портале.

Документы, представленные не в форме, в которой ведется уголовный процесс (например, на бумажных носителях) и выступающие в качестве источников доказательств, могут на основании §32e УПК ФРГ быть переведены в соответствующую форму (например, в электронную). При этом должно быть точно установлено соответствие электронного документа оригинальному по содержанию и внешнему виду. В этой же норме установлены сроки хранения электронных документов, не являющихся источниками доказательств.

Ознакомление с материалами электронного дела осуществляется путем предоставления доступа к содержанию документов на соответствующем Интернет-портале (*Akteneinsichtsportal*). При наличии отдельного ходатайства ознакомление может быть обеспечено в служебных помещениях. Возможность распечатать материал электронного уголовного дела либо записать его на носитель предоставляется в исключительных случаях на основании мотивированного ходатайства (§ 32f УПК ФРГ). При этом закон требует, чтобы были предприняты технические и организационные меры, чтобы к содержанию электронного уголовного дела не могли получить доступ неуполномоченные лица. Для этого данные получившего доступ к материалам электронного уголовного дела лица должны храниться в материалах такого дела.

На практике уже возникли вопросы о том, может ли защитник при ознакомлении удаленно с делом прослушать полученные в рамках уголовного процесса записи переговоров. Ранее судебная практика исходила из того, что данные записи могут быть прослушаны защитником в органе уголовного преследования без возможности их копирования [6, с. 110]. Данная проблема связана с тем, что УПК ФРГ позволяет в отдельных случаях защитнику

получать уголовное дело для ознакомления в своем бюро или дома. При этом источники доказательств не должны покидать учреждение юстиции (§ 32f УПК ФРГ). Отдельные исследователи полагают, что записи переговоров должны быть доступны защитнику при удаленном ознакомлении с электронным уголовным делом с возможностью предоставления к ним доступа обвиняемому [6, с. 119].

Новеллы УПК предоставляют участникам уголовного процесса определенные права в исследуемой сфере. Например, лица, уполномоченные ознакамливаться с материалами дела, имеют право знакомиться с электронными документами (ч. 5 § 32e).

§ 496 УПК ФРГ позволяет обрабатывать и использовать персональные данные в электронной форме для целей уголовного процесса.

Законом введены и новые обязанности. Так, § 32d УПК ФРГ с 1 января 2022 г. потребует от защитников и адвокатов направления процессуальных документов и приложений к ним в органы уголовного преследования и суды исключительно в электронной форме. Исключение делается только для случаев временного отсутствия технической возможности. После устранения препятствия по требованию органа, ведущего уголовный процесс, документы должны быть досланы в дополнение к бумажной форме в электронной.

Для уменьшения вторжения в основополагающее право лиц, участвующих в уголовном процессе, на информационное самоопределение (ч. 1 ст. 2 Конституции ФРГ) будут созданы механизмы защиты данных как внутри, так и за пределами уголовно-процессуальной деятельности [5, с. 2].

Лица, получившие доступ к материалам электронного уголовного дела для ознакомления, не должны допускать, чтобы такие материалы полностью либо частично стали достоянием общественности либо были переданы третьему лицу не в целях разбирательства по данному уголовному делу (ч. 5 § 32f УПК ФРГ). При этом органы уголовного преследования обязаны разъяснить такому лицу обязанность целевого использования полученной информации.

Электронные копии документов должны незамедлительно уничтожаться, как только в них отпала необходимость (§ 499 УПК ФРГ).

Таким образом, немецкий законодатель пошел по пути перевода с 2026 г. юридического оборота в уголовном процессе почти в полном объеме в электронную форму. Даже адвокаты обязаны будут направлять все документы в органы уголовного преследования и суд в электронной форме. Возможность предоставления документов на бумажном носителе сохранится за гражданами. Данный опыт может быть полезен для Беларуси при внедрении национального электронного уголовного дела. Важно предусмотреть процедуру ознакомления с материалами уголовного дела и обеспечить защиту информации от необоснованного распространения вне уголовного процесса.

Список литературы:

1. Гайдученок, В.А. О некоторых аспектах подписания документов в электронном уголовном деле / В.А. Гайдученок // Совершенствование следственной деятельности в условиях информатизации : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 12-13 апр. 2018 г.) / Следственный комитет Республики Беларусь; редкол.: С.Я. Аземша [и др.]. – Минск : Редакция журнала «Промышленно-торговое право», 2018. – С. 73-78.

2. Gesetz zur Förderung des elektronischen Rechtsverkehrs mit den Gerichten vom 10. Oktober 2013 // Das Bundesgesetzblatt. Teil I. – 2013. – Nr. 62. – S. 3786.

3. Entwurf eines Gesetzes zur Förderung des elektronischen Rechtsverkehrs mit den Gerichten [Elektronische Ressource] // Bundestag. – Zugriffsmodus: <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/17/126/1712634.pdf>. – Zugriffsdatum: 06.03.2020.

4. Gesetz zur Einführung der elektronischen Akte in der Justiz und zur weiteren Förderung des elektronischen Rechtsverkehrs vom 5. Juli 2017 // Das Bundesgesetzblatt. Teil I. – 2017. – Nr. 45. – S. 2208.

5. Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der elektronischen Akte in Strafsachen und zur weiteren Förderung des elektronischen Rechtsverkehrs

[Elektronische Ressource] // Bundestag. – Zugriffsmodus: <http://dipbt.bundestag.de/dip21/brd/2016/0236-16.pdf>. – Zugriffsdatum: 06.03.2020.

6. Hao-Hao, W. Einsichtnahme des Verteidigers in Aufzeichnungen aus einer Telekommunikationsüberwachung / W. Hao-Hao // Onlinezeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht. – 2018. – Nr. 3. – S. 108-120.

Скорик А. Л.

курсант навчального взводу ПМПФ-16-3
факультет підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
(Університет державної фіскальної служби України)

Науковий керівник:

Полуніна Л.В.

старший викладач кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції,
(Університет державної фіскальної служби України)

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття доказів належить до фундаментальних правових категорій, з якими генетично пов'язується уся історія кримінального судочинства з моменту його зародження і до теперішнього часу, оскільки давно відомо, що за своєю природою кримінальний суд як певна розумова операція є неможливим без доказів [1, с. 29-30]

Саме це поняття «доказ» викликає багато дискусій та обговорень як серед науковців, так і серед практиків. В теорії сучасної криміналістики від правильного розуміння цього поняття уповноваженими суб'єктами залежить реалізація кримінально-правової політики держави, виконання завдань кримінального провадження та забезпечення міжнародних стандартів кримінальної юстиції в Україні.

Згідно з ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК) України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню[2].

На сьогодні, процесуалісти і досі не досягли єдності щодо розуміння поняття доказів, навіть незважаючи на наявність такого визначення і певне тлумачення законодавцем їх процесуальних джерел, до яких відносять показання, речові докази, документи і висновки експертів. На основі вищевикладеного, можна класифікувати дослідників даної тематики на певні групи, що створились на основі однакового розуміння сутності даного поняття.

Молдован А.В., Мельник С. М стверджують, що докази – це фактичні дані, отримані у передбаченому кримінально-процесуальним законом порядку, на підставі яких слідчий, суд, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [3, с. 83].

Докази – це нерозривна єдність їх змістовної сторони (фактичних даних, тобто відомостей, які дають можливість встановити факти, які є предметом доказування) та їх процесуальних джерел (форми, що являє собою належний порядок отримання фактичних даних та їх фіксації) [4, с. 180-181]. Саме такої думки дотримуються науковці, що об'єднались в другу групу.

І третя категорія процесуалістів тлумачить докази, як єдність фактичних даних, отриманих і закріплених у відповідній процесуальній формі, а також їх процесуальних джерел, на підставі якої сторони кримінального провадження, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та яка визнана доказом уповноваженими суб'єктами доказування, слідчим суддею та судом [5, с. 16].

На нашу думку, друга позиція є найбільш слушною, оскільки процесуальні джерела доказів є ні чим іншим, як процесуальною формою існування і зберігання відомостей про факти як доказів у кримінальному процесі. Без втілення в цю процесуальну форму, фактичні дані не мають значення доказу. Підтвердженням даного аргументу слугує судово-експертна діяльність, в якій висновок експерта виступає джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Метою експертної діяльності є виявлення доказових фактів, в результаті застосування до об'єкту дослідження спеціальних пізнань. Зокрема отримані під час проведення експертизи висновки є джерелами доказів, а фактичні дані під час проведення експертизи отримує не безпосередньо слідчий, як це має місце під час проведення слідчих (розшукових) дій, а експерт у відповідності до поставлених завдань.

Аверьянова Т. В. зазначає, що доказове значення висновку експерта оцінюється не тільки зі сторони його змісту, але і суворого дотримання порядку залучення експерта та проведення експертизи, порушення якого позбавляє висновок експерта доказового значення. Так, наприклад, судовій практиці відомі численні випадки відхилення висновку експерта як джерела доказів на тій підставі, що експерт при обґрунтуванні своїх висновків вийшов за межі своїх знань і присвоїв собі неприпустимі функції судових і слідчих органів з оцінки наявних у справі доказів [6, с. 33]

Проте, не є виключенням, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, може виявитись сумнівним або навіть невірним з різних причин. Наприклад, експерту можуть бути надані неправильні дані або неналежні об'єкти. Також може виявитись недостатньо надійною використана ним методика, і, навіть елементарно, експерт може припуститися помилки, що рідко, але зустрічається в експертній практиці. Отже, експертний висновок, як і будь-який інший доказ, перед тим, як бути використаним, повинен підлягати ретельному та всебічному аналізу і оцінці.

Важливим напрямом використання висновків експерта є обґрунтування процесуальних рішень, які є головною, визначальною ланкою правозастосовної діяльності. Використанням результатів експертних досліджень в процесуальних рішеннях є відображення у відповідних правозастосовних актах оціненої й перевіреної інформації, встановленої експертом. В процесуальному документі (ст. 110 КПК України) повинно не тільки вказувати на проведення експертизи, а й наводити оцінені, перевірені та прийняті як доказ встановлені експертом факти, що стосуються кримінального провадження та які обґрунтовують прийняте уповноваженою особою процесуальне рішення [7, с. 20].

Ще одним напрямом використання висновку експерта є формування комплексів доказів, які відрізняються у сторін обвинувачення і захисту. На основі перевірки та оцінки доказів, представлених обвинуваченням і захистом, а також додатково отриманих фактичних даних у тому числі за допомогою експерта суд формує свою самостійну систему доказів, що є підставою судового рішення і знаходить вираження в судовому вирокі або ухвалі.

Отже, докази у кримінальному провадженні являють собою нерозривну єдність їх змістовної сторони – фактичних даних, що дають можливість встановити обставини, які є предметом доказування, та їх процесуальних джерел – форми, що являє собою встановлений кримінальним процесуальним законом порядок отримання цих фактичних даних, включаючи і їх процесуальну фіксацію.

Сьогодні судово-експертна діяльність у зв'язку із змінами суспільного життя, стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій, що призводить до модернізації злочинної діяльності потребує теоретичного осмислення її поняття, сутності, завдань, визначення напрямів розвитку та удосконалення.

Список літератури:

1. Кистяковский А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства: лекции 1874 г. Киев, 2005. 118 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI/Верховна Рада України.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.02.2020)

3. Молдован А.В., Мельник С. М. Кримінальний процес України. Київ, 2013. 368 с.

4. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я. , Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація. Харків, 2013. 824 с.

5. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-23

6. Аверьянова Т. В. Субъекты экспертной деятельности . *Вестник криминалистики*. Москва, 2001. Вып. 2. С. 29–37.

7. Зеленецкий В. С., Глинская Н. В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины. Харьков, 2006. 336 с.

Тетерятник Г.К.,
завідувач кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМАХ

У 2014 році в Україні відбулась окупація окремих територій та початок АТО (нині – ООС), які тривають уже шостий рік. У 2020 році весь світ та Україна, зокрема, постали перед новими викликами, пов'язаними із пандемією covid-19. Ці соціально-політичні зміни торкнулися усіх сфер життєдіяльності, не стала виключенням і сфера кримінального судочинства. В той же час, норми, які регулюють здійснення провадження у надзвичайних правових режимах, до яких ми відносимо провадження щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються на окупованих територіях, в зоні проведення ООС, в умовах воєнного та надзвичайного станів і ситуацій, містяться у різних нормативно-

правових актах. Перед нами постало питання щодо інституалізації норм, що регламентують здійснення кримінального провадження у надзвичайних правових режимах.

Зазначимо, що у своїй дисертаційній роботі та монографії до цього питання уже зверталася О. В. Лазукова, однак попри актуальність зазначеної проблеми вона залишається поза широкою увагою вчених та законотворців.

На сьогоднішній день основні норми, які пов'язані із здійсненням кримінального провадження у вищезазначених надзвичайних правових режимах містяться у розділі IX-1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який складається з однієї ст. 615 КПК України, окремі норми містяться у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1], Законі України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» [2], Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [3] та деяких ін. нормативно-правових актах. Питання, пов'язані із здійсненням кримінального судочинства в умовах карантину, були частково врегульовані шляхом доповнення перехідних положень КПК України.

О. В. Лазукова на підставі аналізу думок правників доходить до висновку: «Поєднання існуючих авторських позицій в один логічний блок дозволяє навести найбільш узагальнене визначення інституту права, яке інтерпретується як сукупність норм, що регулюють однорідні суспільні відносини, об'єднані предметно-функціональними зв'язками. Що стосується юридичних критеріїв інтеграції норм в інститут права, то більшість дослідників вказують, що інститут має відповідати таким основним ознакам: однорідність фактичного змісту; юридична єдність правових норм, що об'єднані спільним предметом регулювання; відносна самостійність; специфіка правового регулювання» [4, с. 37 – 38]. Погоджуючись із вченою, ми хочемо звернути увагу на іще одну досить обґрунтовану та цікаву концепцію, яка відводить нас від сприйняття інституалізації лише як правостворюючого явища. Прибічники

цієї концепції справедливо зазначають, що на противагу концепції формалізації інституалізації, де створення правових інститутів залежить від волі законодавця, приходиться концепція неформальної інституалізації, в основі якої лежать самі правовідносини, які об'єднуються в інститут за системною ознакою [5, с. 37-82; 6, с. 225; 7, с. 41]. Таким чином, формальна сторона цих інститутів складається з норм, які містяться у різних нормативно-правових актах [8, с. 40].

Однією із важливих передумов інституалізації є співвідношення предмету та методу правового регулювання. Ось на цьому ми хочемо зробити окремий акцент. Адже надзвичайні правові режими обумовлені серед іншого комплексом методів, засобів та прийомів спеціального правового регулювання.

Кримінальні провадження, що здійснюються в умовах надзвичайних правових режимів можна охарактеризувати як систему в специфічній системі правовідносин, адже на відміну від здійснення проваджень в умовах звичайної життєдіяльності суспільства, такі категорії проваджень знаходяться у площині правових станів, які регулюються спеціальними нормами, іншими методами та засобами. І це, на нашу думку, є першою передумовою їх інституалізації. Адже ті методи, засоби, прийоми, які використовуються у звичайних умовах не створюють умов для досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст.2 КПК України.

При дослідженні інституту як системи правових норм, логічним буде використання синергетичного підходу, який дозволяє розглядати суспільні явища на основі принципів самоорганізації систем (що мають підсистеми). Правовий інститут як будь-яку систему характеризують відносна стабільність та стійкість, під якою в теорії систем розуміється властивість систем зберігатися за ознаками після змін, викликаних певними факторами [9, с. 96]. Це означає, що попри певні зовнішні фактори – політичні, суспільні зміни, внутрішні фактори, система (тобто кримінальний процес в цілому) повинна бути спроможною реалізовувати покладені на неї завдання. У теорії систем існує «ефект синергії» – односпрямованість, цілеспрямованість дій

компонентів, яка посилює ефективність функціонування системи [10, с. 204]. У кримінальному процесі функціонування кожної інституції має власні завдання, водночас у сукупності кожна з них направлена на забезпечення виконання завдань кримінального провадження та досягнення єдиної спільної мети (її ми розглядаємо як ефективне вирішення кримінального процесуального спору) [11, с. 96].

Абсолютно погоджуючись з О. В. Лазуковою, зазначимо, що норми, які регламентують здійснення кримінальних проваджень цієї категорії вказують на «...однорідність їх фактичного змісту, оскільки всі вони об'єднані спільною метою – забезпечити можливість здійснення досудового розслідування задля досягнення законодавчо визначених завдань навіть в умовах дії особливих правових режимів» [4, с. 39].

До інших системних ознак досліджуваного інституту слід віднести наступні:

- предметом правового регулювання є правовідносини, що складаються при здійсненні кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимах;

- цей інститут характеризується певними темпоральними ознаками, які обумовлені тим, що провадження відносяться до категорії таких, які здійснюються у надзвичайних правових режимах. Надзвичайні правові режими за своєю сутністю є відносно тимчасовими. Тобто не відносяться до категорії постійно діючих;

- за територіальною ознакою цей інститут поширюється на окуповані території, територію проведення ООС, території, на яких діє режим надзвичайного або воєнного стану чи ситуації;

- особливим для надзвичайних станів механізмом правового регулювання, у якому засоби правового регулювання мають специфічне поєднання, що пояснюється іншим балансом публічних та приватних інтересів, а також неможливістю використання окремих правових засобів для регулювання відносин у надзвичайних правових режимах та необхідністю запровадження

спеціальних засобів, у т.ч. зміни підходів для застосування процесуальних засобів (це підтверджується особливим порядком визначення підслідності, проведення процесуальних дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження, специфікою повноважень окремих суб'єктів, відмінною від загального порядку здійснення кримінальних проваджень, специфікою визначення підсудності та здійснення судового розгляду, більш широким використанням процедури *in absentia* та ін.)

На нашу думку, наведені аргументи доводять, що неформальна інституалізація кримінального провадження в умовах надзвичайних правових станів уже відбулася. Однак, аналіз кримінальних проваджень, власний досвід розслідування кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів вказує на те, що відсутність нормативної інституалізації не сприяє їх ефективному розслідуванню та судовому розгляду. Крім того, законодавчо невирішеними залишається широке коло питань, пов'язаних із досліджуваною проблемою, які мають знайти визначення саме в окремому нормативно закріпленому кримінальному процесуальному інституті «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових станів».

Список літератури:

1. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 р. № 1632-VII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2014. №. 39. Ст. 2009.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 36. Ст. 957.
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003. № 638-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. №. 25. Ст. 180.
4. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної

операції дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. нац. ун-т ім. Яр. Мудрого. X, 2018. 276 с.

5. Веденин В. С. Влияние правопонимания на становление и развитие институтов российского права (на примере патентного права) : дис. ... канд. юрид. наук. Владимир, 2007. 264 с.

6. Ахметова Г. З. Системная организация институтов российского договорного права. *Казанская наука*. 2013. № 9. С. 224 – 227..

7. Курочкин А. В. Концепт «правовая институализация» и его содержание. *Актуальные проблемы российского права*. 2016. №3 (64). С. 39 – 47.

8. Фогельсон Ю. Б. Мягкое право в современном правовом дискурсе. *Журнал российского права*. 2013. № 5. С. 37 – 48.

9. Артюхов В. В. Общая теория систем: Самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы. М.: Книжный дом «Либроком», 2009. 224 с.

10. Манівлець Е. Є. Властивості кримінальної процесуальної системи України як складної соціальної системи. *Право і суспільство*. 2014. №2. С. 202 – 206.

11. Тетерятник Г. К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. *Верховенство права*. 2017. №1. URL: <http://sd-vp.info/2016/unifikatsiya-ta-diferentsiatsiya-protsesualnoyi-formi-sinergetichnij-pidhid/>.

Чечель А.О.,
курсант II курсу факультету досудового розслідування
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Лазарева Д.В.,
старший викладач кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук,
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

З метою забезпечення повного та неупередженого судового розгляду справ Кримінальний процесуальний кодекс України закріпив одну з основоположних засад кримінального процесу, яка притаманна кожній правовій державі, змагальність. Сучасна правова держава покладає на себе обов'язок не лише повного та неупередженого судового розгляду, а й захист основоположних прав та свобод кожного громадянина.

Слід зауважити, що в теперішній час в Україні формується публічно-змагальний характер кримінального процесу, який характеризує засаду змагальності як те, що сторони кримінального процесу в праві вільно подавати до суду свої докази та доводити перед судом їх переконливість.

Задля більш кращого розуміння засади змагальності ми вважаємо за необхідне звернутися до вітчизняної літератури та проаналізувати твердження науковців з приводу сутності та значення засади змагальності в кримінальному процесу. Зокрема, В.М. Тертишник вважає, що задля кращого розуміння засади змагальності варто враховувати взагалі сутність засад кримінального процесу. Щодо змагальності, то Тертишник вказує, що змагальність вказує на положення суб'єктів у кримінальному процесі, закріплює їх законні права та юридичні обов'язки [1, с. 351].

Саме термін «змагальність» означає процес змагання між особами, які намагаються переконати третю особу у своїй правоті та перевершити іншого учасника у будь-якій сфері життєдіяльності.

Змагальність характерна тим, що обвинувачення відділено від суду. Суд в даному випадку лише вирішує справу по суті. А сторони, такі, як: обвинувачення і захист наділені рівними правами та обов'язками задля відстоювання своїх законних позицій. Також засада змагальності означає активну участь у дослідженні обставин кримінальної справи перед судом, який наділений повноваженням щодо винесення остаточного вироку з приводу кримінальної справи. [2, с. 345].

Проаналізувавши основні твердження стосовно засади змагальності ми вважаємо за необхідне виділити основні ознаки засади змагальності:

- розподіл ролей, а саме: сторона обвинувачення і сторона захисту, які наділені рівними правами та обов'язками задля відстоювання своїх позицій;
- суд є незалежним арбітром, та не втручається у процес доказування.

З метою виділення значущості справедливого та неупередженого розгляду справ та суду в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріпили основоположну норму, згідно з якою здійснюється судочинство в Європейському суді з прав людини. Сторонам судового процесу роз'яснюються всі аргументи за і проти, які вони в праві доводити або спростовувати.

Щодо Європейського суду з прав людини, то варто зазначити, що засада змагальності у вищезазначеній інстанції ґрунтується насамперед на рівності сторін перед законом і судом, що на нашу думку є значною перевагою змагальної форми судочинства.

Яскраво демонструє засаду змагальності в кримінальному процесі поняття «судові дебати». Дане поняття включає в себе можливість сторони обвинувачення та сторони захисту повноцінно та без перешкод ознайомитися з усіма матеріалами, доказами та зауваженнями щодо справи по відношенню один до одного. Під час судових дебатів сторони виступають з промовами, в яких вони досліджують подані один одними докази і дають їм попередню оцінку.

На жаль, не у всіх випадках можливо проводити судові дебати, зокрема, якщо підсудний відмовляється від сторони захисту або якщо представник однієї

зі сторін не може дістатися залу судових засідань у зв'язку з особистими проблемами або іншими життєвими обставинами, зокрема, зараз досить розповсюдженою причиною неявки на розгляд справи є карантин, тобто без одного з представників сторін судового процесу буде неможливо провести судові дебати, та засада змагальності взагалі не враховується, що значно порушує принцип рівності перед законом і судом.

Стосовно вирішення вищезазначеної проблеми закордоном, зокрема в Фінляндії вже досить тривалий період функціонує можливість проведення відеоконференції судового засідання, що до речі регламентоване на законодавчому рівні.

У підсумку, варто зазначити, що відеоконференція є досить ефективним варіантом вирішення вищезазначеного проблемного питання, особливо в період карантину, але це повинно бути регламентовано на законодавчому рівні. Задля збереження засади змагальності та дотримання основоположних прав і свобод громадян, зокрема, рівності перед законом і судом кожного необхідно впровадити поняття «судових дебатів» у судовий процес, як звичайне явище, навіть, якщо представник однієї зі сторін не в змозі прибути до зали судових засідань, це можна зробити за допомогою відеоконференції, яка буде регламентована на законодавчому рівні, та матиме офіційне закріплення в усіх процесуальних документах.

Список літератури:

1. Крикливець Д.Є. Втілення змагальної моделі кримінального судочинства у Кримінальному процесуальному кодексі України. Порівняльно-аналітичне право. 2013. – № 3–1. – С. 349–354. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/9/Kryklivets%20D.Ye.pdf. (дата звернення: 10.05.2020)
2. Яновська О.Г. Зміст засади змагальності та правові умови її реалізації в кримінальному провадженні. Держава і право. 2013. – Вип. 59. – С. 343–349.

Шостак К.Р.,
здобувач вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМОК ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Правопорушення неповнолітніх та пов'язані з ними інші негативні явища набули у нашій країні характеру соціального явища, що, власне, зумовлює необхідність активізації профілактики та протидії правопорушенням у дитячому середовищі. Як розповідає директорка Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області Світлана Клішина, неповнолітні підозрювані не завжди належать до вразливих категорій населення. Є діти із звичайних сімей, які потрапляють в невдалий збіг обставин, і не усвідомлюючи всіх наслідків, порушують закон [1]. Саме тому є потреба в ширшому застосуванні таких заходів впливу на неповнолітніх правопорушників, які б допомогли у перевихованні, усвідомленні наслідків скоєного, сприяли б щирому каяттю у вчиненому й зменшили б випадки рецидиву злочинності серед неповнолітніх осіб. На мою думку, таким шляхом вирішення зазначеної проблеми може стати застосування відновного правосуддя, а саме – впровадження процедури медіації.

Медіація є альтернативним (досудовим) способом вирішення спорів, у яких третя незалежна особа – медіатор, надає допомогу сторонам у прийнятті рішення. Іван Присяжнюк вважає, що система кримінально – правового впливу на неповнолітніх злочинців потребує компромісного вирішення конфлікту. Адже тут входять між собою в колізію, з одного боку, інтереси суспільства, які потребують захисту, а з іншого – інтереси охорони молодого покоління, важливість яких для майбутньої кожної нації не викликає сумнівів [2]. Сприйняття та реальна оцінка своїх вчинків є можливістю для неповнолітніх правопорушників самому виправити те, що сталося, щире бажання більше не повторити ситуацію, в якій опинився – головний урок і життєвий досвід, що повинен винести підліток після застосування правосуддям мір покарання.

На даний час Україна знаходиться тільки на етапі формування національної моделі відновного правосуддя. Воно реалізується в рамках пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», який реалізується з березня 2019 року на базі системи надання безоплатної правової допомоги у Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях відповідно до спільний наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» від 21 січня 2019 р. № 172/5/10, який тепер розширено на всю територію України, згідно із редакцією від 28 квітня 2020 року [3].

Суть програми відновлення – дати дитині другий шанс, ресоціалізувати її та запобігти вчиненню повторних правопорушень. За понад рік реалізації пілотного проекту ювенальними прокурорами до цієї програми вже залучено 137 підлітків. Щодо 60 дітей вже прийнято позитивні рішення суду щодо звільнення від кримінальної відповідальності [4]. Згідно наказу, ця програма застосовується за чотирьох умов. Перша – наявність потерпілої сторони (фізичної або юридичної особи). Друга – якщо неповнолітній вперше вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості. Третя – визнання неповнолітнім факту вчинення злочину. Четверта – і неповнолітній, і потерпілий дали згоду на участь у програмі. *Посередниками виступають адвокати, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та які пройшли навчання з реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину.* В. о. директора Координаційного центру з надання правової допомоги **Олександр Баранов** розповів, що *станом на 10 квітня цього року укладено 87 угод про застосування програми відновлення між потерпілими та неповнолітніми* [4].

Другим таким пілотним проектом є «Впровадження відновного правосуддя», який реалізується громадською організацією «Інститут Миру і

Порозуміння» за сприяння Верховного суду України. Пілотні майданчики відновного правосуддя створені в шести регіонах України, а саме: у Миколаєві, Одесі, Харкові, Івано-Франківську, Львові та Сєверодонецьку. Проєкт у кожному регіоні представляють троє підготовлених медіаторів (посередників у конфлікті). Вони співпрацюватимуть з судами, поліцією, прокуратурою та органами соціального захисту [5].

Варто звернути увагу на такий факт: однією з особливостей медіації є те, що завдяки їй спір можна розглянути, враховуючи усі аспекти, й не лише правові, як під час судової процедури. І, власне, за допомогою цього підходу до вирішення конфліктної ситуації, рішення сприймається всіма сторонами як позитивне і справедливе. Причому особисто медіатор ніколи не виносить рішення. Конфліктуючі сторони за його участю безпосередньо і активно укладають угоду, а вже суддя на основі прийнятої угоди про примирення постановляє вирок. Для того, щоб працювати ефективно в сучасних умовах, необхідно уміти вести діалог і домовлятися з опонентами – саме такі необхідні якості мають бути притаманні медіатору [6].

Отже, я вважаю, що інститут медіації в Україні повинен існувати й розвиватись в подальшому, оскільки саме він дає змогу, окрім примирення сторін, досягти перевиховання неповнолітнього правопорушника і тим самим у перспективі знизити рівень рецидиву та в подальшому дорослої злочинності в країні. Впровадження медіації дозволяє вирішувати конфлікти шляхом активного залучення сторін конфлікту, зміцнює принцип гуманізму та співчуття, а також частково звільняє правоохоронні і судові органи від перевантаження справами і дає можливість зосередитися на серйозніших справах.

Список літератури:

1. ідновне правосуддя: Укладено 43 медіаційні угоди між потерпілими та неповнолітніми / Новини Міністерства юстиції України від 19 серпня 2019 року
// URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidnovne-pravosuddya-ukladeno-43-mediacijni-ugodi-mizh-poterpilimi-ta-nepovnolitnimi>

2. Присяжнюк І. Запровадження медіації як форми відновного правосуддя. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. №2. С. 65-69.

3. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину»: спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21 січня 2019 р. № 172/5/10 у редакції від 28 квітня 2020 року // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19>

4. Програма відновного правосуддя для неповнолітніх запрацює по всій Україні / Валерія Коломієць // Новини Міністерства юстиції України від 28 квітня 2020 року // URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/valeriya-kolomiets-programa-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nerovnlitnih-zapratsyue-po-vsiy-ukraini>

5. Громадська організація «Інститут Миру і Порозуміння» (ІМіП) разом з Верховним Судом провели друге засідання Координаційної Ради в рамках проекту «Впровадження відновного правосуддя в Україні», за підтримки Фонду демократії Організації Об'єднаних Націй (UNDEF) / Київ, 9 вересня 2019 року // Громадський простір // URL: <https://www.prostir.ua/?news=koordinatsijna-rada-z-vprovadzhennya-vidnovnoho-pravosuddya-v-ukrajiny-uhvalyla-rezolyutsiyu>

6. Єрмоєнко Г. Медіація як спосіб вирішення спорів. URL: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>

Яковлева В.С.,
аспірантка відділу кримінологічних досліджень
(*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності*
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України)

СУДОВЕ РЕФОРМУВАННЯ ЯК БАЗИС ДЛЯ ОБМЕЖЕННЯ ПОСЯГАНЬ НА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ

Умовою для розвитку демократії, верховенства права, формування громадянського суспільства, реального захисту прав і свобод громадян є функціонування повноцінної судової влади. Без незалежності останньої досягнення перелічених цілей є неможливим. Тому дуже важливо запобігати

різним протиправним посяганням, які обмежують незалежність діяльності судових органів й суддів в Україні. Одним із найпоширеніших таких злочинних проявів є втручання у діяльність судових органів (ст. 376 КК). Адже в Україні протягом 2016–2019 рр. судьями було подано до Вищої ради правосуддя понад 1 тис. повідомлень про втручання в їх діяльність. При цьому щороку за ст. 376 КК обліковується лише 100-150 кримінальних правопорушень, є мізерним рівень судимості, оскільки за указаний проміжок часу засуджено лише 2 особи, винних у їх вчиненні.

Модернізація внутрішньої і зовнішньої політики України, відбудова різних сфер і галузей з метою їх приведення до сучасних прогресивних європейських стандартів визначена нормативно-правовими актами стратегічного значення. Зокрема, у Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» судова реформа з-поміж 62 реформ й програм розвитку віднесена до першочергових [1]. У Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року також намічене завдання щодо підвищення рівня довіри до суду (з 5 % у 2015 р. до 55 % у 2030 р.) та забезпечення рівного доступу громадян до правосуддя [2].

Здійснення кримінологічного теоретичного й емпіричного дослідження дозволило виділити дві групи зовнішніх і внутрішніх криміногенних чинників. Вони носять характер викликів для сфери правосуддя й ризиків для її подальшого реформування. Указані чинники зумовлюють поширеність втручання у діяльність судових органів в Україні. До зовнішніх чинників віднесено: нестабільність соціально-економічної ситуації в державі; уразливість фінансової системи; політичний вплив на відправлення правосуддя; неефективність діяльності правоохоронних органів; корупція в органах державної влади і органах місцевого самоврядування; обмеженість правової культури і правосвідомості громадян; скудність морально-етичних та професійних якостей адвокатів і журналістів; недосконалість чинного законодавства України.

Групу внутрішніх детермінантів, які, на відміну від попередніх, безпосередньо стосуються діяльності судів, утворюють такі недоліки і

прорахунки: забезпечення не у повному обсязі соціальних гарантій незалежності суддів; прорахунки у кадровому, фінансовому, матеріально-технічному забезпеченні роботи судових органів; недоліки судового реформування; недостатній рівень суддівської етики; корупція у сфері правосуддя; відсутність належної охорони судів і особистої безпеки суддів; недоліки у діяльності суддівського врядування й самоврядування; слабка комунікація судових органів із ЗМІ та громадянським суспільством.

Звідси для посилення незалежності суддів виникає необхідність у здійсненні реформування сфери правосуддя. Воно пов'язується з відповідними законодавчими змінами, удосконаленням діяльності органів суддівського врядування і самоврядування, оптимізацією роботи органів кримінальної юстиції та ін. Розглянемо деякі з них.

В Україні не мають створюватись штучні законодавчі перепони для реальної реалізації соціальних гарантій незалежності суддів. Це стосується їх грошового, у тому числі довічного утримання, соціального, матеріально-технічного та іншого забезпечення. Негативним прикладом є так звана президентська реформа 2019 р., якою окрім скорочення удвічі кількісного складу Верховного Суду України, передбачено також зменшення оплати праці суддям вищої судової ланки. Насправді ця реформа суперечить міжнародним стандартам незалежності суддів, а також не відповідає Конституції України. Адже відповідно до чинного законодавства України грошове забезпечення суддів не може зменшуватись. Недарма відповідні положення президентського закону визнані неконституційними.

Ще одним прикладом, який, з одного боку, доводить економічну уразливість нашої держави, а, з другого, – невиконання нею зобов'язань щодо реального гарантування незалежності суддів є Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік». Цим Законом на період дії карантину для запобігання на території України хвороби COVID-19 передбачається істотне скорочення грошового забезпечення

працівників бюджетного сектору, у тому числі суддів, членів Вищої Ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Річ у тім, що соціальне забезпечення перелічених категорій працівників регулюється спеціальним законодавством про судоустрій, а не подібними законами.

Також слід наголосити на тому, що Україна, яка позиціонує себе соціальною державою (ст. 1 Конституції) фактично усунулась від виконання взятих на себе зобов'язань у вирішенні соціальних проблем і фінансового забезпечення на належному рівні органів, від яких фактично залежить верховенство права. Йдеться про судову владу загалом, яка представлена судами різних рівнів. Наразі простежуються значні проблеми у фінансуванні судових органів. Так, на кінець 2019 р. було незадовільним фінансування потреб судової системи: не вистачало грошей на оплату праці співробітникам апарату судів; простежувалась бюджетна «дірка» у понад 800 млн грн на матеріально-технічні потреби роботи судових органів (повістки, папір, оплата роботи присяжних, утримання приміщень, поштові витрати та ін.); лише наполовину профінансована Служба судової охорони, діяльність якої на кінець 2019 р. організована лише у 40 % судів, тощо.

У цьому зв'язку є пропозиція запозичення позитивного досвіду деяких західних країн, де при формуванні бюджету судової влади на наступний рік й обговоренні цього питання в уряді чи комітетах парламенту беруть активну участь представники судової влади. В Україні такими можуть бути керівники Державної судової адміністрації. Тому у судової влади має бути свій лоббі в інших гілках влади, який захищатиме інтереси правосуддя.

Окремої уваги заслуговують кадрові проблеми у роботі судових органів. Протягом 2013–2019 рр. суддівський корпус зменшився майже на 20 % (з 8,7 суддів тис. до 7,3 тис. суддів відповідно), реальна чисельність суддів у багатьох судах менша за їх штатну чисельність. До того ж простежується велике навантаження на суддів, які розглядають набагато більшу кількість справ, ніж передбачено нормативами. Це питання має бути вирішене на рівні Державної судової адміністрації та узгоджене із Радою суддів України.

Чимало питань виникає до Вищої ради правосуддя, ефективності її діяльності, у тому числі у контексті забезпечення незалежності суддів у нашій країні. Видається, що вітчизняна структура органів суддівського врядування не відповідає стандартам демократичних держав. У них, як правило, існує всього один орган, відповідальний за кваліфікаційне оцінювання кандидатів на посаду судді, здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів, захист їх прав і сприяння в реалізації гарантій їх незалежності. Є думка, що вертикаль судової влади в Україні має замикатись на Вищій раді правосуддя, яка має здійснювати перелічені функції.

Крім цього, щороку до Вищої ради правосуддя подається до 40 тис. скарг на суддів. Навіть ураховуючи, що не усі з них підтверджуються, залишається велика частка скарг, що сигналізує про проблеми у формуванні професійного суддівського корпусу. Виникає чимало питань у доброчесності деяких членів Вищої ради правосуддя [3, с. 6-13]. Повноваження цього органу є обмеженими з огляду на запобігання втручанню у діяльність судів: тривалий (до 7-8 місяців) розгляд повідомлень суддів про втручання; не притягнення до відповідальності більшості осіб, які посягнули на незалежність судді; неналежний зворотній зв'язок Генеральної прокуратури на її звернення та ін.

У нашій країні немає повноцінного суду присяжних, що не сприяє прозорості судової влади та посиленню довіри до неї з боку суспільства. Зрештою на суд присяжних важче здійснювати незаконний вплив порівняно з одним суддею, який розглядає справу.

Судове реформування передбачає також вирішення деяких інших проблем: відсутність елементів діджиталізації у діяльності судових органів, що пов'язуються з роботою Електронного суду; не запровадження сучасної служби приватних виконавців; незавершеність реформи органів прокуратури; пробіли у роботі адвокатури.

Вище перелічена лише частина із тих недоліків у діяльності судових та інших органів державної влади, що мають місце на теперішній час. Їх повне або

хоча б часткове усунення у ході судової реформи має покращити ефективність діяльності судових органів, а найголовніше – обмежити інтенсивність посягань на незалежність судів і суддів.

Список літератури:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 7.05.2020 р.).

2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 7.05.2020 р.).

3. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. Альтернативна доповідь за 2018 рік / Смалюк Р., Середя М. Київ, 2019. 46 с.